

51964

tiszatáj

60. ÉVFOLYAM

Zalán Tibor,
Kovács András Ferenc,
Simai Mihály,
Vitéz György versei

Jókai Anna:
Krónikásének

Darvasi László:
Szabadság-hegy
(dráma)

Poszler György esszéje

Balogh Tamás
tanulmánya

Diákmelléklet:
Vadai István
Berzsenyi Dánielről

51964
ÁF538

12

2006. december

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Főszerkesztő:
OLASZ SÁNDOR

Szerkesztő:
HÁSZ RÓBERT

A szerkesztőség tagjai:

ANNUS GÁBOR
(művészeti szerkesztő)

DOMÁNYHÁZI EDIT
(nyelvi lektor)

HAJÓS JÓZSEFNÉ
(szerkesztőségi titkár)

tiszatáj

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat, Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,
a József Attila Alapítvány és
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram
támogatásával.

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány.
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány.
A lapot nyomja: Garmond 2000 Kft., Szeged.
Felelős vezető: Kinyik Erika.

Internet: www.tiszataj.hu e-mail: tiszataj@tiszataj.hu

Szerkesztőség: 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 421-549. Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.

Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303-3440

További információ: 06 80/444-444

Egyes szám ára: 350 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 900, fél évre 1800, egész évre 3600 forint.

ISSN 0133 1167

Tartalom

LX. ÉVFOLYAM, 12. SZÁM

2006. DECEMBER

CAIUS LICINIUS CALVUS: I.; II.; III.; IV.; V.; VI.; VII. (<i>Kovács András Ferenc</i> műfordításai)	3
DARVASI LÁSZLÓ: Szabadság-hegy (Színmű két részben, közjátékkal, Gáli József azonos című drámája nyomán)	8
ZALÁN TIBOR: Magány; Horzsolás; Iszonyat; Öngyulladás; Találkozás	53
GRÓF JÓZSEF: Karácsony előtt; Ildikónak	57
JÓKAI ANNA: Krónikásének 1956–2006 (Részlet)	59
SIMAI MIHÁLY: Lét – gömb – meditáció (Olasz Attila Gömbjáték-kepe előtt); aztán; albatrosz; között; Aránypár	62
VITÉZ GYÖRGY: Rövid, szerelmes vers; Az élet vége; Ácsorok	66

TANULMÁNY

POSZLER GYÖRGY: A lehetetlen lehetősége (Világirodalomtörténet a XXI. században)	69
BALOGH TAMÁS: A kötettség formálás igénye (Az Esti Kornél keletkezéstörténetéhez)	81

KRITIKA

IMRE LÁSZLÓ: A „bennünk rekedt fény” árnyjátékai (Es-terházy Péter: Utazás a tizenhatos mélyére)	92
--	----

KOLOZSI ORSOLYA: A törzsökös idegenek (Kovács András Ferenc: Hazatérés Hellászból Kavafisz-átiratok)	99
ORCSIK ROLAND: „és szép csendben / szörnyű idők köze- lednek” (Kemény István új kötetéről)	104

MŰVÉSZET

KASS JÁNOS: Fülöp Ilona rézkarcairól, a nehézségekről és a kibontakozásról	109
---	-----

Szerkesztői asztal a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

FÜLÖP ILONA alkotásai a címlapon, a 56., 61., 65., 68., 91., 103.,
109. és a 112. oldalon

DIÁKMELLÉKLET

VADAI ISTVÁN: Távolodó nyár
(Berzsenyi Dániel: A' Közelítő Tél című verséről)

CAIUS LICINIUS CALVUS*

I.

Igaz barát vagy, Allius, légy vendégem:
rád vár tiburi birtokom! Ha bánkódnál,
segít elúzni gondjaid, s ha nem tetszik,
mivel Sabinum széle szinte szomszédos,
no meg Tibur se túl divat manapság már,
se baj, mufurc, van nékem ám elfekvőben,
kampán vidéken még további hét házam!
Hetvenkedem? Ne hidd, de nem sivár viskó:
tengerre néző villa látna vendégül
akármikor, nos, eljöhetsz, csak válasszál,
ha mersz, ha tudsz a hét közül, csibész, bölcsen!
Az egyik épp Misenum és Baiae közt áll –
ajaj, bajos lesz majd s nehéz a választás,
hisz tán ezerszer bájosabb másik portám
Aenariának partjain... Nem is tudnád:
melyik csodásabb, szebb, hogy egyre ajnározd,
amint szokásod, Allius... De fényűzőbb
a harmadik, mely Herculaneumban vár,
Neptunus és Amphitrite kegyében van,
s hozzá közel ledér tanyán Oplontisban,
kis múzsalak, mit Jöllövő Apollónak
szenteltem én... S nem messze tőle pompásabb
pompeji villát, titkosat, Lenaeusnak:
thyasok is táncolnak ott a nagy Pannal,
maenasok, ős mimák, rimák, mind thyrust ráz,
satyri nép szökdös, számár Silenus bög!

* Caius Licinius Calvus (i. e. 82–i. e. 47?) előkelő plebejuscsaládból származó római szónok és költő, Catullus legjobb barátja. Irodalmár barátaival együtt elhatárolta magát Caesar és Pompeius politikai törekvéseitől. A szónoki pályán Cicero vetélytársának számított. A fiatal, művelt ifjak körének, a „neoterikusok” néven emlegetett csoportnak irodalomelméleti megalapozójaként kedvelt költő maradt az augustusi aranykor idején is. Számos költői művéből mindössze 156 vers, illetve 21 töredék maradt ránk.

Ajánlhatom még *Stabiaet, Surrentumban*
pedig pazar, dús kéjlakom... Nyugodtan dönts,
diszkrét, szerény légy, Allius, s ha nem tudnál,
maradj Tiburnál, megfelel – s a többit hagyd,
felejtsd el, ó, rossz tréfa volt, csak úgy mondtam,
hogy néhanap majd vélem is henceghessél,
miképp csak új, gazdag barátokkal szoktál,
mert másokat legőgölő dicsekvő vagy.

II.

Ó, ne rohanj, ne nyomulj, *hogy a Rostrán szólj a tömeghez!*
Hagyd, te magad sose menj – vigyenek csak a Rostra elé majd!

III.

Állj be közénk, *Amathusia, jöjj, hogy a vágyban újra hárman*
égyünk, akár az összefont nyalábok
máglya tüzén elomoltan! A pernye is égbe száll, de súlyos,
vén trágyadombról fölrepülve bűzlik,
s mint a halotti világ hidegült szaga, füstölögve terjeng
a szenvedély s a fátum is valónkban:
összecsomózza, facsarja a testeket egybe... Perzselődjünk
a pillanatnyi fénybe, Postumilla!

IV.

Iacchust, India víg urát, Gandaraeban a göndör
hellén nép örömmünnepén áldják vad gyönyörökkel
éjjel, Nysa hegyén: dühös tigrisek szerelemben
bődülnek, szaporodnak úgy! Dalt ordít a tömeg, zeng
megbolydult Bromiusnak ott, tülköl, bőrdarabokat ver,
tombol, húja Thyneust, thyrsust ráz a tömeg, zeng:
Iacchus, Zagreus, isten, ó, Iacchus, Zagreus, áldott!

Jöjj, kétszerszületett kölyök, jöjj, kígyókoszorús fő,
Cretából szabadult fiú, szép és rettenetes lény,
lóbáljad bikaszarvaid, jöjj, lebírtad a Gangest,
gránátalmafa magja dől, dalt ordít a tömeg, zeng,
táncban száz elefánt dübörög, tülköl, bőrdobokat ver,
téged hív s a Hyasokat, thyrsust ráz a tömeg, zeng:
Iacchus, Zagreus, istenünk, Iacchus, Zagreus, áldott!

Átkeltél haragos vizen, zöld Pharust venyigével
hódoltattad, a vén királyt, Ammont trónra emelled,
s megtértél Phrygiába, hol titkon dúsz Cybelével
háltál, majd a szelíd Cerest, megszállván Eleusint,
nászban földre teperted ősz, rejtettebb ligetében,
gályát gúzsba kötő suhanc, föltámadt fiatalság,
Iacchus, Zagreus, isten, ó, Iacchus, Zagreus, áldott!

Jöjj, légy zord zene, Iuppiter vándor sarja, sötétből
jöjj, Proserpina gyermeke, győzelmek sora vár rád,
párducléptű Lyaeusunk, légy sörényes oroszlán,
jöjj, szaggass darabokra már, dalt ordít a tömeg, zeng,
szaggasd szét magad – érted is tülköl, bőrdobokat ver
bacchánsok hada, fölsikong, thyrsust ráz a tömeg, zeng:
Iacchus, Zagreus, istenünk, Iacchus, Zagreus, áldott!

Zürzavar fogadott kopár, meddő Thracia táján,
nem vágott gödölyét, se kost oltárodra Lycurgus,

átkod törte le Pentheust, s Thebaet tébolya súlya,
 maenas mámorea túrt habot, háborgott a Cithaeron
 csúcsán s Orchomenosban, ó, fojtó inda, borostyán,
 benned szent öröm, örület, borzadály zaja izzik,
 Iacchus, Zagreus, isten, ó, Iacchus, Zagreus, áldott!

Züllött bú fia, kedvesünk, kit Boeotia küldött
 föllármázni a lagymatag, tespedt lelkeket, áldunk,
 Lenaeus, gyere, hozd a bort, gondúzó mosolyoddal
 jöjj szőlőt szüretelni, míg dalt ordít a tömeg, zeng,
 vért sajtol, szemeket tapos, tülköl, bőrdobokat ver,
 véled dülva, vonulva zúg, thysrust ráz a tömeg, zeng:
 Iacchus, Zagreus, istenünk, Iacchus, Zagreus, áldott!

Naxos, Delphi, Chios, magas Parnassus meredélyén
 papnők kardala száll: „Ragyogsz, mint tépett hazatért, hős
 korhely, föl-le dülöngve lépsz részeg reggeli fényben,
 s mert dicső birodalmakat dúltál föl, koszorúzza
 repkény isteni fürtjeid!” ... Szőlőt áldozok én is:
 Liber, vedd el a serlegem, hogy sokat ne vedeljek,
 Iacchus, Zagreus, ó, segíts, Bacchus, Zagreus, áldott!

V.

Postumiám, soha már! Sose lássalak én e világon:
 vak legyenek, úr-süket... Oly néma, miként a sötét,
 orcusi szirt a tüzes Phlegethonnál, tarka ribanc, hol
 Tartarus árnyai közt testi fagyokban elégsz!

VI.

*Lyd Etruria volt eleimnek a hajdani fészke
kődbe, homályba vesző
ősi korokban: a tuszk meg az umber elődök
hős sora hordta vidám*

*arcomat egykor a tág, a titokteli Tuscia földjén.
Enyhe, finom mosolyom,
még a szemem szomorúbb vágása is annyira tyrrhén,
s telten a távoli fény*

*bús örömeivel: enyém! Még Clusium és Volaterrae
küldte nekem, csak enyém,
s nem tagadom le sosem, tán megmarad át az időkön –
római mérce szerint*

*nagy s kicsi is vagyok én, noha külsőm lényege semmi.
Tarquiniába való,
thybrisinél kecsesebb, tüzesült agyagurna a lelkem –
rejti halottaimat.*

VII.

*Róma szült, de ő is ölt meg – új poétát, szónokot
tart ölében, őriz engem tán örökre már Tibur.*

KOVÁCS ANDRÁS FERENC műfordításai

DARVASI LÁSZLÓ

Szabadság-hegy

SZÍNEMŰ KÉT RÉSZBEN, KÖZJÁTÉKKAL,
GÁLI JÓZSEF AZONOS CÍMŰ DRÁMÁJA NYOMÁN

Szereplők:

- MAMA, özv. Boglár Józsefné, vidéki származású
proletárasszony
PÉTER, a Mama legidősebb fia, miniszter
ANDRÁS, a Mama középső fia, gyárigazgató
ZSUZSA, a Mama legkisebb fiának, a távol lévő Jánosnak
a felesége
KÁROLYKA, „visszamaradt” történelmi félnotás a felső
tízezerből
POLDI BÁCSI, kolozsvári filosz, jelenleg kertész a szabadság-
hegyi villában
PELLEG István, börtönviselt, polgári származású tolmács,
később ügyvéd
Ferenczy ESZTER, kitelepített középosztálybeli
MENYHÉRT, ávéhás kiskatona
SÁRA, András és Zsuzsa lánya
LACI, András és Zsuzsa fia
JÓZSI, Péter és Eszter fia

Történik 1954. május elsején; a közjáték 1988-ban

ELŐHANG

1956. október hatodikán, egy szombati napon volt a *Szabadság-hegy* bemutatója. Aznap temették újra Rajk Lászlót és kivégzett társait, s a délutáni szertartásról sokan egyenesen a színházhoz indultak. A temetés a törvénytelen ségek politikai természetű beismerését jelentette, az esti előadás a művészetnek az igazság kimondásához való jogát kiáltotta ki.

A drámát egy – gyakorta fehér svájcisapkát viselő – színművészeti főiskolai hallgató, Gáli József írta.

A nézőtér harmadik sorában egy elbocsátott miniszter, Nagy Imre ült. Máshol számos Petőfi-körös fiatal és egyetemista, s nyilván nem kevés besúgó is. A bemutató valóságos tüntetéssé, a szabadság ünneplésévé vált.

Gáli Józsefet többször is halálra ítélték. Először származása miatt Auschwitzban, tizennégy évesen, túlélte. Aztán 1957-ben, ellenforradalmi tevékenységért. Kegyelmet kapott, és 1961-ben amnesztiával szabadult. Ez a megvesztegethetetlen ember 1981-ben hunyt el. Egész életét végigkísérő szívbaja vitte el.

A most kezdődő előadás szövegét nem ő írta.

De a történet egészen az ő története.

A *Szabadság-hegy* drámáját tőle kaptuk. Ezért érte és mindazokért az eszményekért, amelyeket megalkuvás nélküli élete képviselt, mutatjuk be úgy, ahogy talán ő is elmondta volna nekünk ma, 2006. október hatodikán.

Első rész

Tágas és fényes nappali, szemben üveges teraszajtó. A függöny mögött feldereng a hatalmas, gazdag és ápolt kert. Az emeletre jobbról falépcső vezet. Fent korlát, folyosó, három ajtó. Az egyik mögött Zsuzsa, a másik mögött a Mama szobája. A középső ajtó mögötti szoba üres. A nappali jobb sarkából ajtó nyílik a konyhára. Aztán könyvszekrény, és ezen az oldalon még egy ajtó, ez Poldi bácsi lakhelye, kicsiny szobája. A nappali körben könyvekkel zsúfolt. A bal sarokban kisasztal, állólámpa, mellette – mintegy a polc alá ékelve – zongora. A zongora mellett a könyvespolcra szintén ajtó van vágva, ez nem is nagyon látszik. Ez Péter szobája. Ez egy miniszteri szoba, ide akkor se igen mehet be senki, ha Péter nincs otthon. Afféle titkos felségterület, melyet még a Mama is tiszteletben tart.

Dél van. Mindenféle hangfoszlányokat lenget a szél. Harang is kong, de leginkább távoli induló hangjai. Halkuló autóberregés.

Kaparászás a teraszajtónál, majd lassan, finom nyikordulással kitérül. Károlyka surran be, hallgatózik, liheg. Réműlt.

KÁROLYKA: Országom... (A szemét forgatja)
Füstöl egy rém a kertben! (Meglátja Boglár elvtárs, az egykori családfő retusált fotográfiáját, mely a bársecszekrény fölött van. Most szemben Károlykával. Ő elhajol jobbra és balra, de a kép csak néz, éppen a szemébe) Én vagyok itthon. Én... (Mint aki az egész világot ölelné) Országom... (Ideges lesz) Téged csak ideraktak, te... betolakodó... de én, Húber Károly... (Felnéz a falépcsőre, az ajtókra) Ott! Ott! A Karcsika szobája – ott! (Vicsorog, aztán ellép, megvonja a vállát) Akinek nagy a segge, az alatt összetörök a szék... (A terasz felé) Leselkedik. (Újra a képhez) Te... te Boglár, tudod, hogy a rém megérkezett. (A távolból újból zene hangjait

sodorja a ház felé a szél. Induló taktusai. Károlyka a teraszajtóhoz lép... Kitérja, hallgatózik. Majd vezényelni kezd, és ő is énekl) Vörös Csepel... damdaramdam... A múúúúúúunkazünnepeeeee!

A Mama lép a hallba, nagyot sikolt. Károlyka is jókorát ugrik.

MAMA: A frászt hozod rám, te...

KÁROLYKA: Rám meg a Mama.

MAMA: Beszöktél, Károlyka. Kopogj, csöngegg, szólj Menyhértnek, beengedünk, tudhatod.

KÁROLYKA (komolyan): Mama elvtársnő, híreim vannak.

MAMA: Éhes vagy, Károlyka. Csakhogy ez nem hír. Te evés után is éhes vagy.

KÁROLYKA (*mutatja*): Három hírem van. Az első rossz, a második rosszabb. A harmadikat... elfelejtettem... (A levegőbe csap)

MAMA (*nem figyel, papírlapot vesz elő*): Alaposan át kell gondolni a napot. (Egy listát néz, mormol maga elé) A mai este... (Sóhajt, a kép felé néz, aztán újra a papírra) Igen, ez van, igen, ez is... mák a gubához, igen. (Felkapja a fejét) Jaj! Tejföl, van-e tejföl?!

KÁROLYKA (*néz maga elé, áll, töpreng*): Mind a hármat elfelejtettem! (Ököllet üti a fejét) Te tök! Te dinnye!

MAMA: Honnan szerzek ilyenkor?! Még a pártbizottság is zárva.

KÁROLYKA: Az soha nincsen zárva. Igaz... nyitva se.

MAMA (*magának*): Boglár Józsefné, hogy neked milyen tyúkeszed van!

KÁROLYKA: A tejföl minek, Mama?

MAMA: Mert a paprikás csirke tejföl nélkül olyan, Károlyka, mint a cipő fűző nélkül.

KÁROLYKA (*magára néz, nincs fűzője*): Én fűző nélkül is úgy futok, mint a nyúl. (A Mama a jobb oldali ajtón kimegy a konyhába) Mama elvtársnő... aki éhez, elromlik. Országom. Én rossz lettem... (Hangosan) Kilenc éve egy falatot se ettem.

MAMA (*kintről*): Miért éppen kilenc?

KÁROLYKA: Akkor utazott el a Húbert bácsi. A harcok után... (Szétnéz) Innen... Országom... (Hangosabban) Amerikába. Nemzetiszínű zeppelinen repültek. Mint a konfettit, szórták a pengőt!

MAMA (*kintről*): Legutóbb nem léghajót mondtál?... Hány üveg tejfölt hoztak szerdán? Te mindig tudsz mindent.

KÁROLYKA: Mi közöm hozzá? (Vállat von) Ötöt... Vendégeket vár, Mama?

MAMA (*kintről*): A fiaimat... Négy üres üveget látok. Tudod, a mai nap nekünk afféle családi ünnep.

KÁROLYKA: És mit ünnepelnek?

MAMA (*kintről*): Megvan! Idebújtál.

KÁROLYKA: Na... na, Mama, és mit ünnepelnek?

MAMA (*kintről*): Mit... mit... a családot. A családunkat ünnepeljük.

KÁROLYKA (*legyint*): Nekem nem jutott hely a Zeppelinben. Egy második unokaöcs, aki mindent tud?! Hah, nem is mentem volna... (Körbenéz) Országom... De a gyár se fért bele a hajóba. Hüber bácsi magával vitt néhány láda pezsgőt. Útközben bevedelték. És... és részegen érkeztek Amerikába. (Mutatja) Így dülöngéltek. Aztán elénekelték a Himnuszt: „Isten, álld meg...”, és aztán hánytak egy jót. Mindenki elfutott... beszartak... (Eltűnődve) Pedig nem is voltak fasiszták. Csak becsületes kapitalisták. (Hangosan) Mama, hát olyan nagy baj ez?... Kinek árt meg egy kis kizsákmányolás?... (Szomorúan) Elmentek. Engem meg itt hagytak. Azóta nem ettem egy falatot se.

MAMA (*kintről*): Én se adtam neked soha csirkecomb, derelyét, pogácsát...

KÁROLYKA: Elvtársnő, én ma láttam az Istent.

MAMA (*jön, kezében tányér*): A te Uradat hiába a szádra ne vedd!

KÁROLYKA: Jó, jó, csak a fiát.

MAMA: Te belógtál... a... kápolnába?!

KÁROLYKA: A... a... a... Mama is volt ott, láttam.

MAMA (*bünteti*): Jó, nincs kenyér, menj el szépen.

KÁROLYKA: Mit láttam. Semmit se láttam. De öt... öt kidobták.

MAMA: Nem, Károlyka, öt nem dobhatják ki.

KÁROLYKA: Alszik a csalánban.

MAMA: Kelepelsz, hencegsz. Mint egy nyitva felejtett hangszóró.

KÁROLYKA: Engem nyitva hagytak. És már soha nem lehet elzárni. Én vagyok a világon a legéhesebb!!

MAMA: Te, Károlyka?! Tudod is te, mi az, hogy hetekig csak só és kenyér! Szemenként számolod a krumplit. Zörög a zacskó, üres a doboz. Üres, üres, üres. A világ üres. A kicsi meg ordít, tépi a szoknyád, a nagyok (A képre néz) az apjuk után koslatnak, és te látod, hogy virágzik a szoba sarkában a penész. Hányszor, te jó Isten, hányszor volt kilátástalan a helyzet. Imádkoztam, hogy... (Lassan a szája elé teszi a kezét... leül. Károlykát csak a Mama ölébe ejtett tányér érdekli) Lehet a semmiből levest csinálni, Károlyka. Kukoricadarából lepényt. Köménymagból. Lehet a csalánból levest...

KÁROLYKA (csak a tányért nézi): Ott fekszik a csalánban...

MAMA (Károlyka felé nyújtja a tányért)

KÁROLYKA (elfordítja a fejét): Mama, én rossz lettem... mint egy lyukas kanál, amin átsorog a nyál is.

MAMA: Nem vagy te rossz, Károlyka, csak... hóbortos.

KÁROLYKA (elveszi a tányért): Nem hitlerlekvár, igazi, finom, aranyszínű vaj. (Csámcsog, böffent) Pardon... Madame, az ön szíve, akár a vörös csillag. Akkor elhozom, jó?

MAMA: Mit?!

KÁROLYKA: A Bárányos-villa mögött van, a szűnyogosban... Kőjézus. (Mutatja) Ekkora.

MAMA: Hogy... hogy került oda?!

KÁROLYKA: Korábban a Feldmayerék kertjében állt. Pedig azok zsidók voltak. Olyan... katolikus zsidók. Aztán amikor

a villa üres lett, sssss, kidobták. Kell, Mama? Felállítanánk a... rózsák mellé.

MAMA: Nem... nem kell. (Elfordul, ütögeti a száját)

KÁROLYKA (nézi, vállat von): Engem meg a Pagonyi boltos elvtárs akar megtagadni.

MAMA: Mit törtél már megint össze?

KÁROLYKA (zabál): Irigyli, hogy az én fejembe minden belefér...

MAMA: Jól van, szólok neki.

KÁROLYKA: Fenyeged, hogy... elvitet. (Feláll, kinéz) Nem alhatok a raktárban, azt mondja... bűdösebb vagyok, mint a kutyája.

MAMA: Hát mosakodj. Van kút a környéken elég, nem?

KÁROLYKA: Kútnál hideg. Hajlamom van a tüdőgyulladásra. (Hirtelen kifelé, a szomszédos villára) A... nagy házban csönd van. Úgy hallgatnak, mintha... sssss. Nem járnak a fekete autók.

MAMA: Nincs kutatás?

KÁROLYKA: Köszönöm szépen én az ilyen kutatást.

MAMA (elveszi az üres tányért): Egy intézet se dolgozik mindig.

KÁROLYKA: És a fekete autó se tejfölt szállít.

MAMA (ártatlanul): Hanem a fölét?

KÁROLYKA: Úúúúú, ez jó, zzzzannyát, nagyon jó! A fölét! Azt viszi a fekete autó.

MAMA (megy): Minden autó fekete.

KÁROLYKA: Országom... Én értem magamat, ha más nem ért engem... (Üti a fejét) Eszembe jutott! A Rémm, Mama! Itt van a Rémm, hátul a... (Autóberregés. Károlyka a teraszajtóhoz fut, leselkedik. Csapódnak az ajtók. A Mama gyorsan visszalép) Autó... Húúúúú, megérkezett a fia, a... a miniszter elvtárs. Ha ő jön, én megyek. Mama, engemet vár a... izé, a világegyetem. Arövéá...

ZSUZSA (befut. Könnyed, szép, friss nő): Nem kerestek, nem járt itt senki...?!

MAMA: Szervusz, Zsuzsa.

ZSUZSA: Nem kerestek?

MAMA: Nem.

ZSUZSA (*észbe kap*): Jaj, bocsásson meg, Mama... a kölcsönzöből várok valakit, mert... mégse mehetek a fogadásra molinóban... (*Megpuszilja*)

KÁROLYKA: Az elvtársnő akár pufajkában is mehetne!

ZSUZSA: Vajas a füled, Károlyka. Az orrodát meg fújd ki, legyél szíves. (*Zsebkendőt dob*)

KÁROLYKA (*elkapja*)

Autóberregés, megy el a kocsira.

MAMA (*ijedten*): És Péter? Péter nem...?!

KÁROLYKA (*a zsebkendőt elteszi, és megtörli magát a rongyos felöltője ujjába. Indul*): Természetesen méltósággal távozom. Hüber Károly úgy megy el...

... hogy... nem megy el. (*Belebotlik a nagytestű, ereje teljében lévő Péterbe*)

Úúúúú, ez fáj! Na, de kérem!

PÉTER (*grabancon ragadja*): Már megint itt látatlanokodsz, te környék léhűtője?

KÁROLYKA: Miniszter elvtárs... (*Felszegett fejjel*) Én a Mamával komplikáltam.

ZSUZSA: Talán diskuráltál.

KÁROLYKA: Híreket hoztam! És a Mamával lenni nem léhűtés.

PÉTER: Neked Boglár elvtársnő... (*A Mamához*) Mama... édesanyám.

KÁROLYKA: Nem hisz a magunkfajtának az elvtárs. A múltkor is hiába bizonygattam, hogy Puskásnak azt ígérték az imp... imperisták, ha nem rúg gólt a Wembleyben, lovaggá üti a királynő. (*Mintha lovagolna*) Ekkora kardja van az angol királynőnek! Az Öcsi kapott volna négy bőrönd francia selyemharisnyát is. (*Zsuzsa előtt áll meg, nézi a lábát*)

PÉTER (*fáradtan*): Eredj haza, Károlyka!

KÁROLYKA (*fület a parkettára tapasztja*):
...Nem tetszik hallani?

PÉTER: Micsodát?

KÁROLYKA: Közleg... Szinte már itt is van.

PÉTER: Micsoda... Kicsoda?

KÁROLYKA: Nem teszik hallani?... Dumdumdum, baing! Dumdaradumdumm daradumm!

POLDI BÁCSI (*lassan bejön az oldalsó ajtón*)

KÁROLYKA: Elrontja, mindig elrontja ez a... Nem. (*Sziszeg*) Vén bolond!!! Nem erre a Drakulára gondoltam.

POLDI BÁCSI: A vérszívó mindig is te voltál, barátocskám.

PÉTER (*a Mamához*): Az ember dolgozik, teszi a dolgát. Aztán hazajön... és arra gondol, hogy megpihen. És mik várják?! Kísértetek, szellemek... Jaj, Mama...

POLDI BÁCSI (*rezignáltan*): Úgy véltem, a miniszter elvtárs materialista.

KÁROLYKA: Egy szellem tudja, hogy ő nincsen! Ez nem dialektika, hanem tudományos misztikus fifika!

PÉTER: Na jó, ebből elég. Kifelé! Tűnés!

KÁROLYKA (*kétségbeesetten*): A Pagonyi boltos elvtárs a bizonyíték tanúm, hogy... hogy már az ajtó előtt áll. (*Kifelé mutogat*)

PÉTER (*nézi ő is a teraszajtót*): Kicsoda, Pagonyi?!

KÁROLYKA: Nem, a kommonizmus!

PÉTER: Egy vasas törölne képen, te...

KÁROLYKA: Engem verni nem szabad... papírom van róla!

POLDI BÁCSI: Diliflepní. Na, azt nem kellett venni. Adták neki, mint a cukrot.

ZSUZSA (*nevet, aztán idegesen a teraszablakhoz lép*)

KÁROLYKA: A miniszter... elvtárs mondja, hogy ostobaság a kommonizmus eljövetele?!

ZSUZSA (*javít*): Kommunizmus. (*Másra érti*) Csak nem jön.

KÁROLYKA: De én hallom.

POLDI BÁCSI: Nem vállaltam a tanítást.
A Húber gyerekeket igen, azokban volt kurázi. De ez?! Csak akart, soha nem adott. Ez, ha virágot látott, leette.

KÁROLYKA: Kommonizmus, kummanizmus!
Ó, hogy várom már! Ha megjön, én meg fogom ölelni!

POLDI BÁCSI: Kapott érettségét, megvették neki.

KÁROLYKA: Áruló vagy, Poldi bácsi. Kitértél engem innen! Te... jöttment, te... te román!

PÉTER: Na, eridj, Károlyka, ma ne lássunk többet!

KÁROLYKA: Én... én mindenkiről mindent tudok!

PÉTER: Azt is tudod, hogy most jól seg... fe- néken billentelek?

KÁROLYKA (el)

PÉTER (kiborulva): Hát ilyen nincs... ez... ez...!

MAMA: Szerencsétlen. Nem tudja, mit beszél... Na, jól van, na, úgy örülök, hogy itt vagytok végre!

PÉTER (még mindig ingerült): Akkor nem volt olyan szerencsétlen, amikor a nagybátyja gyárában a munkásokra ráküldték a csendőröket.

KÁROLYKA (visszadugja a fejét az ajtó-résen): Nagy tévedés! Nem a Húber bácsi hívta őket. A csendőr elvtársak jöttek maguktól. Húber bácsi a fizetésemelése- sen gondolkodott... Húber bácsi úgy szerette a munkásosztályt, mint a miniszter elvtárs snóblit... (Péter fenyegeti) Jó, jó... megyek már... Országom... kámfor.

PÉTER (dühösen): Mama. Bajba kever engem ezzel az idiótával. Valaki jelenti... és... Honnan tudja ez, hogy szeretem a snóblit?!

POLDI BÁCSI: Leselkedik, mint mindig.

ZSUZSA (megperdül): Igen?!

PÉTER: Ha jól tudom, maga nem román, Poldi.

POLDI BÁCSI: Engedelmevel, miniszter elvtárs, szerénységem inkább erdélyi magyar lenne, még ha egyúttal deklasszált is. Én helyütt afféle „kincsvárosi Ovidiusnak” tekintem magamat. Ez... (Károlyka után) ez egy kutya, kérem. Az első latinóráján megharapta az ujjamat. (Csend. Péterre néz, aki az ablakhoz lép és a szomszéd ház felé pillant) Egyéb- iránt ma reggel trágáztam a kertben. Nos, sapienti sat... Megyek, és megkapá- lom a jácintokat.

MAMA: Poldikám, mondtam, ma nem. Pi- henjen. Vagy olvasson...

POLDI BÁCSI: Hja, kérem, az én szememnek az olvasás munka.

ZSUZSA: Úgy, úgy, Poldi bácsi, munka.

PÉTER: Munka, nem munka...

MAMA: Jól van, ne heveskedj. Ők szórakoz- tatnak, de te még az újságot se vagy ké- pes felhozatni.

PÉTER: Tévedés. Tessék, ennyit hoztunk, Mama! (Rakja, pakolja kifelé) Most se- gítsen, Poldikám.

POLDI BÁCSI: Sport, képes újság. Ez Puskás?

PÉTER: Nem, ez Bozsik.

MAMA: Puskást még én is megismerem.

POLDI BÁCSI: Valami irodalmi nincsen?!...

De van. Ezt elkérem, tisztelettel. Ezt az Irodalmi Újságot. Nem egészen az ízlé- semnek való, mert sem a rímképek, sem a versek témaválasztása ... Bocsánat.

PÉTER (Poldit nézi): Ezek az írók... az írónk néha egészen eltévednek.

POLDI: Tudom, miniszter elvtárs. Az izgat bennük. (magában: de hát menetelve nem lehet-e eltévedni) Máskülönben én se gondoltam soha, hogy egyszer csak idetévedek.

MAMA (*Zsuzsa mellé lép, az ablakhoz*):

Andrásnak is itt kellene már lennie.

Közben Péter megáll az apja fényképe előtt. Megtapogatja a szívsebét... odanyúl, babrál valamit.

ZSUZSA (*körbeforog*): Tudja, Mama, milyen az, amikor egyszerre száll az égbe ezer léggömb?... Péter, nem hozták a ruhát.

PÉTER: Majd hozzák... (*A Mamához*) András bármelyik pillanatban ránk törheti az ajtót.

MAMA: Na, na, az a szelíd fiú?!

PÉTER (*elfintorodik*): Olyan szelíd, hogy lassan csak törni tud.

ZSUZSA: Az egyik léggömb megakadt egy faágban, mintha nem akart volna ág nélkül repülni... Voltak tornászlányok vékony, tekerdő szalagokkal. Voltak iskolások, ilyen pöttöm gyerekek, akkora zászlókkal, hogy szinte elhúzta őket. És voltak...

PÉTER (*belevág*): ...munkások. A gépgyáriak, a vasasok, a kohósok, a falusi dolgozók...

POLDI BÁCSI: Én utoljára ilyen vonulást a körmeneten... (*A Mama ránéz*) Bocsanat.

ZSUZSA (*Péterhez*): Láttad, hogy nézett rám Rákosi elvtárs?

PÉTER: Integtetett a munkásoknak.

ZSUZSA: Elvonult a poznani küldöttség, és észrevettem, hogy engem néz.

PÉTER: Másra is nézett a főtitkár elvtárs...

ZSUZSA: Akkor csakis énrám.

MAMA: Hm, Rákosi elvtárs. És te?!

ZSUZSA: Visszanéztem.

POLDI BÁCSI: Milyen jó azoknak, akik még látnak is, nem csak néznek.

PÉTER (*Zsuzsához*): Helyesen cselekedtél.

ZSUZSA: Hiszen a Mamát egyszer meg is ölelte. És...

PÉTER (*ingerülten*): Kérlek, kérlek.

MAMA: A főtitkár elvtárs... le volt izzadva...

POLDI BÁCSI: Kertészkedett, gyomlálgatott... Bocsanat.

MAMA (*eltűnődik*): Jaj, ha egyszer nem egyedül jönne ez a kelekótya András...

ZSUZSA: Ábránd, Mama. Soha nem tart ki egy mellett...

MAMA: Már csak... János hiányzik.

ZSUZSA: János... János írt... (*Péterhez*)

Ugye, írt?

MAMA: Írt?

ZSUZSA: Leningrádból küldött levelet.

MAMA: És ezt csak most mondjátok?!

PÉTER: Mama... Épp a felvonulás előtt egyeztünk meg Kucsera elvtárral abban, hogy a havi jelentést mikor... adom le.

MAMA: Hol a levél?

PÉTER (*előveszi*): Tessék!

MAMA (*ahogy meglátja a levelet, egyszerűben tartózkodó lesz. Fél tőle, miközben vágycik is utána*): Boríték nincs?

PÉTER: Az... most nincs.

ZSUZSA: Bent maradt.

MAMA: Hol bent?

PÉTER: A minisztériumban.

MAMA: Miért maradt bent?

PÉTER: A portás... meglátta.

MAMA: Nálatok is a portás az úr?

ZSUZSA: Bélyeget gyűjt.

PÉTER: Meglátta a kezemben, a borítékon egy ilyen szép szovjet bélyeg volt, egy... szovjet munkás sziklatömböt emel a...

POLDI BÁCSI (*magának*): Nyikoláj Sziszifusz a Néva partjáról.

MAMA (*Péterhez*): És?

ZSUZSA: És elkérte.

MAMA (*Zsuzsához*): Te is ott voltál?!

ZSUZSA: Persze. Nem, dehogyis. Péter mesélte az ünnepségen...

MAMA: Szóval... ez a levél nem ma jött.

ZSUZSA: Tegnap...

PÉTER: Délután.

MAMA: És ezt... ezt nekem írta János?

ZSUZSA: Persze, Mama, magának.

MAMA: De miért nem ide, a Szabadság-hegyre írta?!

ZSUZSA: A minisztériumba biztonságosabb...

MAMA: Itt, a hegyen nem biztonságos?

POLDI BÁCSI: Már akinek...

PÉTER: Felolvasom. *(A Mama leül, Péter Poldi bácsira mered)*

ZSUZSA *(határozottan)*: Poldi bácsi, ez egy családi ügy.

POLDI BÁCSI: Tizenkét éve nem kaptam levelet. Illetve tavaly, megbüntettek, nem voltam tüdőszűrésen. De nem a tüdőmmel van baj, hanem a derekammal.

És hát a vérnyomásom se... Néro császárnak is magas volt a vérnyomása.

Különbben miért is gyújtogatott volna.

A Napkirálynak nem volt egyetlen ép foga sem. Rohadt a szája. Hunyadi Mátyás akut orrsövényferdülése pedig tudjuk, miféle tragédiába vezetett...

Mátyást mondtam volna?!... *(Körbetekintget, aztán a Mamához)* De igazából Vak Béla az én történelmi testvérem.

Vak volt szegény, és borissza. De én nem iszom. Mama, tetvesek a rózsák...

Nota bene, holnap tetűirtót kell hoznom. *(A kert felé el)*

PÉTER: Vén bolond.

MAMA: Jól van, hagydd már.

ZSUZSA: Kezdd, Péter!

PÉTER *(olvassa a levelet)*: Szóval. „Drága Mama, annyira hiányzik már, hogy alig talállok szavakat... szavakat. Úgy megölelném, magamhoz szorítanám. Ki kell tartani még egy kicsit. Egy-két hónap és végre hazautazhatok. Rengeteg élmény-nyel és tudással lettem gazdagabb. Ma Leningrádban voltunk, egy modern könyvtárban, ahol futószalag szállítja a könyveket. A szovjet elvtársak kedvesek és figyelmesek. Remélem, jó Zsuzsának,

hogy ott van fent, a hegyen, magával.

Zsuzsa... *(Felnéz Zsuzsára)* csodálatos nő és jól képzett, fejlett öntudattal rendelkező elvtársnő, aki hasznára lehet a... a dolgozó magyar népnek... népnek. Remélem, jól kijönnek egymással. Arra kérem, ne hagyja, hogy éjszakázzon, neki is jár a pihenés. Drága Mama, ha legközelebb a temetőben jár, tegyen egy szál rózsát helyettem is az apánk sírjára. Öleli, csókolja a nagy Szovjetunióból szerető fia, János.

MAMA: Ennyi?

PÉTER: És a dátum: 1954. április 20-a, Leningrád, Nemzetközi Vendégintézet. *(A levelet a kisasztalra teszi)*

MAMA *(nem veszi fel)*: A szívről nem ír?

PÉTER: Most ennyi... sajnálom Mama. *(Az aktatáskájával babrál, papírokat rendezget)*

MAMA *(Zsuzsához)*: Megint milyen sokat írt rólad.

ZSUZSA *(lány mosollyal)*: A felesége is hiányzik neki.

MAMA *(megnyugszik)*: Hát persze... ez természetes... Jánoskám... De jó, hogy jól van... *(Magának)* Másfél éve nem láttam, ez... *(Felnéz, de még mindig magának)* Hogy lehet így... szó nélkül elutazni... el se búcsúzott... Igaz, hol voltam én akkor?!

PÉTER *(félúton van a szobája felé. Most megáll. Néz, kezében sok papír)*: Nyaralt, Mama, nyaralt.

MAMA: Engem elvisznek nyaralni, ő meg se szó, se beszéd...

ZSUZSA: Mama, megbeszéltük már. Hiszen tőlem se...

PÉTER: Ha a Párt hív, Mama...

ZSUZSA: Egy... egy másik elvtárs lebetegedett, és feltétlenül kellett valaki, aki...

MAMA: Nem lehetett volna addig várni, amíg az a másik elvtárs felgyógyul?

- PÉTER: Nem lehetett késlekedni, Mama.
- MAMA: Néha olyan türelmetlen ez a... Párt.
- PÉTER (*visszalép*): Bizonyos szituációkban nem áll módjában várni. A haladásnak ritmusa van. Aki a haladást lassítja... (*Kezéből kihull az egész paksaméta. Szertehull a sok papír*)
- MAMA: Hát nem az volt a probléma, hogy túl gyors volt a... haladás... nem ezt jelentettétek be tavaly?... Tetszett nekem az a Nagy Imre, olyan fess férfi.
- ZSUZSA: Pedig hátha ő is izzadt.
- MAMA: Nem úgy láttam.
- PÉTER (*hajlong a papírokért*): Mama, kérem. A ritmus gyors volt, de az iránnyal nem volt baj.
- ZSUZSA (*segít, megbillenti az állólámpát*): Hopp!
- MAMA (*Zsuzsához*): Mondjuk, tényleg sokáig égeted a villanyt.
- ZSUZSA: Versek is írhatnék, persze. De a közgazdaságtani ismereteket nem adják ingyen.
- MAMA: Válaszoljam Jánosnak, hogy eztán is éjszakázni fogsz?
- ZSUZSA (*ingerült*): Írja, Mama, hogy igyekszem hamarabb lefeküdni.
- PÉTER (*a szobája felé tart, de most megáll*)
- MAMA: De azért jól érzed magad?
- ZSUZSA: Persze. Nincs semmi baj.
- MAMA (*hallgatás után*): Ha neked itt nem jó... Én nem akarok Jánosnak hazudni.
- ZSUZSA (*kifelé kémlél*): Persze, persze...
- MAMA: Nem figyelsz rám.
- ZSUZSA: Mama, néha egészen megkavarodom János nélkül. Nincsen itthon a férjem. De nekem akkor se mondják, hogy elhanyagolom magam. (*Élénk lesz*) Személyesen nekem... az én nevemre jött a meghívó... (*Mutatja*)
- MAMA: Ez a lánykori neved.
- ZSUZSA: Valóban... az intézetben így jegezték be.
- MAMA: Boglár Jánosné vagy, nem?
- ZSUZSA: Én is így tudom.
- MAMA: Szólnod kell nekik, hogy ez így nem jó.
- ZSUZSA: Szóltam már... Mama. Megy a dolog, csak lassan. Tudja, a ritmus.
- MAMA (*néz*): Én ezt nem értem. (*Már nem érdeklí, másra tereli a szót*) András biztosan éhes lesz. Ti nyilván jóllaktok a... fogadáson.
- PÉTER: Mama, a családi ünnep el nem maradhat. (*Zsuzsára néz*) Megmutatjuk magunkat, jövünk is, és együtt vacsorázunk. Ahogy szoktuk. Ez nem kérdés. Csirkepaprikás, mákos guba. Ahogy mindig. Ahogy... húsz éve...
- ZSUZSA (*ingerült mozdulatot tesz*)
- MAMA (*megmered*): Itt van az arca előtt... itt... itt egészen közel... olyan, mint egy kő... (*Megy Boglár József fotográfiája felé... Péter gyorsan vissza-indul, Zsuzsa ösztönösen hátrál... Péter átöleli az anyját. Zsuzsa „messziről” nézi őket*)
- PÉTER: Ne most, Mama, kérem szépen.
- MAMA: Látom azt a kisgyereket. Odaállt a detektívek elé... nem szólt. Ezek ki akarták kerülni, de ő odaállt újra. Mennének. Odaáll. Kerülnék, odaáll. Ordítanak, nem szól, néz a bogárszemével. Apátok dörmögött rá, hogy... és ti nem voltatok sehol...
- PÉTER: Mama... ha ott vagyok, én se élek.
- MAMA: Igazad van... bocsáss meg, fiam.
- PÉTER: Este, édesanyám, este mindenre emlékezünk majd.
- ZSUZSA: Lesz paprikás csirke... lesz?
- MAMA: ...tejföllel, és guba... mákos guba is lesz. Ahogy mindig. Ahogy apátok idejében... na, jó, megdarálom a mákot.
- PÉTER (*esetlenül*): Segítsek, Mama?
- MAMA: Majd még jelentik, fiam, hogy dolgoztatlak. (*Szó nélkül el*)

Sokáig csend. Péter zavarban van, Zsuzsa láthatóan feszült.

PÉTER: Az apánk parancsolta, hogy tűnjünk el... tudta, hogy... jönnek... Odaadta a pisztolyát is. Azt mondta, legyen nálam. Tudod, hogy ez mit jelentett?

ZSUZSA (*nem figyel*): Ezt nem kellett volna.

PÉTER: Odaadni a pisztolyt?

ZSUZSA: Az éjszakázást magyarázni.

PÉTER: Zsuzsa... mi olyanok vagyunk, mint a tolvajok.

ZSUZSA: Tudod is, mit lopunk?

PÉTER: Én... én nem tudok, lopni... ez nekem...

ZSUZSA: Te... te... *neked* nehéz! Én bezzeg dalolva futok hozzád éjnek idején...

PÉTER: Jól van, na, megérdemlem.

ZSUZSA: Vagy feljössz te... azt is lehet. Csak el ne tévedsz az ajtót. Felfogod, hogy mit csinálok én ebben a házban?!

PÉTER: Mondtam, ne haragudj.

ZSUZSA: Nincs mit megbocsátanom, mással is előfordul.

PÉTER: Nézd, én...

ZSUZSA: Mondom, semmi baj.

PÉTER (*esetlen*): Hidd el, féltelek.

ZSUZSA: Ízléstelenül. Az a dicséretes... hogy pompás nő vagyok... mert ha igen, akkor...

PÉTER: Most inkább nyugtalan.

ZSUZSA: Vak vagy? Látod, mi történik körülötted?!

PÉTER: Igen... ezek átmeneti fejlemények.

ZSUZSA: Egyszer csak rossz oldalon találsz magad!

PÉTER: Akkor az azt jelentené, hogy én is rossz vagyok. Zsuzsa, te tudod, hogy én nem vagyok rossz... (*Természetesen, nyugodtan*) Nem kérek mást, csak annyit, hogy bízz magadban. Az önbizalom legyen a legnagyobb fegyvered! Ne hidd, hogy bennünket, csak úgy le lehet írni. (*Gúnyosan*) Hát persze. Majd lesz itt

olyan ritmus, hogy... (*Hirtelen*) Hát még mindig nem fogtad fel, mi az Párt?! Nincs ilyen, hogy én, hogy ők, hogy mi! Csakis a Párt van.

ZSUZSA: És... és mit szól mihozzánk a Párt?

PÉTER: Mit szóljon, ha te kételkedsz, ha folyton tamáskodsz, és...

ZSUZSA: Én mindent úgy teszek, ahogy mondom.

PÉTER: Igen, ez most megint valami vád volt!

ZSUZSA (*dacos lesz*): Úgy hangzott?!

PÉTER: Azt hiszed, engem nem foglalkoztat, mi van az öcsémmel?! Én ezen az ügyön igenis dolgozom.

ZSUZSA: Úgy, hogy vársz.

PÉTER: Lesz egy megfelelő pillanat... (*Töpreng*) Talán már ma...

ZSUZSA: Elkésünk. Visszajön ő is. Áll az ajtóban. Rámosolygok és közlöm vele, hogy amíg távol volt, addig én a kedves bátyjával...

PÉTER: Soha sem szeretted igazán.

ZSUZSA: Néha olyan dermesztő félelem fog el. Így még ott... se félttem. Aztán őrjöngeni kezdek...

PÉTER (*a faliorára*): Jól jár az az óra?

ZSUZSA: Jól... mit tudom én! Te nem jársz jól.

PÉTER (*a sajátjával ellenőrzi*): Egy perccet késik.

ZSUZSA: Kérlek szépen, úgy segíts, hogy biztonságban érezzem magam, és ne... fogolynak.

PÉTER: Ez egy ilyen helyzet... a szükséges rossz. De átmeneti. Érted, átmeneti! Egymásra vagyunk utalva.

ZSUZSA: Igen... hiszen, én is szeretlek. (*Magának*) Te atyaúrsten, hogy mibe keveredtem!

PÉTER: Megígértem, vigyázok rád, igen?

ZSUZSA: Igen.

PÉTER: Csakis én tudok vigyázni rád. Én!

ZSUZSA: Csak te...

PÉTER: Az intézetben jó helyed van... megbecsülnek, foglalkoztatnak... igen?

ZSUZSA: Igen... de...

PÉTER: Mindig elmondod neked, mi van. Tegnap Kucsera vörös képpel verte az asztalt, hogy itt nem lesz változás. Aztán visszavonulót fújt, de én tudom, miben mesterkedik. Kucsera hülye, mint egy tank. De persze állnak mögötte. Már változás van. És sokan akarják ezt a változást. De hogy hogyan és meddig lehet elmenni, az kérdéses. Én nem vagyok hülye, csak mögöttem nem állnak elegenden. Észnél kell maradni. Látom az indulatokat. Látom a türelmetlenséget...

ZSUZSA: Igen... igen...

PÉTER (*körbemutat*): Itt is jó neked... nem?!

ZSUZSA (*lassabban*): Itt? Igen... jó nekem.

PÉTER: Én itt tudok rád vigyázni.

ZSUZSA: Ellenőrzés alatt tartani.

PÉTER (*a meghívóra*): Személyre szóló. Elintéztem. Te kaptad, te. Most visszatérsz... a téged megillető helyet foglalod vissza. Neked itt, velünk... mellettem van a helyed.

ZSUZSA: És... és mit mondasz majd, hogyan mutatsz be?

PÉTER: Az intézet az én... a minisztériumom hatásköre. Te vagy a legtehetségesebb előadója.

ZSUZSA: Akinek a férje...

PÉTER: Ez csak az első lépés... (*Két tenyérrel megfogja a nő arcát*) Nem rohanunk fejfelé a falnak. Szépen bemegyünk az ajtón, és elfoglaljuk a házat. Mi ketten. Te meg én.

ZSUZSA: Igen.

PÉTER: Elintéztem néhány telefont és Kucserának megírom a jelentést. Aztán repülünk a fogadásra. Te leszel a legokosabb, a legszebb! (*Már megy, Zsuzsa utána*)

ZSUZSA: Péter, nem... kaptam meg a ruhát. Mit vegyek fel, ha...

PÉTER: Erre gondolnod sem szabad. A ruha jönni fog.

Kapucsengő kintről. A terasz ajtaja mellett van a mikrofonos doboz, Péter odalép.

PÉTER: Igen.

HANG: Miniszter elvtárs, jelentem, egy elvtársnő érkezett a...

PÉTER (*Zsuzsára néz*): A kölcsönzöböl.

HANG: Igen, miniszter elvtárs.

PÉTER: Engedd be, Menyhért.

HANG: Értettem.

ZSUZSA: Hogy van az, hogy te mindig tudsz mindent?!

PÉTER: Azért vagyok miniszter.

Halljuk a női cipők kopogását.

ESZTER (*belép, nagy csomagot ölel magához. Szép, riadt*): Jó napot kívánok.

PÉTER (*Esztert nézi, Zsuzsához*): Tessék, parancsolj. (*Eszterhez*) Az elvtársnővel megbeszéljük a továbbiakat. (*El*)

ZSUZSA: Már nagyon vártam az elvtársnőt.

ESZTER: A felvonulás miatt... elterelték a közforgalmat, és... gyalog kellett feljönni.

ZSUZSA: A lényeg, hogy itt van. Huhh. Tehát két ruha, egy kék francia estélyi és egy...

ESZTER: Csak egy... ruha.

ZSUZSA: ...Kettőről volt szó.

ESZTER (*jobban öleli a csomagot*): Egy... csak egy ruha.

ZSUZSA: A kék vagy a halványpiros?

ESZTER: A... zöld.

ZSUZSA: Hogyhogy egy ruha?! Hogyhogy a zöld?! Legelőszínű ruhával jött ide nekem?! Megbeszéltem, talán éppen magával, hogy mind a két ruhát kihozza, a kék estélyit és a halványpirosat, és aztán eldöntjük.

ESZTER: Tegnap délután Kucseráné elvtársnő személyesen jött a kölcsönzőbe, és...

ZSUZSA: Kucseráné elvtársnő?!

ESZTER: Elvitte mind a két ruhát.

ZSUZSA (*hallgat*): ...Hát jó... Mutassa akkor ezt... mutassa.

ESZTER (*nem mozdul*)

ZSUZSA: Baj van, elvtársnő?

ESZTER: Bocsásson meg. (*Kibontja a ruhát*) Különben nagyon szép ez is. Talán szebb is, mint... azok... (*Kibontja, tényleg szép a ruha. Sőt, gyönyörű!*)

ZSUZSA: Hiszen ez... húúúú. Ezt... ezt nem is láttam a kölcsönzőben. Ez... ez biztosan nem volt ott.

ESZTER: Később hozták vissza, hogy az elvtársnő nálunk járt.

ZSUZSA: Milyen finom esése van. Tényleg valami gyönyörűség.

ESZTER: Fel tetszik próbálni?

ZSUZSA (*magához tartja*): Kucseráné megpukkad.

MAMA (*bejön*): Mintha jött volna valaki.

ESZTER: Jó napot kívánok.

MAMA: Azt hittem... András.

ZSUZSA: Nem... András még nem.

MAMA (*a ruhára*): Ez meg... (*Meglátja végre Esztert*) Jaj, bocsásson meg, szóval maga. Jó napot kívánok.

ESZTER: A kölcsönzőből...

ZSUZSA (*a ruhára*): Szép, nem?!

MAMA: Ha János látna...

ZSUZSA: Tetszene neki.

MAMA (*nézi Zsuzsát*): Te ilyen ruhákat nem hordtál, amikor János itthon volt.

ZSUZSA: Parlamenti ünnepségre se mentem soha.

MAMA: Péter miatt veszed fel?

ZSUZSA: Mi köze ennek Péterhez?! Mama, drága, egy fogadáson mégse lehet... jaj, ne legyen már ilyen maradi...

MAMA: Jól van, na, csak morgok itt feleslegesen... Igazad van... Meg az is... hogy mennyivel jobb nekem, amikor nem pakol a kezem alá mindent az a Julcsa.

Jobb nekem egyedül a konyhában. Hát ki vagyok én, hogy szolgálót...?! (*El*)

ZSUZSA: Szegény, nem érti.

ESZTER: Idős asszony.

ZSUZSA: Mindig szegényen élt. Három fiút nevelt. Az apjuk meghalt a börtönben... egy erős ember. (*Odalép a fényképhez, leveszi*) Boglár József, a munkásmozgalom mártírja.

ESZTER (*hallgat*)

ZSUZSA: Agyonverték.

ESZTER: Agyon... kik?

ZSUZSA: Horthy pribékjei... hivatalosan persze embólia volt... Miért mondom én ezt magának? Mintha magyarázkodnék...

ESZTER: Talán a ruha miatt...

ZSUZSA: Nekem már nincs mit szégyellni.

ESZTER: Értem.

ZSUZSA: Mit ért?

ESZTER (*hallgat*)

ZSUZSA: Semmit sem ért. (*Miközben próbálja a ruhát*) Nézzen csak rám... olyan kék a szeme, mint a... Tudja, én Miklós lány vagyok. A híres orvos dinasztíából...

ESZTER: Az Oktogonon volt rendelőjük...

ZSUZSA: Engem megkereszteltek...

ESZTER: Hiszen... amikor az apámnak a tüdejével... akkor éppen a maga apjához...

ZSUZSA (*nem figyel a másikra*): Amikor először felvarrták a kabátomra a csillagot, az apám azt mondta, tévedés. Miklós György professzor azt mondta nekem, nyugalom, kislányom, ez félreértés. A győri püspök volt a barátja. És volt sok... más keresztény barátja. Orvosok, jogászok, irodalmárok... De hiába... végül elvittek bennünket. Apám, anyám, a testvéreim, az egész rokonság ott-

maradt. Elszálltak, sssss. Hamu, hamu. Amikor megérkeztünk... oda... az anyám már rosszul volt, és nyomban balra küldték... Nekem azt mondta egy nő... ilyen kék szeme volt, mint magának... gyűrjek rongyot ide... (*A melleire mutat*) Legyenek nagyobbak... hát valóban nem nagyok a... melleim.

ESZTER (*zavartan*): Itt... itt egy kicsit akad a zipzár. Segítetek.

ZSUZSA: Aztán amikor jöttek az... a szovjet katonák, kijöhettünk a barakkokból, és... és láttam a gödröt. Felismertem ezt a nőt is... nyitva volt a szeme. De a tekintete a gödörben is kék maradt... Gondolja, igaza van a Mamának?!

ESZTER: Kicsit meghúszom, és máris jobb lesz... A kisassz... az elvtársnő olyan táborból jött haza... Olvastam erről. De... miért mondta el ezt nekem?!...

ZSUZSA: Nem. Onnan nem lehet hazajönni... De a dolgok megváltoztak. Gyökeresen megváltoztak, nem?

ESZTER: Nem, kérem. A dolgok nem változtak meg.

Csend.

ZSUZSA: Honnan tudja maga, elvtársnő, ezeket?

ESZTER: Nem értem.

ZSUZSA: Hogy a zipzár... hol akad?!

ESZTER: Ismerem... ismerem ezt a ruhát.

ZSUZSA: Honnan?

ESZTER: Egenleteseket kell lépni. Különben felgyűrődik.

ZSUZSA: Mit akart mondani az apjáról?

ESZTER: Kérem?!

ZSUZSA: Az előbb nem az apjáról akart valamit mondani?

ESZTER: Beteg lett, és a maga apjához...

ZSUZSA: Tudja, mit határozta el, amikor hazajöttem?

ESZTER: Hogy a dolgok megváltoznak.

ZSUZSA: Én többé nem leszek árva.

Kopogás, de nem várnak invitálást, nyílik az ajtó. András lép be a tornác felől. Magas, jóképű férfi, fiatalabb, mint Péter. Megnyerő, kisugárzása van.

ZSUZSA: Jaj, nem is hallottam az autót!

ANDRÁS: A kocsit csak a kisbaltig hozott. Onnan gyalog jöttem fel... Még ilyet, a kalapomat elfújta a szél! Tessék mondani, álmodom?! Gyönyörű ez a ruha, elvtársnő! (*Megpuszilja Zsuzsát*)

ESZTER (*fűzetet vesz elő*): Akkor... itt tessék aláírni...

ANDRÁS: Még nem ismerjük egymást... (*Kézét nyújt*) Boglár András! (*Lecsippent egy szöszöt Eszter válláról*)

ZSUZSA: Az elvtársnő a... Fővárosi Kölcsonzóból...

ANDRÁS: Elvtársnő, ha útközben talál egy szürke kalapot... Akkor az az én kalapom.

ESZTER: Igen, az elvtárs kalapja.

ANDRÁS: Visszahozza nekem?

ESZTER: Nem tudom. Persze... ha megtalálom, visszahozom.

ANDRÁS (*lép utána*): Elvtársnő, aláírom én magának. Nyomtatott betűvel? Kézírással, gyorsírással. Rövidítve. Elvtársnő... (*Közel hajol*) én magának szignózik. Nem, ne szóljon. Maga Júlia. Nem, inkább Mária. Csak egy Mária tud így pirulni.

ESZTER: De csak az... (*Zsuzsa felé*) elvtársnőnek szabad... aláírni...

ANDRÁS: Igazam volt! Mária. Kitaláltam!

ESZTER: Ferenczy Eszter... Eszternek hívnak. Akkor én... jó szórakozást kívánok... és... és holnap mikor jöhetnek?

ANDRÁS: Elvtársnő, nekem bokszesztyűkre lenne szükségem...

ZSUZSA: Elég volt, Bandi... Felőlem reggel is jöhet az elv... Mi korán kelünk.

ANDRÁS (*magának*): Ha lefekszünk egyáltalán.

ESZTER: Akkor a viszontlátásra. (*Ránéz Andrásra*) Nem értem, miért gúnyolódik velem az elvtárs. (*El*)

ANDRÁS: Gúnyolódtam én?... (*Zsuzsához*)
Mi a helyzet?

ZSUZSA (*hallgat*)

ANDRÁS: Szóval csönd... (*A ruhára*) Nem a szemináriumra kérted.

ZSUZSA: Pétert kísérem el a Parlamentbe.

ANDRÁS: Hm, hm... Holnapután anyagügypben Komlóra megyek. Erős bányászok, jó levegő... Engem is elkísérsz?

ZSUZSA: Nem kell mindig viccelődni...

A Mama nagyon keresett.

ANDRÁS: Hú, a Mama. (*Veri a fejét*) Bandikám, Bandikám, légy ésnél! A drága Mama. (*Grimaszt vág*) Bárcsak elmondátok volna.

ZSUZSA: Szeretnél belőle kimaradni, ugye?!

ANDRÁS (*hirtelen érthetetlen éllel*): Te aztán tudod variálni! Hát engem te nem, kislány... ezt jegyezd meg. Engem te soha nem fogsz variálni. (*Bólogat, mint akinek minden rendben*) Jó, elmondom én.

ZSUZSA (*hideg fölényel*): Semmiképpen sem.

ANDRÁS: Aztán miért nem?

ZSUZSA: Ez nemcsak a te ügyed.

ANDRÁS (*kicsit gyengül*): Legyünk túl rajta!

ZSUZSA: András, ez rémesen nehéz helyzet... a szükséges rossz.

ANDRÁS (*eltűnődik*): Nem akarok többé félni...! (*Beszúja, kifújja a levegőt*) Lélegezzek végre úgy, mint egy állat. Mondd csak... tudod, kik közé mész ma... nem félsz közöttük?!

ZSUZSA: Én senkitől se félek.

ANDRÁS (*egyre közelebb*): Kik közé táncolsz be, szépséges sógornőm?! Nem kezd a tarkód borzongani, amikor néznek rád?

PÉTER (*hirtelen bejön, kezében paksaméta*): Na, kész is a... (*Szívélyesen*)

Hoppá, megjött az én igazgatóm, az én

proletár szépfium! Draszvujtye, öcskös! Hogy van a gyárad?

ANDRÁS (*lapogatja*): Már megint felszaladt egy kiló, bátyus. Ne mondd, hogy nem tudod, hogy van az én... a mi gyárunk.

PÉTER (*tapogatja magát*): Hiszen... mindig rohanok. Észre se veszem, mikor eszem. (*Zsuzsához*) Szoktam én enni egyáltalán?

ZSUZSA (*zavartan*): Én ugyan ki nem veszem a kezedből a csülköt.

PÉTER: Csipegetek... érted?... Csipegetek. Az asztal széléről.

ANDRÁS: Középről nem jut egy-két húso-sabb falat?

PÉTER: Ki vagyok én? Proletár, öcsikém, egy proletár miniszter... Hanem a gyáradról sajnos...

ANDRÁS (*éleződik*): Na, nézd csak, az én munkásaim nem híznak.

PÉTER: Hagyd már a súlyomat, kérlek!

ANDRÁS: Nem kövérek, kíváncsiak...

PÉTER: A termelési eredményekre?

ANDRÁS (*még felszabadultan*): Te engem szokás szerint hülyének nézel.

PÉTER: Bohóckodik, aztán megsértődik, hogy nevetnek rajta.

ANDRÁS (*magyaráz*): A szokásos maszlag. Szavak. Sok, nagyon sok szó. De minden szó mögött lapul egy újabb szó, azok mögött megint újabb és újabb szavak bújnak. És ezek olyanok... jönnek, mennek, csoportosulnak, mindegyik akar valamit, szó, szó, szó, kérdez, kutat, lát, hall, néz... (*A homlokára bök*) vádol. Számon kér, majd azt mondja... te... és te... és te többé nem. (*Mutatja a kezével*) Nyista.

PÉTER: Hallgatlak. Tessék, mi érdeklí a munkásokat?

ANDRÁS (*Zsuzsához*): Ilyen egy jó miniszter. Érdeklődő. Figyelmes. Szóval kérdezzeg-

- tik a gyárban, hogy hallottam-e... az angolok arra kérték Bozsikot...
- PÉTER: Szórakozol. (Zsuzsához) Azért ez örület, nem?!
- ZSUZSA: Az... az nem Puskás volt?
- ANDRÁS: Kérdi egy elvtársnő a mosodából, dolgozhatna-e fűzős cipő helyett papucsban.
- PÉTER: És hogy a haját copfban, vagy leeresztve hordja?!
- ZSUZSA (nevet): Tényleg, nálad szabad daueroltatni?
- ANDRÁS (elkomorodik): Hanem tegnap azt kérdezték az ebédszünetben... Tudod, mi volt az ebéd? Ja, te nem is szoktál enni. Csipegetsz, testvér.
- PÉTER (idegesen): Honnan tudnám?!
- ANDRÁS: Hamisgulyás, almával. Tudod, mit csinál a vasas egy almával?!
- PÉTER: Egye csak meg... az almát is egye meg a vasas.
- ANDRÁS: Szóval azt kérdezték, miért lett öngyilkos a Csomós Feri.
- PÉTER: Ki az a Csomós Feri?
- ANDRÁS: A hegesztőknél dolgozott. Egy csöndes parasztnő... volt... a Nyírségből. (Elréved, Zsuzsához) Hogy képes az ember kilincse kötni magát?!... (Visszanéz Péterre) Az öregapját most ítélték el másfél évre, mert... nem is tudom... tán nem kaszált. Vagy nem adta le a disznó farkát. Pedig már a változások szele fúj... Az én kalapomat is... Vagy nem fúj szél, miniszter elvtárs?!
- PÉTER: Andris, Andris, rossz felé húzol.
- ANDRÁS: Aztán azt mondja az egyik munkásom, igazgató elvtárs, a családjában is, halljuk, mert beszélnek, hogy...
- ZSUZSA: Kérdeznek, hát persze. Egy gyár is afféle nagycsalád...
- PÉTER: Ácsi, ácsi... öcskös... ki állíthatná, hogy nem voltak... vagy nincsenek jelenleg is problémáink! Ez nyilvánosság van téve. A kongresszuson is megmondtuk. A munkásoknak meg kell mondanani... meg kell velük értetni, hogy bizonyos értelemben túlzó volt az optimizmusunk. Az irány helyes volt, de a megoldásokban olykor tévedtek... tévedtünk. Súlyos hibák is történtek. De a Párt látja a problémákat. Túló volt az ütem, világos. De ez nem jelenti azt, hogy...
- ANDRÁS (váratlanul): Egy nagy szart, miniszter elvtárs.
- PÉTER: Mi van?!
- ANDRÁS: Két hete folyamatosan hívlak...
- PÉTER: Hogy... beszélsz te velem?!
- ANDRÁS: A titkárnőd nem adta át, hogy kereslek?!
- PÉTER: Te engem nem vonhatsz kérdőre.
- ANDRÁS: Hetek óta letagadtatod magad! Menekülsz?! Előlem?!
- PÉTER (fenyegetve előrelép): Úgy tűnik, hogy menekülök?
- ANDRÁS: Verd csak be a pofám. Ahhoz mindig értettél...
- PÉTER: Csak egyszer... bántottalak.
- ANDRÁS: Majdnem agyonvertél, bátyus! (Zsuzsához) Nem aludtam otthon éjszaka. Tizenhat éves voltam és már eljártam. Ő meg még akkor is a párnáját nyálazta össze... Péter, te engem soha nem védtél meg.
- PÉTER: És most se foglak, ha csak rombolni akarsz...
- ANDRÁS: Kit védtél te meg valaha?!
- ZSUZSA: Meg vagytok ti örülve?! Mit csináltok?! Épp ma?! Nem ma van a legnagyobb családi ünnepetek... Kérlek benneteket, az apátok miatt is... térjete már észre!
- ANDRÁS: Én így ünneplek. Szokatlan, de apának tetszene.
- PÉTER: Azt mondaná, téged a szenvedélyed kiszolgált. Nemcsak magadnak, ha-

nem az ellenségeidnek is. Azt hiszed, nincsenek már?! Azt hiszed, nem erre várnak, hogy mi...?! (*Megnyugszik*) Apa azt mondaná, fiam, nyugalom, gondold át.

ANDRÁS (*biggyeszt*): Átgondoltam. Csend.

ZSUZSA: András el akarja mondani.

PÉTER (*még halkán*): Hé, hé, hé, mit akarsz te?!

ANDRÁS (*újra robban*): Nekem hablatyolsz tévedésekről?! Súlyos hibákról?! Én az öcséd vagyok, Péter, nem a... a hallgató-ságod...

ZSUZSA: És te mit mondtál másfél éve, Bandikám?! Hogy eléget a szégyen János miatt!

ANDRÁS: Két éve itt még mindenki úgy rettegett, hogy minden telefoncsörrenésre maga alá csinált. Évekig olyan... de olyan kuss volt, a fogak kocogásától volt hangos az ország. Szégyenkeztem, hát persze. Hogy annyira félek.

ZSUZSA: De a fene nagy szégyenedben a gyárat azért elfogadtad.

ANDRÁS (*Zsuzsához, mosolyogva*): Ügyes. Nagyon ügyes. Jó helyre ütöttél, elvtársnő. Ha nem fogadom el, megyek János után. (*Péterhez*) Ki parancsolta, hogy kussoljak?!

PÉTER: Rontott volna a helyzeten, ha bármit teszel.

ZSUZSA (*Péterhez*): Nem a tiéden?

PÉTER: Várj, várj, te most szemrehányást teszel nekem?!

ANDRÁS: Hah, hirtelen megbomlott a családi összhang?!

ZSUZSA (*Andráshoz*): Azért másfél évig jól elvöltál, nem?

PÉTER (*békülve*): András, igazad van, de így akkor sem lehet.

ZSUZSA (*Péterhez, ingerülten*): Miben van igazad?

ANDRÁS: Rajkékát még János is elhitte. De azt a darálást, ami azóta folyik... a tábornokok, a szocdemek, a hazai elvtársak, a klérus... (*Péter forgolódik*) Most mi van...? Tán lehallgatnak... téged is?!

ZSUZSA: Mi hallgatjuk a te örületedet.

PÉTER: Voltak esetek. De minden egyes esetet külön kell vizsgálni. Minden történet más és más.

ANDRÁS: Tudnál gyorsítani János ügyén. Most van ideje, nem?!

PÉTER: A legkényesebb helyzet az enyém. Te is tudod, mi zajlik a legfelső vezetésben... Ha én bukok... az egész család bukik. Neki... (*Zsuzsára mutat*) neki a legnehezebb. Te meg, már megbocsáss, ordenáré vagy és türelmetlen, mint egy szaros gyerek. Ja, kérek, így könnyű! Beüvöltök az ablakon, aztán elszaladok. A következmények?! Megoldják őket... (*András szemébe nézve*) Nem beszélhetsz! Ha megteszed, nem vagy az öcsém.

ANDRÁS: Hú, a rézfánfütyülőjét, már a testvérek is kitagadhatják egymást?! De ha Jánosra gondolok, hát persze...

ZSUZSA: Ó sem akarná. Hidd el, ellenezné...

ANDRÁS (*kicsit meginog*): János ellenezné, hogy elmondjuk?!... Ha, mondjuk, én... nem én... (*Péterre mutat*) te lennél az ő helyében, ő nem mondaná el?

ZSUZSA: Úgy döntöttünk, közösen, hogy a Mama mindenekelőtt. Bármilyen történet, először nézzük a Mamát.

ANDRÁS: Nélküle döntöttünk így.

PÉTER (*nézi az óráját*): Nekünk most el kell mennünk a Parlamentbe, de sietünk vissza. Este megbeszéljük. Együtt, nyugodtan. Értelek, András, csak még egy kis türelmet kérek... (*Zsuzsára néz*) kérünk. (*Odamegy Andrásához, megöleli*)

ANDRÁS (*Zsuzsának*): Ránézek anyánkra, és lehányom magam...

- ZSUZSA: Havonta egyszer... ki lehet bírni.
Tudd, János írt ma. A Mama olvasta.
- PÉTER: Én olvastam.
- ANDRÁS: Na, még ez is.
- ZSUZSA: Megnyugtatta...
- ANDRÁS (*egyre gyengébben*): Egyszer csak késő lesz... és akkor...
- ZSUZSA (*kiált*): Mama! Mama!
- MAMA (*már jön is*): Jó napot kívánok, olyan ismerős az elvtárs...
- ANDRÁS: Drága Mama...
- MAMA: Ááááá, a fiamnak tetszik lenni. Én szültem, én szoptattam, cseréltem a penlekáját, amikor...
- ANDRÁS: Mama, feddjen csak, megérdemlem... három hete nem jöttem, de...
- MAMA: Egy hónapja, elvtárs. Április elsején jött, a bolondok napján, azt súgta a fülembe, hogy a szovjet biológusnak sikerült feltámasztani Sztálin elvtársat... Rossz vicc volt.
- PÉTER (*maga elé*): A fene se tudja...
- ANDRÁS: A gyárban alszom, Mama, az utóbbi héten ki se tettem a lábam... ma is csak az ünnep miatt... Mama, nézze csak... (*Egy vállkendőt vesz elő az aktatáskájából, adogat*) Ezt a képeslapot meg az én gyönyörű sógornőmnek, ezt a konyakot meg az én figyelmes és fegyelmezett miniszter bátyámnak.
- PÉTER: Nem kellene készülnöd, Zsuzsa?!
- ZSUZSA: Jaj, máris elkéstem. (*Andráshoz*) Miattad van, miattad, te... Sietek... (*Fel-szalad a lépcsőn*)
- ANDRÁS (*néz utána*): Szép.
- MAMA (*a kendőre mondja, amit András ráterített*): Valóban az. Te még az anyádat is leveszed a lábáról. Meg kellene már nőszülnöd.
- ANDRÁS: Mama, éppen itt láttam egy gyönyörű elvtársnőt. A kölcsönzöből jött. Eszter volt a neve! De milyen Eszter?!
- MAMA: Javíthatatlan. (*Péterhez*) És, fiam, neked is asszony kellene. Azért mert egyszer befürödtél...
- ANDRÁS: Én figyelmeztettelek, hogy az Erzszi a füledet is lerágja... (*Elmélázva*) Negyvenkettes lába volt, és ideológiailag fejlődésképtelen. Igaz, hogy egyszer megpaskolta Farkas elvtárs arcát?
- MAMA: Nincsen ott, a minisztériumban olyan elvtársnő, aki...?
- PÉTER: Mama, Mama, ne most, ha lehetne!
- ANDRÁS (*a Mamához*): Két dologtól fél a bátyus. Az egyik az asszony, aki a felesége lehetne...
- MAMA: És a másik?
- ANDRÁS: Hát éppenséggel a Mama...
- MAMA (*Péterhez*): Te félsz tőlem?
- PÉTER: Viccelődik az öcsém.
- ANDRÁS: A munka ünnepe van. Szórakozni kell, nem?
- MAMA: Veletek nem lehet normálisan beszélni. (*Csend*) Mi van, az Isten szerelmére?!
- Csend.*
- ANDRÁS: Baj, Mama.
- PÉTER (*sápadtan mozdul*)
- MAMA: Miféle baj?!
- ANDRÁS (*odamegy a Mamához, és a Mama kezét a saját hasára teszi. Közben Pétert nézi*): Érzi, Mama?!
- MAMA: Hogyhogy... mit?!
- ANDRÁS (*Péterhez*): Nem érzi.
- MAMA: Jó, jó, viselős biztosan nem vagy.
- ANDRÁS: Üres, Mama, üres.
- MAMA: Egyetlen árva virsli se jutott a felvonuláson?!
- ANDRÁS: Mosoly, riport, találkozás a szakszervezeti elvtársakkal, a finn vendégek, a szovjet sportoló elvtársak, még egy riport... na, és ahogy baktatok felfelé magához, édesanyám, hát egyszer csak az eszembe jut, mert, ugye, valami kondul odalent, itt, itt, hogy meg nem is ettem.

(A karórájára néz) Délután négy van.
(Kinéz az ablakon) Most meg nem fúj.
Amikor jöttem, hogy fújt... Mama,
drága, nem haragszik, ha nyomban éh-
halált halok?

MAMA: Hogy tud egy ilyen szélhámos gyárat vezetni?!

PÉTER: Azt hiszem, ez lényegbevágó kérdés.

ANDRÁS: Hát úgy, hogy szélhámoskodik, miniszter elvtárs... S közben megtud egyet s mást...

PÉTER (közelebb lép, csak Andrásnak): Te nem csak azért hívogattál engem...

ANDRÁS: Bizony nem.

PÉTER: Te tudsz valamit.

ANDRÁS: Mama, előfordulhat, hogy keresnek telefonon. Megadtam a számot.

MAMA: Persze, keressenek csak.

ANDRÁS: A gyár ügyében.

PÉTER: Mi az... mit tudsz?!

MAMA: Szélhámos, de azért még ilyenkor is a gyárral törődik.

PÉTER: András, ide figyelj...

ANDRÁS: Jól van, bátyó, ma este még megvárlak... (Hangosan) Érezd jól magad, Péter. Keresz menyasszonyt, de nézd meg jól a lábát! Maximum negyvenegyes lehet... és jól puhatold ki a dialektikáját, különben...

Autóduda kintről. A kaputelefon megszólal.

HANG: Miniszter elvtárs, a gépkocsi megérkezett.

PÉTER (felszól): Zsuzsa, Zsuzsa, igyekezz! (A Mamához) Mama, ígérjük, hogy sietünk. Lesz közös, nagy vacsora. Együtt lesz az egész család.

MAMA: Nem az egész...

Péter nem hallja. Hirtelen a zsebéhez kap, körbepillant. A fejét vakarja. Majd kutatni kezd, összevissza jár a tekintete. Aztán az apja képéhez lép és rejtve betesz mögé valamit, míg a Mama és András Zsuzsát nézi.

Zsuzsa jön lefelé... és tényleg szép. Nagyon szép.

ANDRÁS: Édesanyám, az éhségtől látomásaim támadtak. Tündér ereszkedik alá az égből.

ZSUZSA: Sietünk, Mama...

MAMA: Na, jó, menjetez csak.

Zsuzsa Péterrel el.

ANDRÁS (a bársekrénynél matat. Iszik egy pohárral. Az anyja nézi. András iszik még egyet): Drága Mama, anyukám.

MAMA: Jól van, beszélj.

ANDRÁS: Sssss, így vitte a kalapomat a szél. Pörög, pörög, egyre kisebb, eltűnik a lombok fölött. Sajnáltam azt a kalapot. Berlinben vettem tavaly... nem sokkal a zavargások után. Berlinben lehet a legjobb kalapokat venni... Halott az a város. Este tíz után lélek se jár az utcán...

MAMA: Neked valami bajod van.

ANDRÁS (nem néz a szemébe): Éhes vagyok, Mama...

MAMA (mutatja): Amikor ekkora voltál, mindig jöttél hozzám. Megvertek. El-estél. Rosszat álmodtál. Elmondtad mindig. Ha Péternek gondja volt, megoldotta maga.

ANDRÁS: Tudom, Mama, tudom.

MAMA: János nem beszélt. Annak a gyerekeknek, ha baja volt, hallgatott. Sokszor soha nem tudtuk meg, mi bántotta. Esetleg az apjának elmondta. András... te bajban vagy.

ANDRÁS (már-már azon van, hogy ki-mondja)

MAMA: Felcsináltál valakit.

ANDRÁS (hallgat, mosolyog)

MAMA: Bent alszol a gyárban?... Hát persze, ott... valami munkásnő, akinek férje van...

ANDRÁS: Mama, a gyár tabu, ott soha... na, jó, egyszer... (Nézi a Mamát) kétszer.

- MAMA: Akkor valami nagykutyának a feleségét...
- ANDRÁS: Nem... dehogysis.
- MAMA: Akkor a munkádban történt valami...
- ANDRÁS: Egy gyárban mindig történik valami. Mama, drága, az a gyár egy rakás szerencsétlenség.
- MAMA: Nem való neked...
- ANDRÁS: Kinek való egy... egy működés-képtelen romhalmaz?!
- MAMA: Ej, ne mondj ilyet... Le akarnak váltani?
- ANDRÁS: Nem mondták. Különben tegyék. Talán jobb is lenne.
- MAMA: De az... az megfutamodás. A mi családjunkban...
- ANDRÁS: Az már igaz... a mi családjunkban...
- MAMA: Apátok büszke lenne rátok.
- ANDRÁS: Igen?... Apa büszke lenne? Szervusz, Apa... büszke vagy? Nem mond semmit.
- MAMA: Hogy érted azt, hogy nem mond semmit?!
- Autóberregés kintről. Duda. Az autó megy tovább, elhalkul.*
- ANDRÁS (*gyorsan az ablakhoz lép, néz utána*): Nem... nem a szomszédba mentek.
- MAMA: Újabban csöndesebbek.
- ANDRÁS: Azt teszik mondani, megszűnt a forgalom?
- MAMA: Mióta érdekel téged az a kutatóintézet? (*Megszólal a telefon. Felveszi, behallgat. András*hoz) Téged keresnek.
- ANDRÁS: Na, végre... (*Magyarázkodik*) Tudtam, hogy hívnak. (*Átveszi a kagylót*) Értem... igen. Jó, megyek... azonnal... Kicsi presszó. Persze, ismerem. (*Magára kapja a zakóját*)
- MAMA: Presszóba?! Ilyenkor?!
- ANDRÁS: Megbeszélés, Mama.
- MAMA: Miféle megbeszélés? (*Legyint*) Mindegy... Jöttök, elszaladtok. Itt hagysz, hogy nyugtalankodjak...
- ANDRÁS: A Mama csak legyen nyugodt.
- MAMA: Hogyan, ha te nem vagy az.
- ANDRÁS (*hallgat*)
- MAMA: András, rám mindig számíthatsz, tudod...
- ANDRÁS: Tudom, Mama.
- MAMA (*hosszan nézi a fiát*): Jól van, menj.
- POLDI BÁCSI (*kilép a konyhából*): Jó napot kívánok, igazgató elvtárs! Régen láttam.
- ANDRÁS: Maga már csak így szeret megjelenni.
- POLDI BÁCSI: Nem szeretet kérdése, igazgató elvtárs. Mit vár egy olyan alaktól, aki csak múlt? Panoptikum, kérem. A történelem átszaladt rajtam... és nem tartotta nyitva a szemét.
- ANDRÁS: Jó kalapja van. Az enyém már nincs meg.
- POLDI BÁCSI: Kertészkalap. Ha fúj a szél, igazgató elvtárs, jól szembe húzzuk. Kéri?
- ANDRÁS: Magán jobban áll, Poldi bácsi. (*Indul*) Az én kalapom meg visszajön hozzám, tudom.
- POLDI BÁCSI: Igazgató elvtárs!
- ANDRÁS: Igen?
- POLDI BÁCSI: Esni fog.
- MAMA: Siess, jó? Siess! (*András el. Csend*) Ha például azt... azt mondják, holnap nem esik... aztán mégis esik... mégis azt mondják, hogy süit a nap.
- POLDI BÁCSI: Mióta érdeklí a Mamát ennyire a meteorológia?!
- MAMA: Mindenki félrebeszél.
- POLDI BÁCSI: Mindenki az igazat mondja.
- MAMA: Nyugtalan vagyok, Poldikám.
- POLDI BÁCSI: Mama, nem lehet hazudni.
- MAMA: Én ezt nem értem.
- POLDI BÁCSI: Isten látja, mikor hazudunk.

MAMA (*keresztet vet*): És megbocsát.

POLDI BÁCSI: És néha csapásokkal bocsát meg.

MAMA: Csak... mást ne bántson...

POLDI BÁCSI: Ha képesek lennének szívből hazudni, jobb lenne a világ. Ha mindenki mindent elhinne. Az lenne a kommunizmus... Amivel nem azt akarom mondani, hogy a kommunizmus hazugság... (*Magának*) Na, ezért most megint elvinnének.

MAMA: És... és az olyan, aki *tudja*, hogy hazudnak neki, és mégis *elhiszi*...?

POLDI BÁCSI: Valamilyen formában mindenki hazudik. De a hazugság nem csak kényszerből, félelemből vagy a jellem torzulásából fakad. A hazugság szükséglet, mint... a levegő, a víz. Tudja, mit mondanak a haszidok?

MAMA: Azok meg kik?

POLDI BÁCSI: Olyan... másfajta zsidók. Azt mondják, a béke kedvéért szabad hazudni.

MAMA: Ezt én nem hiszem.

POLDI BÁCSI: Pedig Isten ránk bízta a dolgot. El lehet dönteni, hogy merre indulunk.

MAMA: Hazudok, és talán jó felé megyek?

POLDI BÁCSI: Nem az az okos ember, aki be tud csapni másokat.

MAMA: Hanem?

POLDI BÁCSI: Hanem aki elhiszi, hogy amit elhisz, az a javára válik.

MAMA: Ez... ez ilyen szófacsarás.

POLDI BÁCSI: Amikor a visszacsatolás második napján meghalt a feleségem, aztán pedig jött a hír, hogy elesett a fiam, magyarázkodni kezdtem. Jártam Kolozsvár föllobogózott, boldog utcáit, magamban beszéltem, és csak csürtem, csavartam. Ha nem teszem, felkötöm magam. Maradhattam ott? Nem, nem maradhattam. Eljöttem ide, és jelentkeztem Húber úrnál magántanárnak. És most ró-

zsát nyírok... momentán magánál... (*Ki-mutat a kert felé*) Látja, Mama, milyen gyorsan beborult, addig beszélünk róla, míg tényleg esni kezd.

KÁROLYKA (*kaparászik az ajtónál*)

MAMA: Meg van kergülve... (*Beengedi*) Mi van már megint, te...

KÁROLYKA: Híreim vannak.

MAMA: Most már engem is felbosszantasz...

KÁROLYKA: Ré m ólálkodik a kertben.

POLDI BÁCSI: Ha megint letaposod a rózsáimat, szíjat hasítok a hátadból...

KÁROLYKA: Én meg jól megharaplak. Azok füstölnek?!

POLDI BÁCSI: Micsodák?!

KÁROLYKA: A rózsabokrok... Poldikám, tán kikeresztetted a füstölős rózsát?!

POLDI BÁCSI: A te fejeden kavarog a füst, félnótás.

KÁROLYKA: A ré m füstöl. Sárga arca van. (*Mutatja*) Ilyen füle.

MAMA: Hát hívd be, aki a kertben van.

KÁROLYKA: Én aztán oda nem megyek... már ne is tessék haragudni... A katona nem is látja.

MAMA: A Menyhért?

KÁROLYKA: A Menyhért állva is tud aludni. Én is próbáltam, de mindig eldőlök. (*Mutatja*) Így...

Kopognak a terasz felől, ahonnan Károlyka is jött.

HANG Jó napot kívánok.

MAMA: Ki az?

HANG Pelleg István.

KÁROLYKA (*izgatottan*): Poldi, Poldi, Poldi, ez ő! (*Átöleli Poldi bácsit*)

MAMA (*gondolkodik*): Kicsoda?!

HANG Pelleg István.

MAMA: A Pelleg fiú... Szent ég?! Hát téged... mióta...

PELLEG (*bejön, pontosabban bebiceg. Fia-talemler, de nyűtt, elgyötört. A kalapját forgatja*)

KÁROLYKA: Úúúúú, a kísértet!

PELLEG: Kérem?!

MAMA: Károlyka, elég lesz, most szépen hazamész... Igyekezz, mindjárt esik.

KÁROLYKA: Gyárkémény! Vigyázz, gyárkémény! (*A Mama szinte tuszkolja*)
...Haza?! A raktárba?! Országom! Ezt a házat a nagypapa építette.

POLDI BÁCSI (*tuszkolja*): Mint tapasztalod, most már a munkásosztályé.

KÁROLYKA: Hol van itt munkás, he?!

POLDI BÁCSI: Egy diplomás kertész neked nem az? Na, sipirc!

KÁROLYKA (*el*)

POLDI BÁCSI (*visszafordul, Pelleghez*):

Maga, uram, nem egyenes úton jött.

PELLEG: Az út, ami idehozott, valóban nem volt egyenes.

POLDI BÁCSI: Úgy értem, nem a főbejáratot használta.

PELLEG: Azt... őrzik. (*Zavartan*) Katona posztol a ház előtt.

POLDI BÁCSI: Szóval félnivalója van...

PELLEG: Hát... ha az óvatosság félelem, akkor igen.

POLDI BÁCSI: Leselkedett... miért leselkedett?

Csend. A Mama firkészi Pelleget, aki zavartan forgatja a kalapját.

MAMA (*Poldi bácsihoz*): Hagyja, Poldikám, régi ismerős. Pelleg Pista, te aztán úgy eltűntél, mint a kámför.

POLDI BÁCSI: Én nem is zavarok, Mama. Felejtsd el, amit mondtam. Talán csak hazudtam. (*Kimegy*)

PELLEG: Én... csak...

MAMA: Na, mi van, tán elfeledtél beszélni?

PELLEG: Én... Jánost keresem...

MAMA: János... nincs itthon.

PELLEG: Nincs?!

MAMA (*ingerülten*): Te nem tudod? A kommunizmust tanulmányozza a Szovjetunióban.

PELLEG (*néz*): A Szovjetunióban?!

MAMA: Na, ülj csak le. (*Pelleg leül*) Kérsz egy pohárkával? Papírszínű vagy.

PELLEG (*elveszi*): Köszönöm, Erzsi néni.

MAMA: Ma... ma együtt vacsorázik a család, szóval nincs sok időm... János most írt Leningrádból. Azt írta, olyan könyvtárban volt, ahol futószalagok hozzák könyveket...

PELLEG: Értem... futószalagok.

MAMA: Vagy... vagy te még nem hallottál ilyen futószalagokról?

PELLEG: Futószalagokról?... Dehogynem... hallottam...

MAMA: És te hol voltál? Te is tanulmányúton? Nem találkoztatok?

PELLEG: Hogy tetszik mondani?!

MAMA: Te is a kommunizmust tanulmányoztad? Nem találkoztál Jánossal?

PELLEG (*feláll*): Én... nem találkoztam vele... sajnos... (*Kinyújtja a lábát, masszírozza*)

MAMA: Mi van a lábaddal?

PELLEG: Fáj... Zsibbad... Elzsibbad vagy fáj.

MAMA: Ej, minden egyes szót harapófogóval húzok ki belőled! Mi van veled?! Amikor a barátod a Szovjetunióba utazott, te is eltűntél. Fájtsd ám, hogy felénk se dugtad az orrod. Hányszor kentem neked lekváros kenyeret?!

PELLEG: Eltűntem... ez jó szó.

MAMA: Mindig úgy etted, hogy piros bajszod maradt.

PELLEG: Szóval János írt... Hogyan... a postás hozta?

MAMA: Nem, a minisztériumba küldi.

PELLEG: Értem.

MAMA: Mit értesz?!

PELLEG: Nem kézzel írja...

MAMA: Írógéppel. János mindig szeretett gépelni. Egyszer engem is meg akart tanítani, de...

PELLEG (*feláll, idegesen lép kettőt*)

MAMA (*nézi*): Nem mondtad, miért fáj a láb.

PELLEG (*hallgat*): Elestem...

MAMA: Majd megírom Jánosnak, hogy ke-rested. (*Pelleg hallgat*) A címét nem tudom, állandóan változik. A Krím-félszigetről is küldött levelet. A tengerpartról! Azt írta, olyan a tenger, mint egy hatalmas kék kabát. Látott delfint! Az olyan szép rész, az a delfines. (*Pelleg hallgat*) Mit üzensz neki?

PELLEG (*hallgat*): ...Nem... inkább nem üzenek semmit. (*Hallgat, nézi az üveget, iszik*) Azt hittem, látszik rajtam.

MAMA: Mit kellene látnom?!

PELLEG: Mások... rögtön mondták... Egy taxisofőr... egy asszony a piacon... a trafikos... Vettem cigarettát, és nem engedte, hogy fizessek... Az emberen meg látszik, ha ott volt.

MAMA (*ideges, fél*): Na, jól van. Nincs semmi baj. Mindjárt jön Péter, a nagyfiam és András is. Vacsorázz velünk, jó, Pista? Majd megnyílsz, kiengedsz. Régen nem voltál te ilyen... zavart.

PELLEG: Nem... ezt semmiképpen sem lehet.

MAMA: Mit... vacsorázni?!

PELLEG: Nem maradhatok.

MAMA: Rohannak, félrebeszélnek, titkolóznak. (*Odahajol*) Neked remeg a száz széle.

Csend.

PELLEG: Erzsi néni, én... én nem tanulmányúton voltam.

MAMA: Kórházban? (*Csend*) Beteg vagy, Pista?!

PELLEG (*zavartan*): Én... nekem ezt nyilván nem szabadna... de tudja, arra gondoltam, amikor kijöttem... három napja...

hogyan nekiindulok. Hátha János is... (*Lassan kemény lesz, elszánt*) Ültem otthon, ki se mozdultam, senkivel se beszéltem. Nem... nem tudtam volna mit mondani. Jánost a régi címen nem találtam.

MAMA: Azt a lakást átutalták... vagy hogy mondják. Zsuzsa meg itt lakik nálam. Amíg a tanulmányút tart...

PELLEG (*hallgat*)

MAMA: Hol voltál te, István?

PELLEG: Börtönben.

MAMA: Te?! Te börtönben?! Mit tettél, te szerencsétlen?!

PELLEG: Én... (*Őszintén nevet*) semmit.

MAMA: Na, most szépen leülsz és elmondod. Börtönbe ok nélkül nem kerül az ember... Ha azt mondod, loptál...

PELLEG (*kesernyésen nevet*): Két éve... egy svájci küldöttségnek tolmácsoltam. Végigvittem őket az országon... Voltunk a Balatonon... Sztálinvárosban, Diósgyőrben... aztán megmutattam nekik a Lehel úti új munkáslakásokat. Hogy itt régen, azelőtt se víz, se villany. Hogy sokan putrikból meg gödrökből költöztek ide. A svájciak csak mosolyogtak rajtunk. Dühös lettem, na, jó, lássátok csak, mi-féle nyomorból jövünk mi. Ezt... ezt az apám se gondolta volna másként.

MAMA: A főmérnök úr, Isten nyugosztalja.

PELLEG: Hogy gyűlölte ezt az egész képmutató, urizáló bagázst. Azt mondta, ezek csillagszóró alatt hozzák a zsidótörvényeket. Azt mondta, csak akkor állít újra karácsonyfát, ha ezek letűntek. Hát, nem érte meg.

MAMA: Rendes ember volt.

PELLEG (*eszmél*): És aztán kivittem... a svájciakat... a Valériára, és végigvittem őket a telepen, ahol szinte semmi sem változott még... A Boglár bácsi... elvtárs háza is állt még... Mondtam nekik, hölgyeim

és uraim, vegyék figyelembe, mi innen jövőnk... Ezt még nem volt időnk felszámolni...

MAMA (*maga elé*): Áll még a kis ház?

PELLEG: Két hét múlva volt a pártfegyel-mim. Kémkedés... kémkedés volt a fő vádpont. És... és rémhírterjesztés...

MAMA: Kinek kémkedtél te, az Istenért?

PELLEG: Öt évet kaptam.

MAMA: Én ezt nem értem...

PELLEG: Hirtelen lesz hideg... Az ismerősök, a barátok... egyszer csak elfordulnak... meglátnak és nyomban elsietnek. Mo-tyognak valamit szemlesütve. Leprás lettél. S ha te kérdezel tőlük valamit, úgy néznek rád, mintha megsértetted volna őket... Nem is attól féltem, hogy elvisznek. Tudtam, hogy végül elvisz-nek. Azoktól kezdtem félni, akik... akik elfordultak tőlem. (*A Mama hallgat*) Erzsí néni... csak János állt ki mellet-tem. (*A Mama hallgat. Pelleg feláll, rá-gyújt*) Bocsánat... szabad?

MAMA: Mondd tovább.

PELLEG: Bajba sodortam...

MAMA: Kicsodát?

PELLEG: Én tehetek róla.

Csend.

MAMA (*remegve*): Éhes vagy, ugye, Pisti-kém?! Igyál még egy kupicával. Tessék, ez itt orosz vodka, ilyenem is van... (*Silabizálja*) igazi orosz vodka. Összekapok neked valamit... egy rántottát? Kis kol-básszal, hagymával...

PELLEG: János a pártgyűlésen felállt, és azt mondta... nem követtem el semmi hibá-sat... vagy... helytelen, amikor a svájci-aknak megmutattam a Valériát... De az álláspontját nem akceptálták... és aztán őt is belerángatták.

MAMA (*már szinte révületben*): Ő mindig ilyen volt. Forrófejű, talán kissé lobba-nékony, de az igazságérzetével nem volt

soha baj... Igen... nyilván ezért küldték el külföldre, hogy tanulmányozza... hogy jobban tudja...

PELLEG: Együtt ítélték el bennünket.

Csend. Nézik egymást.

MAMA: Nem.

PELLEG: János... János hét évet kapott.

Merthogy... ő kiemelt pártkader volt, és ez súlyosbító körülménynek számított.

MAMA: Hazudsz! János a Szovjetunióban van!

PELLEG: A tárgyaláson találkoztunk.

MAMA (*zaklatottan*): Hazudsz, hazudsz...

PELLEG: Azt hiszem, jól volt, csak... csak ki-csit köhögött.

MAMA: János köhögött?

PELLEG: De nem beszélt.

MAMA: Kivel nem beszélt?!

PELLEG: A... (*Furcsán mondja*) bírósággal. Kérdezték, de ő csak hallgatott. Nem is bölintott. Állt és nézte őket. És... néha köhögött... És a végén... a végén beval-lotta.

MAMA: Mit... mit vallott be?!

PELLEG: Hogy bűnös.

MAMA: De miben?!

PELLEG: Hát, hogy... a vádpontokban... mindenben.

MAMA: Mi az, hogy mindenben?! És te nem mondtad, hogy János ártatlan?!

PELLEG: Erzsí néni, én is... bevallottam mindent.

MAMA: Te áztattad el... (*Csend*) Rávallottál, igaz?!

PELLEG: Erzsí néni... engem vertek. Két hé-ten keresztül minden éjszaka felköltöt-tek. Olyan lesz az ember... mint a rongy... A térdemet ütötték, mérték az időt. Pontosan ötpercenként kaptam az ütést... behunytam a szememet, számol-tam. Most, mondtam magamban, és va-lóban jött az ütés.

MAMA: De... de kik vertek?!

PELLEG: Ők.

MAMA: Kik azok az ők?!

PELLEG: Ők... ők valahogy mindig másképp vannak. Ismerős arcok. Elvtársak. Katonák, civilek, nem tudom. Nem... nem is gyűlölnék. Vagyis nem mindig. De végül mindig ütnek.

MAMA: Hogy... hogy tehetnek ilyet?!

PELLEG: Mielőtt kiengedtek volna, aláírat-
tak velem egy papírt, hogy semmi ilyes-
mi nem volt. Nem volt verés. Szóval,
Erzsi néni, az előbb én hazudtam magá-
nak. (Csend. Az ablakhoz bicog. Kint
esik) Tényleg szép itt. Micsoda kilátás.
Még az eső is fényesebb...

MAMA (révülten): Szűzanyám... Jánost is
megverték?... Hallod?! Bántották?!

PELLEG (lassan fordul): Nem tudom... ő
mégiscsak munkásszarmazású... én
meg... polgári csökevény. Nem láttam
rajta, hogy megverték volna. Igaz, a tár-
gyalásra rendbe hozzák az embereket.
Tárgyaltak ugyan, de az ítélet már meg-
volt... Erzsi néni... én nagyon sajnálom.

MAMA: És... és én most mit csináljak?!
(Csend) A fiam miért nem...?! Mi ez a
szemfényvesztés, hogy leveleket kapok?!
És a Szovjetunióból?!

PELLEG: Én ebbe a helyzetbe nem látok bele.
Csend. Mordul az ég.

MAMA: Minek jöttél te ide?! (Erősödik a
szél, dörög, villámlik) Úristen, hát... hát
én itt... miközben a fiam...

PELLEG: Erzsi néni... legalább tudja... az
emberek jönnek haza. Valami elkezdő-
dött. Bent is érződött. Nem kiabáltak,
nem voltak éjszakai... ellenőrzések,
a koszt is jobb lett... És látja, én is itt va-
gyok. Őt évből másfél lett. János is bár-
melyik pillanatban... Akár már holnap...

MAMA: Hazajön?

PELLEG: Remélem, igen... Ihatok még egy...
pohárral?

MAMA (csak áll, nem válaszol)

PELLEG (nézi az italt, aztán odalép, iszik.
Két pohárral iszik. Majdnem hány.
Megszédül, de magához tér): Én... én
akkor elmegyek, Erzsi néni. (Eső, szél,
dörgés) Annyira sajnálom.

MAMA: Menj.

PELLEG (zavartan): A viszontlátásra... és...
bocsásson meg. (Vár)

MAMA (csak áll, nem válaszol)

PELLEG (lassan behúzza maga után az aj-
tót)

POLDI (bejön, csurom víz, a szalmakalapja
szétázva): Mama... Boglár elvtársnő!
A földet... az ágyást összetaposták. Én
nem értem. Hogy lehet így, ilyen figyel-
metlenül... ilyen durván. Volt itt nekünk
ez a kicsi szép. Csak egy kicsi szép. De
még ezt is elrontják. Mama, összetapo-
sták a kertünket. A legszebb rózsáimat,
a... (Lerogy egy székre) Nem hallja, mit
mondok?! Csupa csikk az ágyás.

Eső, szél, villám. Sötét.

Szünet

Közzjáték

Ugyanott, a Szabadság-hegyi villában. Történik 1988-ban, a Mama temetése után.
Szól a telefon, majd elhallgat. Sorban érkeznek a család tagjai: elsőként Péter, elegáns
fekete öltönyben. Gyertyát gyújt a Mama fényképe előtt, amely az apa fényképe mellett
áll. Újra megszólal a telefon.

PÉTER (felveszi): Igen... Szervusz. Már itt-
hon... Köszönöm... Amikor akarod, jó...

Most? Most is jó... Az utcában vagy?
Várlak... (Leteszi. Visszamegy a képhez)

PELLEG (*bejön. Elegáns, szemüveges, bicceg*): Talán nem a legjobb pillanatban zavarlak.

PÉTER: Semmi baj.

PELLEG: Fogadd részvéteket.

PÉTER: Köszönöm.

PELLEG: A Mamát én is jól ismertem.

PÉTER: Tudom.

PELLEG: Sokszor kínált lekváros kenyérral, amikor...

PÉTER: Tudom. Foglalj helyet.

PELLEG: Köszönöm. (*Leül*) Nos. Úgy vélem, cselekedhetünk... Több irányból hallani, emelni készülnek a bérleti díjat.

PÉTER: Éppen a tanácsnál nem mondták.

PELLEG: Nem is merem kérdeni, mennyit kértek eddig.

PÉTER: Nem is merem elárulni.

PELLEG: A kevés nem feltétlenül értéktelen.

PÉTER: Momentán a kevesebb az értéke-sebb.

PELLEG: De meddig?

PÉTER: Erről van szó. Az elvtársak (*gesztussal derüljön ki, hogy Moszkva*) bizalmasan közölték: minden összeomlik... Tehát célunk a tulajdonlás.

PELLEG: Ami az enyém, nem hulat rám?

PÉTER: Ha rosszul fogod, persze. De ha jókor, jó helyen, és erősen fogod, még fel is emel. (*italt bont*)

PELLEG (*nyakát forgatja a falakra, nevet*): A tanács tehát adja el. És eladja?

PÉTER: Káeftékn készen áll, hogy...

PELLEG: Az épület műemlék jellegű.

PÉTER: Lám, mégis eladja a tanács.

PELLEG: Ez így nem az én... a mi asztalunk.

PÉTER: Egy testület, de sok a barát. A tanácselnök is segít. Kucsera régi kolléga. Szóval egészen komplikációmentes az ügy. Te az ügymenet formai részét képviseled. Ami a tiszteletdíjadat illeti, meg fogunk egyezni...

PELLEG: A Border-beruházás jogi képviselője.

PÉTER: Micsoda?!

PELLEG: Igen, a Border-beruházásra gondoltunk.

PÉTER: Nem...túl nagy falat az neked?

PELLEG: Nekünk. Irodánk pontos, megbízható és diszkrét.

PÉTER: A Border-beruházás ötlete épphogy felmerült... Kérésed nincsen arányban az enyémmel. Mint mondtam, ez komplikációmentes eljárás.

PELLEG: A Border-beruházás úgyszintén. És a komplikációk akkor jönnek, amikor nem számítunk rájuk.

PÉTER: Nos, jó, István. Rendben.

PELLEG: Bármikor hívhatsz.

PÉTER: Hívni foglak.

PELLEG: És mélyen együtt érzek az egész családdal. (*El*)

PÉTER (*bemegy a szobájába*)

Megérkeznek a fiatalok, Józsi, Sára és Laci.

JÓZSI: Azt hittem... megveri. A kalapjára nagyon érzékeny.

LACI: Apám persze harcba szállt volna.

SÁRA: Még jó, hogy anya lefogta. Apa bármire képes...

LACI: Ha részeg.

SÁRA: Tudod, hogy már nem iszik.

JÓZSI: Azért támolygott. Neki volt igaza, nem?

LACI: Mit számít, ha már soha nem fog kijózanodni.

SÁRA: Apa tombol egy keveset, aztán megkérdezi, mi a vacsora. (*Lacihoz*) Figyelj, Öcsike, csak akkor repülhetsz Oxfordba, ha hozol nekem ajándékot. Egy walkman nem ver földhöz.

LACI: Jól van, nővérke, megkapod.

Józsi bekapcsolja a magnót: a Depeche Mode zenéje hallatszik.

- SÁRA: Józsi, kapcsold ki! (*Megtörténik*)
Szegény Mama, mennyi Depeche
Mode-ot hallgatott.
- LACI: Jobb, mint az Internacionálé. Itt nem-
sokára iszonyú vadászat lesz...
- SÁRA: Azt akarod mondani, megbuknak?
- LACI: Nem mondani akarom, hanem lénye-
gében akarom. Tenni fogok érte.
- JÓZSI: Vadászni fogsz?
- LACI: Nem, nem, vadászni más fog. Én ké-
szülődöm, Józsi.
- JÓZSI: Angol vízummal könnyű.
- SÁRA: Szabad tudnom, ki fog itt megbukni?
- LACI: Kádár összeviszza beszél, nincs ma-
gánál. Az a sok zsíros, buta arc alászáll
az étellifttel.
- Megérkezik Eszter, Zsuzsa és András.*
- ESZTER: Szép temetés volt. Ezen is túl va-
gyunk.
- JÓZSI: Hol van apa? Eltűnt a temetőből.
- ESZTER: Szerintem már itt van. Tudod, hogy
mindig rohan valahová. (*Elindul és
szervezni kezdi a vacsorát*)
- JÓZSI: Jön a második félidő.
- LACI (*Andráshoz*): Még összeverekedhet-
tek, apa.
- ZSUZSA: Fiam, ne fokozd, jó!
- ANDRÁS: Fázom.
- ZSUZSA: Vedd fel a kabátod. A sálat is. (*And-
rás felveszi*) Oda leülhetsz.
- ANDRÁS (*nem ül le*): Fázom.
- Bejön Poldi és Károlyka. Poldi vak, Ká-
rolyka tojja lihegve toloszékben.*
- POLDI Ez a félnótás bele akart gurítani egy
sírgödörbe.
- KÁROLYKA: De sajnos nem volt üres gödör,
Poldikám. Mindegyikben snóblizott már
valaki.
- POLDI BÁCSI: Van egy visszatérő rémálmom.
Meghalok és ez a Krankermensch
mondja a gyászbeszédet. Amikor végez,
beugrik mellém a gödörbe, és együtt te-
metnek el bennünket.
- KÁROLYKA: Országom...
- POLDI BÁCSI: Ha rám hallgattok, nem öre-
gedtek meg.
- KÁROLYKA: Mert elmúlik az is?
- ESZTER: Régen voltunk így, együtt. A család.
- ANDRÁS: Fázom.
- ZSUZSA (*Andráshoz*): Na, ülj le ide.
- ANDRÁS (*nem ül le*)
- SÁRA: Apa... Kérsz valamit? Kávét? Tea?
- ANDRÁS: Öt éve nem léptem át ennek a ház-
nak a küszöbét.
- ESZTER: Hat.
- ZSUZSA: Öt.
- ESZTER: Jó, öt és fél.
- JÓZSI: Te gyűlölöd apát, Bandi bácsi?
- ANDRÁS (*hallgat*)
- ESZTER: Fiam, ne most.
- JÓZSI: Mert... mikor máskor?
- ESZTER: Nem, nem, nem, elég volt. Most
temettük el a Mamát, nem akarok több
incidenst. Vacsorázni fogunk és rá fo-
gunk emlékezni. (*Andráshoz, aki csak
áll*) Békés körülmények között, érted?
Ennyit megérdemel. Legyen ez min-
denki számára világos.
- SÁRA: Úgy lesz, igazgató néni. (*Józsi megint
bekapcsolja a magnót*) Józsi, kapcsold
ki, légy szíves.
- ESZTER (*jön-megy, pakolgat*)
- ZSUZSA: Segítsek valamiben...?
- ESZTER: Inkább rájuk figyelj.
- ZSUZSA: Én eddig is figyeltem, kérlek. De te
figyeltél-e?
- ESZTER: Nem egészen értelek.
- ZSUZSA: Voltak bizonyos kívánságok a teme-
téssel kapcsolatban.
- ESZTER: Zsuzsa, hagyjuk ezt most.
- ZSUZSA: Persze, a ti szempontjaitok mindig
akceptálандók, a miénkrek pedig mindig
jön a „hagyjuk ezt most”, a „majd más-
kor”, a „nem aktuális”!
- ESZTER: Mondd, veszekedni akarsz?!

ZSUZSA: Tudod, mindig lenyűgözött az érvelési technikád.

PÉTER (*bejön*): Mindenki itt van...?

JÓZSI: Ne mozogjatok, apa létszámmellenőrzést tart.

PÉTER: András, kérlek szépen... Nézzétek, volt, ami volt. Ez a nap mindannyiunk számára nehéz. Én... én boldog vagyok, hogy végre összejöttünk, bár az apropó... nem tudom, talán ez kellett hozzá. Ez a pótolhatatlan veszteség. Hogy mindenki egy kicsit magába szálljon, hogy... számvetést végezzen.

PÉTER (*magának*): Én már régen elvégeztem.

LACI: Választások lesznek... Itt demokrácia lesz, többpártrendszer... az oroszok ki-mennek...

KÁROLYKA: Mennek? Akkor dugjuk el az órákat!

POLDI BÁCSI: Az enyém már nem is jár.

PÉTER: Ha a Mama látna bennünket, ő is boldog lenne.

ANDRÁS (*Péterhez*): Hogy te mekkora szar vagy.

PÉTER (*Lacihoz*): Hétfőn átküldök neked három londoni címet, kedves családok, bármi esetre...

LACI (*Péterhez*): Haragszol apára, Péter bácsi?

ZSUZSA: Vészesen faragnak az intézet költségvetéséből.

PÉTER: Mi közöm nekem mindehhez?!

ZSUZSA: Segíthetnél.

POLDI BÁCSI (*Károlykához*): Nem jó itt. Tolj az asztalhoz.

KÁROLYKA: Poldikám, amit itt hallasz, nem érdekes?

POLDI BÁCSI: Én ezt már hallottam.

LACI: Mi viszont nem. Így nem. Ez itt most történelem, Poldi bácsi.

POLDI BÁCSI: Jobb, ha tudod, fiam, hogy csak a salakja.

KÁROLYKA: Be lehet ezzel még fűteni.

PÉTER (*Zsuzsához*): Jól van, bár nekem a szociológia soha nem volt a területem... mindegy, megpróbálok. Rendben?

ESZTER: Segítene valaki teríteni? Mondjuk Sára.

SÁRA: Mondjuk.

ANDRÁS: (*Péterhez*) Ki vagy te, he?! (*Eszter és Sára tárgyukat vesz elő a vitrinből*) Kérdeztem valamit!

PÉTER: De mit? Van értelme a kérdésednek? Van tartalma, szól valamiről?

ANDRÁS: Azt kérdeztem, ki a lófasz vagy te?

ESZTER: Harminc éve kérdezed, Andris. Bár néha stilizáltabban... Hiszen olyan szép... szép temetés... lett volna...

ANDRÁS: Halottgyalázás.

PÉTER: A botrányt most is te csinálod.

ANDRÁS: Egyházit akart, nem?!

PÉTER: Ez *így*... *ilyen* formában lehetetlen volt.

ANDRÁS: Nem igaz. Neked semmi sem lehetetlen.

PÉTER: Öt éve nem láttalak... és az első dolgod az, hogy belém akadj, mint egy tűske...

POLDI BÁCSI: Az... az, rózsatűske.

ANDRÁS: Anyánkra gondolj, ő mit szeretett volna.

JÓZSI: Különbön jobb, mint a mozi.

LACI: Filmmúzeum.

ANDRÁS: A Mama nem akart a panteonban... nyugodni. Ő János mellett akart. Ezt kérte, nem?

ZSUZSA: Jól van. Mára legyen elég, András.

ANDRÁS: Mi van, az intézetedért pitizel?

ZSUZSA: Te hülye, te.

ESZTER (*Zsuzsához*): Különbön volt már rosszabb állapotban is.

ZSUZSA: Jót tesz neki, hogy nem ihat.

ESZTER: Kapszula?

ZSUZSA: Egy korty, és meghal.

PÉTER: Alig egy órája temettem az anyámat, és...

ANDRÁS (Péterhez): Az én anyámat is temettük. Csakhogy te magadnak temetted el.

PÉTER: Sem most, sem máskor nem vettem el a Mamát. Amikor a felkelés után börtönben voltál...

ANDRÁS: Hogy mondtad?

PÉTER: Mit? Nem értem.

ANDRÁS: Felkelést mondtál?

PÉTER: A legújabb kutatások szerint...

ZSUZSA: Bocsáss meg, Péter, ezt nevezed kutatásnak?

LACI: Forradalom, Péter bácsi, forradalom.

PÉTER (Lacihoz): Óvatosan még ezzel... Amikor szabadult, én gondoskodtam róla. Én helyeztem el. Én.

LACI: Tiszta sor. Apa forradalmár.

ZSUZSA: Lett volna inkább csak reformer.

JÓZSI: Mert azok tovább élnek?

SÁRA: Igen, mert egészségesebben.

POLDI BÁCSI: És a konzervatívok?

KÁROLYKA: Azok meg vakok.

PÉTER (Lacihoz és Sárához): Amíg (Andrásra) ő börtönben volt, én elintéztem apánknak... a panteont, nyugodjon ott, ahol a leginkább...

ANDRÁS: ...jól mutat.

PÉTER: ...ahol érdemei szerint...

ANDRÁS: A Mama nem ezt akarta.

ESZTER: András, az anyád is kommunista volt, nem?

ANDRÁS: Ha Isten kommunista, akkor az volt, persze.

SÁRA: Miért érdekesebbek a kommunisták, mint a fasiszták?

ANDRÁS: Azért, lányom, mert a fasiszták azt csinálták, amit akartak. A kommunisták meg mást csináltak, mint amiben hittek.

SÁRA: Péter bácsi, tényleg a ruhakölcsönzőben bújtal el ötvenhatban?

PÉTER: Úgy alakult... ott volt dolgom.

SÁRA: De nem parókáért mentél.

ZSUZSA (Eszterhez, a fiatalokra): Ezek meg fognak bennünket főzni.

ESZTER: Beszéltek volna velük egyszer is normálsan. (Kimegy)

KÁROLYKA: Lehet temetés, lehet esküvő, eltévesztik. A pap is eltéveszti, az elvtárs is eltéveszti. Ez az elvtárs is azt mondta, három fia gyászolja. És még én vagyok a bolond!

POLDI BÁCSI: Attól te még bolond vagy, hogy más is az.

JÓZSI: Amikor jött a hír, hogy János bácsi meghalt... (Péterhez és Andrásához) akkor ti tényleg le akartátok... löni egymást?!

ANDRÁS: Hát persze. De csak lögyakorlat volt.

PÉTER: Marhaság.

ESZTER (terít. Zsuzsa segít neki, Sára is)

JÓZSI: Mert... mert János bácsi börtönben volt, azért?

ANDRÁS: Nem tudom. Nem azért.

LACI: A családról anya tud a legtöbbet.

ZSUZSA: Szégyelled magad.

JÓZSI: Apa, miért nagyobb mártír, akit Horthyék öltek meg, mint akit a sajátjai?!

PÉTER: Itt mindennek bürokratikus útja volt. Annak is, hogy ki hol nyugszik.

LACI: Miért is akartátok lelőni egymást? (Zsuzsához) Miattad?! Összekaptak rajtad, anya?

ZSUZSA (Lacira néz): Apád volt ilyen... fiatalon.

KÁROLYKA: Már bocsánatot kérek, először engem akartak lelőni!

PÉTER: Senki nem akart lelőni senkit.

KÁROLYKA: Dehogynem, az a Menyhárt.

ZSUZSA: Menyhért.

SÁRA: Az őrszolgálat, nem?

KÁROLYKA: Az ÁVH. Tudott állva is aludni.
Aztán agyonverték.

LACI: Kik?

KÁROLYKA: Az utcán... nem tudom. Agyonverték. Akik először (*Andrásra*) a pártitkár elvtárs barátai voltak, de aztán gondoltak egyet, és a pártitkár elvtársat is agyon akarták verni.

ANDRÁS: Én... én mindig egyedül voltam ezzel az egésszel. Ezzel az egész szarral...

ZSUZSA: Vártam rád, nem? Megvártam, hogy kiengedjenek. Úgy vártam rád, ahogy az anyád várta Jánost.

ANDRÁS: Jó, a leszázalékoláshoz kellett egy kis protekció, ezt elintézted. Vagy ezt is a bátyám? Tiszta sor. Köszönöm szépen.

ZSUZSA (*egy borosüvegre*): Tudod mit? Inkább idd ki ezt.

ANDRÁS: A börtönben mégis volt egy... egy barátom. Egy szódaszemüveges, kopaszodó fiú, Józsi. Röplapozott. Halálraitélték. Aztán együtt szabadultunk.

SÁRI: A Mama egy hete azt mondta nekem, menjünk el a Szovjetunióba. Csak mi ketten. Mert ott van egy hely, ahol...

ANDRÁS: Újra várni kezdte Jánost, logikus nem?

KÁROLYKA (*melegenget egy paksamétát, amit a válltáskájából húzott elő*): Hát persze... nincs meg az összes. Ötvenkilenc levél. Néhány elveszett. Ellopták.

LACI: Ezekkel akartak begyűjtani ötvenhatban az oroszok?

KÁROLYKA: Poldi mentette meg a leveleket. Az élete árán! Kapott is érte akkorát... (*Nézegeti a paksamétát*) Jól behúztak, mi?

JÓZSI: És hol vannak a Mama levelei?

ZSUZSA: Nem tudom... régen volt.

ANDRÁS (*megvonja a vállát*): Elégették, bezúzták...

SÁRI: Anya, ez... ez olyan borzasztó.

ZSUZSA: Az, lányom. Bármit mondhat sz rám, bármit.

SÁRI: Mégse tudok mondani semmit, anya.

ESZTER: Ülünk asztalhoz! (*Mindenki odamegy az asztalhoz. Eszter keresztet vet*) Gondoljunk még egyszer a Mamára. Állj fel, Józsi!

Állva imádkoznak. Aztán leülnek és csendben szednek.

POLDI BÁCSI: Jó ember volt.

KÁROLYKA: Az. Túl jól bánt veled.

ESZTER: Paprikás csirke, guba, ahogy ő is szerette volna.

JÓZSI: És... és... András bácsi, amikor úgy összevesztetek...

PÉTER: Mikor?

JÓZSI: Ötvennégyben.

PÉTER: Vitatkoztunk.

JÓZSI: Volt pisztoly?

ANDRÁS: Volt.

JÓZSI: És... rátartottad Apára?

ANDRÁS: Igen.

PÉTER: Nem.

Csend.

LACI: Céloztál?

ANDRÁS: Igen.

JÓZSI: És... és tényleg le akartad löni?

ANDRÁS: Nem tudom.

LACI: De mégis löttél, nem? Anya, te tudod, lött-e apa, nem?

ZSUZSA (*hallgat*)

PÉTER: Nem lött.

ANDRÁS (*nézi Pétert*): Igen, löttem... Hát nem látjátok, hogy lelőttem?!

PÉTER (*Lacihoz*): Mikor utazol?

LACI: A jövő héten.

PÉTER: Hm, máris?

LACI: De visszajövök. És ha visszajövök, itt leszek.

Sötét. Károlykát látjuk egyedül, szűk fénynyalámban. Kalap van a kezében, maga előtt fogja. Kicsit olyan, mint egy szürke

hivatalnok. Mint egy kicsi tanár. Mint egy kis Hannibál tanár úr.

KÁROLYKA: És a bolondok nem bolondok, és a részegek nem részegek. A józanok pedig részegek mind. Aki nincs, van mégis. Aki elment, itt is maradt. Aki vert, agyonverte magamagát is. Akit megnyomorítottak, felállt, ruháját porolta, s mint ki megtanulta jól a súlyos leckét, az erősebbek fodros farvizébe merült. Aki magyar, nem elég magyar. Aki nem magyar, magyarabb lesz. Ennyit mondhatok nektek ebből a ragacsos félhomály-

ból, ahol a saját bolondságát dédelgeti mindegyikötök. Nem. Én... *(Lép néhányat)* én nem vagyok örültebb, mint bárki más. Ti belőlem röhögtök, és belőletek nyüszítetek én, s ez fordítva éppúgy igaz. S ha van talány, mi erre itt, hazánkra, földünkre, kertünkre fölállítható, nem lenne más, minthogy: mit elrontottunk, miért rontható mégis tovább? S ami jó, miért maradhatott jó, ha mi beleromlottunk már a szép akarásba régen, végleg és egészen.

Sötét.

Második rész

Boglár Péter miniszter szabadság-hegyi villájának nappalija, 1954. május elsején este. Zsuzsa és Péter bejönnek a teraszajtón keresztül. Nagyon feszültek, szó nélkül tesznek-vesznek.

ZSUZSA: Nem is figyelted, hogy nézett!

PÉTER: De, de... mint egy vérbeborult napraforgó!

ZSUZSA *(ingerülten)*: Kucseráné végig az ura fülét rágta, mutogatott rám... *(Megerpődül, közben észreveszi a ruhán a foltot)* Jaj, leöntötték... ez vörösbor... nem is vettem észre.

PÉTER: Szerezted nekem egy örök ellenséget... Kucsera ezt nem bocsátja meg nekem...

ZSUZSA: Nem értem.

PÉTER: Hogy az én... partnerem... lefözze az ő feleségét...

ZSUZSA *(még mindig a foltra)*: Kölcsönzői, nem?! Majd megoldják... *(A bárszekrényt nézegeti)* Azt mondtad, a „partnered”?!?

PÉTER: Hogyan mondhatnám másként... egyelőre?!

ZSUZSA: A munkatársad.

PÉTER: Legközelebb így mondom.

ZSUZSA: Veszekedett is veled, láttam.

PÉTER: Kicsoda?

ZSUZSA: Nem kicsoda, Kucsera.

PÉTER: Beszélgettünk.

ZSUZSA: Köszönöm szépen, hogy megvédtél. Igazán kedves. *(A bárszekrényhez lép)* A kommunizmusban vajon lesz likőr? Ez... *(Felmutatja)* nem kommunista... ez... olasz likőr, kapitalista likőr... A kommunizmusban kommunista likőr lesz... *(Iszik)* És az a jóképű férfi ki volt... neki se mutattál be.

PÉTER *(zavartan)*: Nem emlékszem.

ZSUZSA: Direkt elfordultál.

PÉTER: Mondom, hogy nem tudom.

ZSUZSA: Te nekem *(ezt jól megnyomja)* nem hazudhatsz.

PÉTER: Ő tartóztatta le Péter Gáborékat...

ZSUZSA *(az üveg felé nyúl)*: Hopp, kisegér. És... mit akartál tőle?

PÉTER: Tájékozódni.

ZSUZSA: És amíg te tájékozódtál, én órákig álltam egyedül.

PÉTER: Tíz percig. *(Az italra)* Tölts nekem is.

ZSUZSA: Órákig. *(Nem tölt)* És ha engem akarna letartóztatni?

PÉTER *(tölt magának)*: Úgy gondolom... neked is aktívabbnak kellett volna lenned.

ZSUZSA: Hogyan legyek aktív, ha nem állnak velem szóba.

PÉTER: Úgy nem is fognak, ha duzzogva nézel rájuk.

ZSUZSA: Így surrantál el tőlem... így... sssss!

PÉTER: Információkra volt szükségem, és... és igenis beszélgetek veled. Láttam, hogy a Zsolt Tibi...

ZSUZSA: Persze, egy marha államtitkár, aki nem tudta, ki vagyok.

PÉTER: Nem jó irányba haladnak a dolgok. Nekem létkérdés, hogy tudjam, ki mit akar.

ZSUZSA: Nekem is létkérdés, hogy te mit akarsz velem.

PÉTER: Zsuzsa, láthatod, mit vállaltam miattad.

ZSUZSA: Nem. Azt látom, mit nem vállalsz.

PÉTER *(forgolódik)*: András hol van?... Mégis elhívták volna?!

ZSUZSA: Nem válaszoltál.

PÉTER: Zsuzsa, elintézttem, hogy ott legyél. Elintézttem, hogy lássanak, hogy tudják, vagy valaki, és nem is akárci. A... a Pártnak szüksége van a tehetségedre. De nem megy minden egyszerre. Elkezdünk valamit közösen építeni. De nem lehet fejjel rohanni a falnak.

ZSUZSA: Én falat nem, csak egy gyáva embert látok.

PÉTER *(járkál)*: Jól van. Ha ez kell neked, jól van. Mondjuk el a Mamának. Tálaljunk ki!

ZSUZSA *(hidegen)*: Egyetlen komoly indokkal szolgálj.

PÉTER: Könnyebb lenne... nekünk.

ZSUZSA: Vállalod a felelősséget, ha a Mamával történik valami?

PÉTER *(gondolkodik)*: András segíthet.

ZSUZSA: Mondja el ő?

PÉTER: Könnyít... a helyzetünkön, ha velünk lesz...

ZSUZSA: Azt akard mondani, a helyzeteden?

PÉTER: Mondtam, kiállok melletted.

ZSUZSA: András örült.

PÉTER: Tud valamit, amit mi nem... nem ok nélkül ilyen dühödtt...

ZSUZSA: Hát miféle miniszter vagy te?! Nézel, figyelsz komolyan. De át is látod a helyzetet?

PÉTER: A helyzet folyamatosan változik.

ZSUZSA *(elgyengül)*: Védj meg engem. Ha megvéded, én téged... én neked adok mindent.

PÉTER *(magához húzza)*: Ez nem kérdés. Nyílik az ajtó. A Mama lép be. Rebbenés.

PÉTER: Mama, már itthon is... még csak... *(megnézi)* fél nyolc.

ZSUZSA: És nem ettünk egy falatot se, csak. *(A likőrre néz)* Mama, betartottunk, amit ígértünk! Segíték teríteni.

MAMA: Nem kell.

ZSUZSA: De hát...

PÉTER: A paprikás csirke! *(Szimatol)* Húúúúú, érzem az illatát!

MAMA: Másnak a szaga az, fiam... *(Zsuzsához)* Jó, most menj fel!

ZSUZSA: Micsoda?! *(Péterre néz, aki nem védi meg)*

MAMA: Beszélni akarok a fiammal.

ZSUZSA: Nem. *(Lágyan)* Azért megyek fel, mert én így döntöttem. Át kell öltöznöm, Mama. *(A ruhára)* Szép, de kényelmetlen. *(Kimegy. Csend)*

PÉTER: Miért bántja, anyám?

MAMA: Ez a nő fontosabb neked, mint a testvéred.

PÉTER: János feleségéről beszél, Mama.

MAMA: Te lenézel engem.

PÉTER: Hogy mondhat ilyet?!

MAMA: Buta öregasszony. Az orráig se lát el. Az fáj a legjobban, hogy igazad van, Péter!

PÉTER: Nem, Mama. Maga bölcsebb, mint mi mindahányan.

MAMA: Ugyan, vak voltam, mint az éjszaka.

PÉTER: Nincs még este. Csak napnyugta...
(Óvatosan fordulva) Mama, hol van András?

MAMA (háttal áll, nem néz oda): Elrohant.

PÉTER (csikorogva próbál kedélyeskedni):
Ugye, nem kergette?

MAMA: Valakihez, aki... a gyár miatt. Telefonáltak neki.

PÉTER: És... mielőtt elment volna... mondott valamit?

MAMA: Úgy érted, Jánosról?

PÉTER: Mit mondott, mit?!

MAMA: Semmit. Andrásat gondok gyötrik. Segítsünk neki.

PÉTER: Túlnő... a képességein ez a gyár. És olyan önfejű... annyira türelmetlen mostanában.

MAMA (firkészi): Jánossal mindig jobban kijöttél, mint Andrással.

PÉTER: András... könnyelmű volt.

MAMA: Szoknyák után futkosott... Irigyelted.

PÉTER: Hamarabb megtanultam, mi a felelősség.

MAMA (néz maga elé): János ment utánad. Jánosnak te túl nagy voltál. Te voltál... az apja, miután az apátok meghalt.

PÉTER: Apa rám bízta a fiúkat... és magát.

MAMA: Mikor mondta ezt?!

PÉTER: Mielőtt elvitték.

MAMA: Gyere ide, Péter. Jól van. Mondd hát...

A beszélgetés alatt halkán nyílik fent az ajtó. Zsuzsa átöltözve kilép, kezében a kölcsonzői ruha. Nyilván hallgatózott, és észre sem veszi, hogy hozza. Aztán lefut, mintha mi sem történt volna.

ZSUZSA: A kert, ugye. Esni fog megint?...

(Meglátja a kisasztalon a levelet)

A Mama nem tette a többi közé.

MAMA: Nem tettem.

ZSUZSA: Ha holnap ír Jánosnak, megtoldom néhány sorral én is.

MAMA: És mivel toldod meg...?

ZSUZSA (nevet): Hát... hogy igyekszem nem éjszakázni, és megírom a mai napot, a felvonulást, a fogadást, a naplementét...

MAMA (Pétert nézi): Mindent megírsz?

ZSUZSA: Ami fontos és helyes, megírom.

MAMA: Azt is, hogy te meg Péter...

ZSUZSA: ...elmentünk a Parlamentbe... Természetesen.

MAMA: Én nem írok több levelet a Szovjetunióba.

PÉTER: De miért nem, anyám?

MAMA: Nincsen értelme.

ZSUZSA: De hát János... ő várja, hogy írjon...

MAMA (odamegy a levélhez, nézi): Tényleg szép itt. (Dörög az ég) Nem is tudom, mintha külföldön lennék. (Hirtelen fordul) Amikor idejöttem... (Péterhez) idehoztál... azt hittem, soha nem szokom meg. És... tessék... majdnem megszoktam. Érted, Péter, hogy majdnem megszoktam itt?! (Fordul) Most akarok Jánossal beszélni.

PÉTER: Most?!

MAMA: Telefonon.

ZSUZSA: Mama, maga egy égő házból se telefonálna...

PÉTER: Fél nyolc is elmúlt. Mire kapcsolást kapunk... éjfél lesz... még külön vonalon is.

MAMA: János későn fekszik. Én meg tudok várni.

ZSUZSA: Lehet Moszkvában, Leningrádban vagy Grúziában is.

PÉTER: Jól van... reggel a minisztériumból felhívom.

MAMA: Most akarok vele beszélni!

ZSUZSA: Igaza van a Mamának. A telefon régen eszünkbe juthatott volna nekünk is. De ha már... telefonálunk... *(Péterre néz)* mert telefonálunk, várjuk meg Andrást.

MAMA: Jól van. Várjuk meg. *(Leül)*

PÉTER: Az egész szovjetet körbehívni... ez... ez lehetetlenség.

ZSUZSA: Miniszter vagy, megoldod.

MAMA: Hogy lehet az, hogy senki se tudja, hol van.

PÉTER: A Szovjetunió hatalmas... a fél világ. Mama, amikor kint voltam, én se jelentkezhettem mindennap.

MAMA: De nem is hallgattál másfél évig. *(Maga elé)* Úristen, másfél év! Én meg... nyaraltam, amikor ő elment.

POLDI BÁCSI *(ázottan jön be a tornác felől, kezében gereblye, leveles vödör. Átmegy a szobán, be a konyhába, szótlanul. A többiek is csak nézik. Kis köhécseles a konyhából, Poldi bácsi jön, zavartan megáll, kicsit emel a kerti szerszámokon):* Bocsánat, csak annyira elgondolkodtam, hogy... *(A szerszámokra pillant)* Miért van az, hogy az ember mindig máson gondolkodik, mint amit éppen csinál? *(Megvonja a vállát, ki megy arra, ahonnan bejött)*

Megszólal a telefon. Dermedten nézik.

PÉTER *(lassan odamegy, felveszi):* Igen... Boglár Péter... igen, várok... csak egy pillanat... *(Bemegy a szobájába, de még visszapillant. Zsuzsa elindulna felé, Péter visszainti. Zsuzsa lesodor egy újságot az asztalról)*

POLDI BÁCSI: *(bejön kintről, megy a szobájába. Megáll, az újságra pillant, felveszi. El)*

ZSUZSA *(néz Péter után, aztán észbe kap, a levélért nyúl):* Szóval nézzük csak...

János ebben azt írja, hogy a jövő héten, ez most van, Leningrádban lesz.

MAMA: Tedd le.

ZSUZSA *(cinikusan):* Tessék. *(Leteszi)* Már nem érdekli, hol van?

MAMA: Csakis az érdekel.

ZSUZSA *(hallgat, nézi a likőrt, iszik egy kicsit. A Mama végig figyel minden mozdulatát):* Tessék, kérdezzen. *(Gyors mozdulatokkal letörli magáról a rúzt, összefogja hátul copfba a haját)* Így jó? Ez tetszik?! Így elfogadható vagyok?!

MAMA *(bizonytalanul):* Jánosnak kellene, hogy... tettszél.

ZSUZSA *(hallgat kicsit):* Várok rá...

MAMA: Valamire valóban vársz.

ZSUZSA: Maga szerint, nem... eléggé várom őt.

MAMA: És ha nagyon elhúzódik... a kommunizmus tanulmányozása?

ZSUZSA: Haza fog jönni.

MAMA: Nem azt mondtad, hogy megvárod.

ZSUZSA: János, János, mindig csak János. Soha, Mama, soha nem kérdezte, hogy velem mi van. Égetem a villanyt, hát persze. Egész éjjel ülök egy villanykörte előtt, ami az arcomba világít.

MAMA: Becsapott valaha is téged a fiam?

ZSUZSA: Nem hazudott... sajnós.

MAMA: Ki szeretheti, ha becsapják?!

ZSUZSA: János soha nem hazudott. Soha nem mondott mást, mint amit gondolt. Mama... az olyan nehéz, ha... nem lehet játszani.

MAMA: Te játékról beszélsz?!

ZSUZSA: Amikor nincs mit tenni, hazudunk.

Kézzel tépjük a húst, de akkor is a szájunkkal eszünk.

MAMA: Miért... nem maradtál te zsidó?

ZSUZSA: Sem arról, hogy zsidó vagyok, sem arról, hogy első áldozó legyek, nem én döntöttem.

MAMA: De most dönthetnél, nem?!

ZSUZSA: Nekem nem kell az az Isten, amelyikhez maga beszél.

Cseñd. *Fúj kint, esik.*

MAMA: Fiatalon... csúf voltam. Nem olyan, mint te. Ázott veréb. Amikor a férjem, a gyerekeim apja elment, még csak Péter volt meg, arra gondoltam, várni fogok. Bármi lesz, én várok... kivárom... Ez persze rettenetesen nehéz... és nem is lehet... mindenkitől megkövetelni. Aztán visszajött a férjem. Mert akire én várok, visszajön.

ZSUZSA: Magát... elhagyták?!

MAMA: Szép vagy és okos. De a te okosságod már éget... Szereted te Jánost?

ZSUZSA: A Mama soha nem volt szerelmes...

MAMA: Mit tudsz te énrólam?!

ZSUZSA: Nekem senki se mondta, hogy elhagyták... magát... Még Péter se. (*Nézi Boglár József képét*) Micsoda arc. Komor, átható tekintet. Elment magától... sssss... mint egy súlyos falevél... mégis elvitte egy kósza szél... így volt?!

MAMA (*sziszeg*): Visszajött, érted?! Nem tudott mást tenni, mint visszajönni...

ZSUZSA: Kemény ember volt, mint a bazalt. Nem tűrt ellentmondást. Merev derékkal ette a levest. Tudott mosolyogni? Sétált vele kézen fogva? Táncoltak egyszer is valami kerti lugasban? Kapott orgonát ilyenkor...?

MAMA: Kérte, hogy fogadjam vissza.

ZSUZSA (*élesen, a képet megragadva*): Ő?! Bejelentette, Mama. Ez az ember nem kért. Ez az ember követelt, bejelentett. Haragból volt. Visszajött és úgy viselkedett, mintha mi sem történt volna.

MAMA: Azonnal tedd le azt a képet!

ZSUZSA: Az özvegyek porcukrozzák a férjük sírját. Pedig inkább bosszút állnának az egész megalázott életükért... Hát persze. Szenvedett mellette.

MAMA: Ki vagy te, hogy megítélheted mások boldogságát?!

ZSUZSA (*iszik*): Maga el akar innen üzni.

MAMA: Soha nem fogom azt mondani, hogy menj.

ZSUZSA: Ez a ház... az enyém is. Vár, drága Mama. Várja, hogy elmenjek. De maga lebecsül engem.

MAMA: Hogy ki becsül le kit, arról lenne mit mondanom...

ZSUZSA: Tessék...

MAMA (*gondolkodik*): Jól van. Eszembe jutott valami. (*Felmegy a lépcsőn*)

PÉTER (*bejön*): Mi van veled?

ZSUZSA: Kellemesen elcsevegtünk az anyáddal... Ki hívott?

PÉTER: Az a... az a tiszt, akivel a fogadáson... János nincs a börtönben.

ZSUZSA: Akkor hol van?

PÉTER: Még nem tudják... Ezt nem... nem lehet tovább csinálni.

ZSUZSA (*néz maga elé*): Az anyád tudja.

PÉTER: András mondta el?!

ZSUZSA: Nem. Anyád tudja, de úgy tesz, mint aki... Játszik. Akar valamit... valamire vár... (*Erőteljesen*) Gondoljuk át.

PÉTER: Nem bírom tovább. Mégiscsak az anyám.

ZSUZSA: Ha kitálalsz, elmegyek. Azonnal.

PÉTER: Zsarolsz...

ZSUZSA: Kettőnket védem. Ha kitálalsz, mi szükség rám?! Nektek megbocsát... de nekem?! Én szétvertem ezt a családot.

PÉTER: Ha... ha elmész, utánad megyek.

ZSUZSA: Szenvednél kicsit. De nem jönnél utánam. (*Gondolkodik*) Tudja... de te akkor sem mondhatod meg neki.

PÉTER: Gyávább vagy nálam is. Vagy csak okosabb.

ZSUZSA: A Párt mondja meg neki... Hogy a hazai és a nemzetközi reakció összefogott, és hamis vádakkal, rágalmazással...

MAMA: Most akarok vele beszélni!

ZSUZSA: Igaza van a Mamának. A telefon régen eszünkbe juthatott volna nekünk is. De ha már... telefonálunk... *(Péterre néz)* mert telefonálunk, várjuk meg Andrást.

MAMA: Jól van. Várjuk meg. *(Leül)*

PÉTER: Az egész szovjetet körbehívni... ez... ez lehetetlenség.

ZSUZSA: Miniszter vagy, megoldod.

MAMA: Hogy lehet az, hogy senki se tudja, hol van.

PÉTER: A Szovjetunió hatalmas... a fél világ. Mama, amikor kint voltam, én se jelentkezhettem mindennap.

MAMA: De nem is hallgattál másfél évig. *(Maga elé)* Úristen, másfél év! Én meg... nyaraltam, amikor ő elment.

POLDI BÁCSI *(ázottan jön be a tornác felől, kezében gereblye, leveles vödör. Átmegy a szobán, be a konyhába, szótlanul. A többiek is csak nézik. Kis köhécseles a konyhából, Poldi bácsi jön, zavartan megáll, kicsit emel a kerti szerszámokon):* Bocsánat, csak annyira elgondolkodtam, hogy... *(A szerszámokra pillant)* Miért van az, hogy az ember mindig máson gondolkodik, mint amit éppen csinál? *(Megvonja a vállát, ki megy arra, ahonnan bejött)*

Megszólal a telefon. Dermedten nézik.

PÉTER *(lassan odamegy, felveszi):* Igen... Boglár Péter... igen, várok... csak egy pillanat... *(Bemegy a szobájába, de még visszapillant. Zsuzsa elindulna felé, Péter visszainti. Zsuzsa lesodor egy újságot az asztalról)*

POLDI BÁCSI: *(bejön kintről, megy a szobájába. Megáll, az újságra pillant, felveszi. El)*

ZSUZSA *(néz Péter után, aztán észbe kap, a levélért nyúl):* Szóval nézzük csak...

János ebben azt írja, hogy a jövő héten, ez most van, Leningrádban lesz.

MAMA: Tedd le.

ZSUZSA *(cinikusan):* Tessék. *(Leteszi)* Már nem érdeklí, hol van?

MAMA: Csakis az érdekel.

ZSUZSA *(hallgat, nézi a likórt, iszik egy kicsit. A Mama végig figyel minden mozdulatát):* Tessék, kérdezzen. *(Gyors mozdulatokkal letörli magáról a rúzt, összefogja hátul copfba a haját)* Így jó? Ez tetszik?! Így elfogadható vagyok?!

MAMA *(bizonytalanul):* Jánosnak kellene, hogy... tetsszél.

ZSUZSA *(hallgat kicsit):* Várok rá...

MAMA: Valamire valóban vársz.

ZSUZSA: Maga szerint, nem... eléggé várom őt.

MAMA: És ha nagyon elhúzódik... a kommunizmus tanulmányozása?

ZSUZSA: Haza fog jönni.

MAMA: Nem azt mondtad, hogy megvárod.

ZSUZSA: János, János, mindig csak János. Soha, Mama, soha nem kérdezte, hogy velem mi van. Égetem a villanyt, hát persze. Egész éjjel ülök egy villanykörte előtt, ami az arcomba világít.

MAMA: Becsapott valaha is téged a fiam?

ZSUZSA: Nem hazudott... sajnós.

MAMA: Ki szeretheti, ha becsapják?!

ZSUZSA: János soha nem hazudott. Soha nem mondott mást, mint amit gondolt. Mama... az olyan nehéz, ha... nem lehet játszani.

MAMA: Te játékról beszélsz?!

ZSUZSA: Amikor nincs mit tenni, hazudunk. Kézzeled tépjük a húst, de akkor is a szájunkkal eszünk.

MAMA: Miért... nem maradtál te zsidó?

ZSUZSA: Sem arról, hogy zsidó vagyok, sem arról, hogy első áldozó legyek, nem én döntöttem.

MAMA: De most dönthetnél, nem?!

ZSUZSA: Nekem nem kell az az Isten, amelyikhez maga beszél.

Cseñd. *Fúj kint, esik.*

MAMA: Fiatalon... csúf voltam. Nem olyan, mint te. Ázott veréb. Amikor a férjem, a gyerekeim apja elment, még csak Péter volt meg, arra gondoltam, várni fogok. Bármi lesz, én várok... kivárom... Ez persze rettenetesen nehéz... és nem is lehet... mindenkitől megkövetelni. Aztán visszajött a férjem. Mert akire én várok, visszajön.

ZSUZSA: Magát... elhagyták?!

MAMA: Szép vagy és okos. De a te okosságod már éget... Szereted te Jánost?

ZSUZSA: A Mama soha nem volt szerelmes...

MAMA: Mit tudsz te énrólam?!

ZSUZSA: Nekem senki se mondta, hogy elhagyták... magát... Még Péter se. *(Nézi Boglár József képét)* Micsoda arc. Komor, átható tekintet. Elment magától... ssssss... mint egy súlyos falevél... mégis elvitte egy kósza szél... így volt?!

MAMA *(sziszeg)*: Visszajött, érted?! Nem tudott mást tenni, mint visszajönni...

ZSUZSA: Kemény ember volt, mint a bazalt. Nem tűrt ellentmondást. Merev derékkal ette a levest. Tudott mosolyogni? Sétált vele kézen fogva? Táncoltak egyszer is valami kerti lugasban? Kapott orgonát ilyenkor...?

MAMA: Kérte, hogy fogadjam vissza.

ZSUZSA *(élesen, a képet megragadva)*: Ó?! Bejelentette, Mama. Ez az ember nem kért. Ez az ember követelt, bejelentett. Haragból volt. Visszajött és úgy viselkedett, mintha mi sem történt volna.

MAMA: Azonnal tedd le azt a képet!

ZSUZSA: Az özvegyek porcukrozzák a férjük sírját. Pedig inkább bosszút állnának az egész megalázott életükért... Hát persze. Szenvedett mellette.

MAMA: Ki vagy te, hogy megítélheted mások boldogságát?!

ZSUZSA *(iszik)*: Maga el akar innen üzni.

MAMA: Soha nem fogom azt mondani, hogy menj.

ZSUZSA: Ez a ház... az enyém is. Vár, drága Mama. Várja, hogy elmenjek. De maga lebecsül engem.

MAMA: Hogy ki becsül le kit, arról lenne mit mondanom...

ZSUZSA: Tessék...

MAMA *(gondolkodik)*: Jól van. Eszembe jutott valami. *(Felmegy a lépcsőn)*

PÉTER *(bejön)*: Mi van veled?

ZSUZSA: Kellemesen elcsevegtünk az anyáddal... Ki hívott?

PÉTER: Az a... az a tiszt, akivel a fogadáson... János nincs a börtönben.

ZSUZSA: Akkor hol van?

PÉTER: Még nem tudják... Ezt nem... nem lehet tovább csinálni.

ZSUZSA *(néz maga elé)*: Az anyád tudja.

PÉTER: András mondta el?!

ZSUZSA: Nem. Anyád tudja, de úgy tesz, mint aki... Játszik. Akar valamit... valamire vár... *(Erőtelenesen)* Gondoljuk át.

PÉTER: Nem bírom tovább. Mégiscsak az anyám.

ZSUZSA: Ha kitálalsz, elmegyek. Azonnal.

PÉTER: Zsarolsz...

ZSUZSA: Kettőnket védem. Ha kitálalsz, mi szükség rám?! Nektek megbocsát... de nekem?! Én szétvertem ezt a családot.

PÉTER: Ha... ha elmész, utánad megyek.

ZSUZSA: Szenvednél kicsit. De nem jönnél utánam. *(Gondolkodik)* Tudja... de te akkor sem mondhatod meg neki.

PÉTER: Gyávább vagy nálam is. Vagy csak okosabb.

ZSUZSA: A Párt mondja meg neki... Hogy a hazai és a nemzetközi reakció összefogott, és hamis vádakkal, rágalmazással...

PÉTER: Attól még... meg fogja kérdezni, én miért hazudtam.

ZSUZSA: Az apád parancsolta... És én is kértelek rá. Kérte a szégyenem, a kétségbeesésem! És a te nagy szíved megesett rajtam. Férfi vagy... te is. És szerelmes is vagy.

PÉTER: Gúnyolsz...?!

ZSUZSA (*kicsit beleőrül*): Anyám, értse meg... ezt a lehetőséget nem hagyhattam ki.

PÉTER: Egy... egy pillanat volt, hogy mi ketten... Villámcsapás volt, nem?!

ZSUZSA (*megüti. Újra megüti*)

PÉTER (*hirtelen nyugodtan*): Mire kellek neked? Felkapaszkodni, előremenni, benne lenni a sűrűben... Térj észhez. A rosszabbik oldalamról még nem ismeresz.

ZSUZSA (*halkan, súlyosan*): Te hülye vagy. Te hülye, te. Én csak életben akarok maradni.

PÉTER: Ha elhagysz, ki óv meg?

ZSUZSA: Ha elárulsz, hogy óvsz meg?!

PÉTER (*hallgat*)

Nyílik a teraszajtó, András jön be rajta. Láthatóan ittas, át van ázva. Csened. Nézik egymást ellenségesen.

ZSUZSA: Tessék, az igazgató elvtárs vég-szóra... (*András megbillen*) beesik.

ANDRÁS: Túllenni... ó, az nem olyan egyszerű...

PÉTER: Ittál.

ZSUZSA: És nem likórt.

ANDRÁS: Szívkosz... szívkoszorú... várjatok... szívkoszorúér-meszesedés.

ZSUZSA: János? Jánosról beszélsz?

PÉTER: Jó, tudtuk, hogy a szíve nincs rendben... de hogy...

ANDRÁS: Enyhén fogalmazol. Nincsen rendben, ez... ez olyan gyengéd, bátyus. Képzeld magad elé, fullad, nem kap levegőt, sajog az egész mellkas, nincsen rend-

ben. Az életéért küzd, kapálózik. Nincsen rendben. Ráadásul *hol* küzd?! Na, az sincs rendben.

ZSUZSA: Honnan tudod te ezt?

ANDRÁS: Egy barátja mondta. Nem orvos. Fegyverrejtegető.

PÉTER: Miféle barátja?

ANDRÁS: Te nem kérdezősködtél, miniszter elvtárs? Vagy csak rossz helyen? A héten jött vissza a gyárba egy emberem... az egyik raktáros. Szabotált, fegyvert rejtgetett... Képzeld, összefutottak Jánossal a rabkórházban...

ZSUZSA: Uramisten, ennyire súlyos?!

ANDRÁS (*Péterhez*): Cseszd meg, ha valakit *onnan* kórházba visznek, szerinted mennyire lehet súlyos?!... Azonnal hozasd ki!

PÉTER: Azon vagyok... (*A fejéhez kap*) de a Mama... neki most már valóban nem mondhatjuk el.

ANDRÁS: Aztán miért nem?

PÉTER: Ott essen össze az ágya mellett?

ANDRÁS: Nem olyan összeesős a Mama.

PÉTER: Meg akarod ölni őt?!

ANDRÁS (*üvöltene*)

ZSUZSA (*keményen közbelép*): Ide figyeljete! Mind a ketten figyeljetek rám! (*Péterhez*) Menj a szobádba. Hívd az igazságügy-minisztert vagy akárkit. Tudd meg pontosan, mi van Jánossal, kérj látogatási engedélyt nekem. Hadd beszéljek Andrással.

PÉTER: De...

ZSUZSA: Kérlek!... Csináld, amit mondtam.

PÉTER (*áll, aztán el*)

ANDRÁS (*még mindig részegen*): Egy miniszterrel így... nem semmi. Elvtársnő, nem voltál te a Nagycirkuszban állatidomár?

ZSUZSA: Tehát... Péter telefonál János ügyében. A Mamának nem szólhatsz. (*Egy intéssel elhallgattatja*) András, neked

- tökéletesen igazad van. Neked van igazad. Csak egy kicsit várjunk még!
- ANDRÁS: Ma valahogy mindig nekem van igazam, mégis nekem kell kussolni...
(*Nézi a nőt*) Száz év telt el reggel óta. Ez egy ilyen nap. (*Tölt*) Évekkel ezelőtt a Duna-parton sétáltunk Jánossal... ja, igen... akkor ment a tábornokok pere. Nyár volt, micsoda nyár...
- ZSUZSA: Józanodnod kellene...
- ANDRÁS: Szemben a zölden tomboló Margitsziget. Akkorát dudált egy uszály, hogy ezer galamb reppent az égnek. A sétányon nők libegtek. Néhány sarokkal odébb akár az ingyenlevest, osztogatják a halálos ítéleteket, ezek meg sétafikálnak, nevetgélnek, kápráztat...
- ZSUZSA: A körülményekhez képest kissé érzélgős bevezetés.
- ANDRÁS: Azt mondta János... hogy megismert egy lányt... fekete hajú, fekete szemű és vékony, mint egy ág... ág...
(*A fejét fogja*) Egy női testet... ághoz hasonlítani!
- ZSUZSA (*dacosan*): Nekem tetszik...
- ANDRÁS: Azt mondta... vonzza ez a lány... és fél tőle.
- ZSUZSA: János félt tőlem?
- ANDRÁS: János szemérmes volt, de átharapta a vasat is.
- ZSUZSA: Én Jánostól soha nem félttem.
- ANDRÁS: Ez legalább őszinte beszéd.
- ZSUZSA: Én már senkitől nem tudok félni.
- ANDRÁS: Na, ez meg úgy igaz, ahogy én szűz vagyok. (*Indul a nő felé*)
- ZSUZSA: Mit csinálsz, megőrültél?!
- ANDRÁS: Na, látod! Tőlem félsz.
- ZSUZSA (*megkönnyebbül*): Egy felfuvalkodott hólyag vagy...
- ANDRÁS: Akkor voltam marha, amikor átengedtelek Jánosnak. Az életem legnagyobb tévedése volt.
- ZSUZSA: András, András-kám, jól van. Ne háborúzzunk. Így is olyan nehéz. Kérlek szépen.
- ANDRÁS (*a zsebkendőjével*): Fehér zászló, nézd, lengetem.
- ZSUZSA: Bízhatok benned?
- ANDRÁS: Ki vagyok én? Rólam szólna ez az egész?! (*Elréved*) Fekszik az ágyban. Falfehér. Csorog, csorog lefelé az izzadság... Zihál.
- ZSUZSA: Várj meg, kérlek szépen.
- ANDRÁS (*nem válaszol, megadóan széttárja a kezét*)
- ZSUZSA: Jól van, megnézem, mit intézett Péter. (*El*)
- MAMA (*bejön, kezében levelek. Leteszi őket a kisasztalra. Fürkészi András, aki lassan felemeli a fejét*): Megnyugodtál?
- ANDRÁS: Ha a fáradtság nyugtat, igen.
- MAMA: Nézek rád, és nem látlak. Nem látok már semmit. Ezeket... (*A levelekre mutat*) tőle kaptam. Egyetlen szóra sem emlékszem. (*Péter szobája felé*) Állítólag abban a szobában is él egy fiam. Néha kijön, és azt mondja: anyám.
- ANDRÁS (*részegen nevet*): Furcsa vidék ez, Mama. Hegyről le, hegyre fel. Semmi sem egyenes, semmi sem sík. (*Mutatja, remeg a keze*) Nincs vonal, anyám. Minden görbe, mint az ördög farka.
- MAMA (*keresztet vet*): Mit csinál Péter?
- ANDRÁS: Telefonálnak Zsuzsával.
- MAMA: Persze együtt.
- ANDRÁS: Világgá ment a gazda. Az állatnak akkor is enni kell adni. Mama szerint Péter kezében nem áll jól a moslékos vödör?
- MAMA: Azt hiszed, fiam, hogy nem értelek.
- ANDRÁS: Ó, nem, itt mindenki ért mindent. Csak kényelmesebb úgy tenni, mintha rettenetesen bonyolult lenne a világ. Nem, anyám, a pöcegödör nem bonyolult. Csak sokan használják.

MAMA: Ne igyál többet... Megtalálják a testvéredet?

ANDRÁS *(iszik)*

MAMA: Kérdeztelek, fiam.

ANDRÁS: Mennyivel könnyebb kérdezni, mint válaszolni.

MAMA: Andriskám, szépen kérlek, ne hazudj tovább nekem.

ANDRÁS: Ahogy jöttem fel... most, az előbb... békára léptem. Látja? *(Emeli a cipőjét)* Mondja, anyám, maga félt apánktól?

MAMA: Engem te ne ijesztgess. Vágtam én csirkenyakat... amikor volt, persze.

ANDRÁS: A félelem nem egynemű... *(Keresi a szót)* dolog. A Mama nem attól fél, amitől én félek. Én nem attól félek, amitől Zsuzsa, ő megint nem attól fél, amitől Péter, és ez az egész mégis egyetlen... ilyen jól látható, tökéletes... rendszerré... áll össze. Az egyik félelem segít a másiknak... Szövetkeznek. Kisegítenek. Kokettálnak. Mama, hát nem a félelem a legnagyobb bajtárs?!

ZSUZSA *(Péterrel be)*: Alakul, alakul...

PÉTER: Négy visszahívást kértem.

ANDRÁS: De mi a szarért kell félni?!

PÉTER: De rettenetesen nehéz veled, András.

MAMA: Kisfiam, ne beszélj így.

PÉTER: Hát nem elfeledkeztünk a vacsoráról, anyukám!

MAMA *(meghökkenve)*: Mit akartok ti?

PÉTER *(nem figyel)*: Hát persze... Akkor terítsünk. *(A konyhaajtó felé indul)* Hozom a gulyást.

MAMA: Ti most enni akartok?!

ZSUZSA: Segítek... Vágjak kenyeret? Hozom a tányérokat.

ANDRÁS: Nekem megfelel a rum is.

MAMA *(nem szól, áll)*

PÉTER *(megakad az ajtóban)*: Mi baj, Mama?

MAMA: Semmit se főztem...

PÉTER: De hát a csirkepaprikás... *(Nézik egymást a Mamával)*

ZSUZSA: Eszünk hideget. Majd én terítek, behozom, ami van... *(Ki)*

ANDRÁS *(iszik)*: Rum, höhő. Rumszag volt az, testvér, nem paprikás csirke illata. *(A torkát köszörüli)* A rum kiégeti a szennyet. Akinek a szíve piszkos, annak a szívét, akinek a nyelve hazug, annak a nyelvét. A rum...

POLDI BÁCSI *(bejön a jobb oldali ajtón)*: Bocsánat, ma valahogy mindig zavarok. Ha kimegyek, esni kezd. Ha... ha idejövök, rosszkor jövök. És már el is felejtettem, hogy miért jöttem vissza rosszkor.

ANDRÁS: Semmi baj, Poldikám, ha zavar, akkor él.

POLDI BÁCSI: Olvastam... de szemüveg nélkül. Pedig szemüveg nélkül már nem látok. És mégis emlékszem minden sorra. Ja igen, tudom már.

(A szemüvegét keresi) Itt maradhatott valahol. *(Megtalálja)*

ANDRÁS: Jól van, igyon velem egyet, Poldikám.

POLDI BÁCSI *(elfogadja)*: „Extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita.” Magyarországon kívül nincs élet, ha van élet, az nem olyan.

MAMA: Emlékeztek még a Pelleg fiúra?

ANDRÁS: Az apja városi főmérnök volt. Pelleg... János barátja volt.

MAMA: Mi van vele?

ZSUZSA *(bejön, tálcák a kezében. Poldi segít neki. Péter az asztalhoz lép, ő is terít)*: Történt valami?

PÉTER: A Mama a Pelleg fiúról kérdez.

ZSUZSA: Bejelentkezett?... Hozzak neki is terítéket?

POLDI BÁCSI: Méreg ez, hogy ilyen gyorsan hat?!

ANDRÁS: Már akinek, Poldikám.

Rakosgatják a tányérokat, villákat.

MAMA (a fiahoz): Kérdeztem valamit.

ANDRÁS: Úgy tudom, bajba került az a Pelleg.

PÉTER: Valamit elkövetett... mint tolmács. Megbüntették.

MAMA: Börtönbe került?

ANDRÁS: Oda... börtönbe...

MAMA: János barátja volt.

PÉTER: Nem hinném, hogy János még mindig a barátjának tartja.

ZSUZZA: Nem írtuk meg neki az esetet. Kár lenne ilyesmivel idegesíteni. Nem kedveltem ezt a Pelleget, de... János miatt olykor találkozni kellett vele...

A földre esik egy tányér. Pörög.

ZSUZZA (felveszi): Nem tört el. (Nevet, abahagyja)

MAMA: És mi volt a bűne?

PÉTER: Mint tolmács... tett valamit... azt hiszem.

MAMA: Rosszul fordított?

PÉTER: Nem tudom pontosan...

MAMA: András?

ANDRÁS: Pelleg rendes ember volt... (A tányérra) Nem tört el...

POLDI BÁCSI: Azt... azt a tányért már én is el ejtettem egyszer. Régi, masszív darab. Akár a többi bútor... Azon a pianínón még Dohnányi is játszott Húbert úr vendégeinek... Abban a karosszékben pedig maga a nagy Thomas Mann ült... amikor egyszer itt kávézott...

ZSUZZA: Pelleg elbukott.

PÉTER: És a mi családunk nem barátkozhat olyan alakokkal, akik ellenségei a népi demokráciának!

MAMA: Ez a Pelleg a mi ellenségünk?

POLDI BÁCSI: A rózsáké biztosan.

ZSUZZA: Szépen indult... a karrierje, de nem tudott megbirkózni a múltjával.

ANDRÁS: Amikor is csak az anyukája jobb oldali mellét szopta...

PÉTER: Hallgass már, vagy levegőzd ki magadat!

ANDRÁS (elréved): Hát, valóban fulladozom... (Nyitja a teraszajtót, a sötétségbe bámul) Hé... hé, ki az ott! (Nevet) Csak vicceltem... Most akkor belemegek ebbe a májusi sötétségbe. Velem tart valaki? Nem? Úgyis jó. (Kilép, megbotlik)

ZSUZZA: Józanodjon csak.

MAMA: Mintha mégis ő lenne a legjózanabb. Ha ez a Pelleg rendes ember volt... miért zárják börtönbe?

ZSUZZA: Nem volt rendes ember.

MAMA: És ki mondta, hogy nem az?! Ki jelentette ezt ki?! A Párt? Vagy ki?! Te? *Megszólal a telefon a belső kishabóban. Hirtelen megdermednek. Nem tudnak mozdulni. A telefon csak szól, szól. Péter indul végül. Zsuzsa utána fut.*

POLDI BÁCSI: Ki lehet ilyen későn?

MAMA (fél, tördeli a kezét): Ez... ez biztosan János.

POLDI BÁCSI: A legkisebb fia? A János?

MAMA: A Szovjetunióból... onnan hív. A Szovjetunióból.

POLDI BÁCSI: Rendes fiú, hogy... hogy még ilyenkor is.

Csend. Péter megrendülten visszajön... Zsuzsa sápadt.

PÉTER: Mama... Mama, legyen erős, most kaptuk a hírt...

ZSUZZA: ...hogy János...

MAMA: Mi van?... Mi van Jánossal?!

PÉTER: Meghalt.

Csend.

MAMA: Ez tévedés... igen... ez csak egy telefon volt, és...

PÉTER: A legbiztosabb helyről jött.

MAMA: Mi az, hogy a legbiztosabb?!...

A Szovjetunióból. Az... az egy akkora távolság... Hiszen ti mondtátok, hogy... itt

a levél, Leningrádból írt, és... és könyvtárban volt...

PÉTER: Nem ott volt.

MAMA: Ti csak vicceltek... Az a Pelleg is viccelt... Mindenki csak viccel... mert... mert május elseje van...

Csend.

ZSUZSA: Szívroham.

MAMA (*Poldi bácsi támogatja*): Szentséges ég... János... Szentséges ég! Istenem, segíts! A börtönben halt meg?

PÉTER: Honnan tudja ezt, Mama?

MAMA: Ti... ti szörnyetegek!

PÉTER: Mama, kérem szépen!

MAMA: Bocsásd meg, Istenem, hogy ilyeneket mondok. Bocsásd meg, hogy vak voltam, hogy jobb volt nekem úgy ugatni, ahogy ezek fütyülnek, ahogy... (*Sír*) Istenem, Szűzanyácskám, drága jó Istenem...

PÉTER (*mondani akar valamit*)

POLDI BÁCSI: Jobb neki, ha most imádkozhat.

Csend. *A Mama szája jár: szóltanul, előre-görnyedve imádkozik.*

ANDRÁS (*berobban*): Szabadság, elvtársak, elvtársnők! Na, mi az, vége a taggyűlésnek? A sötétben bujkáló dolgozó nép üdvözetét hozom. (*Topog, veri magáról a vizet*)

PÉTER: András, hagyd ezt most...

ANDRÁS: Esik, és mégis kitisztult az ég!
A Göncölszekérnek hiányzik az egyik kereke... Láttam a Tejutat. Kanyarog. A Tejút is kanyarog! Mit bámulsz így rám?!

PÉTER: János meghalt...

ANDRÁS: Mi?!

PÉTER: Meghalt.

ANDRÁS: Hogyhogy...

ZSUZSA: Telefonáltak.

ANDRÁS: Nem.

MAMA (*feláll*): De igen.

ANDRÁS: Hoppáhoppá... kisöcsém. (*Megbillen, kapaszkodik, józanodik*) Hoppáhoppáhoppá... (*Körbenéz*) János, kisöcsém... a kurva életbe...

MAMA (*a fiúkhöz*): Isten megbüntet bennünket.

POLDI BÁCSI (*magának, miközben felmosóronggyal törölget*): De ki tudja, hogy időben-e.

Csend.

ZSUZSA: Nem mondtunk igazat.

MAMA (*Péterre néz*): Nem kérdeztelek.

PÉTER: Apánk kérte... ő esketett meg miniket, mielőtt elvitték volna, ha valami baj történik... a Mamát megkíméljük.

MAMA: Olyannak ismertek, aki a bajt nem bírja el?!

ANDRÁS: Úgy mondta apa, hogy... mindenképpen... hogy ami most van... az ilyen esetektől kíméljük meg, Mama.

MAMA: Itt járt a Pelleg fiú. Őt... már kiengedték. Mindent elmondott. Tudtam a börtönt. Tudtam, hogy megkínózták.

PÉTER: Nem, nem, azt semmi esetre sem!

MAMA: Nem kínozták?!... Honnan tudod?

PÉTER: Kizárt dolog, hogy ilyet tettek volna. Kizárt.

MAMA: Pelleggel megtehették?

ZSUZSA: Pelleg... burzsoá... (*Péter mellé lép, megfogja a karját*)

MAMA: Ha ilyen jól informált vagy, miért nem... jártál utána?

ZSUZSA: Minden csatornát lezártak.

MAMA: Miféle csatornát...

PÉTER: Informálisat... Mama, engem... eltiltottak ettől az ügytől.

ANDRÁS (*az apja képéhez lép, nézi, leveszi*): Na, apa, most mit csináljunk? Elment a kicsi. Te tudod, hogy a szíve... a szíve... majdnem azt mondtam, hogy nem volt az igazi. Hiszen éppen hogy az volt. Belénk döglött az ő jó kis szíve. Apa, te most azt mondanád, erősnek kell lenni.

Mert egy kommunista... Na. Na. *(Bólogat)* Hát... én nem akarok erős lenni. *(Megfordul)* Mondd... téved-e a mi Pártunk? *(Péter szólna)* Sssss, bátyó, ez nem tévedés volt. Én kommunista vagyok, de azt mondom, a kommunizmusnak ehhez a sok... aljassághoz semmi köze nincsen. Azért vagyok kommunista, hogy ezt mondhassam. De ha mégis... ha a kommunizmus lényege az lenne, hogy... hogy elfújja a kalapomat, az öcsémet valami mocskos szél, és... és a bátyám szalutáljon hozzám... akkor, na, akkor mi van... Mi vagyunk a kommunisták, vagy a megölt öcsénk?! *(Vissza a képhez)* Apa, ez különben csak most ilyen bonyolult. Tudod, mostanában nem macskakövet dobálnak, hanem embert. *(Egyszeriben a kép mögé mered, meglát valamit. Péterre néz, majd vissza, aztán a kép mögé nyúl és egy pisztolyt vesz elő)* Hoppáhoppáhoppá... hát ez meg?!

PÉTER: Tedd azt le.

ANDRÁS: Ez egy pisztoly. *(Nézi, forgatja)* Csőre van töltve. Kié? Apa, a tiéd? Apa rázza a fejét. Poldi bácsié?

POLDI BÁCSI: Én csak a rózsákat gondozom itt, kérem.

PÉTER: Tedd le... Az enyém. Azt mondtam, tedd le! *(Indul feléje)*

ANDRÁS *(rátartja)*: Hoppáhoppá...

PÉTER: Egy egyszerű... szolgálati fegyver. Tedd már le.

MAMA: Kisfiam, András... kérlek szépen, ne csináld!

PÉTER: Tudhatnád, miniszternek jár.

ANDRÁS: Édesanyám, állok itt, akár egy mádárijesztő. *(Megbillen)* Fúj a szél. *(Péterhez)* Vigyázni kell a kalapokra.

(A Mamához) A Mamának igaza van. Ezt itt le kellene tenni. De mégse teszem le, Mama. Ha leteszem, felveszi más. Érti? *(Péterre)* Ő. Felveszi, és nála lesz.

És előbb-utóbb lőni fog veled. *(Péterhez)* Mondd, bátyus, te csőre töltött fegyverrel jársz haza?!

PÉTER: Nálam maradt.

ANDRÁS: Beraktad apa mögé. Apa, te meg vigyáztál rá?

ZSUZSA: Jól van. Kitomboltad magad. Meg is tapsolunk, ha akarod.

ANDRÁS *(lassan, megfontoltan)*: Düh. Kétségbeesés. És valami józanító mámor. Ilyen szavak jutnak az eszembe. Olyan ez... na, igyatok rumot. Mindenki igyon egy kis rumot. *(Iszik)*

MAMA: Fiam... téged nem érdekel, hogy János...?!

ANDRÁS: János velem van, Mama. Ráült a szívemre a kicsi, hallgatóg fiú. Itt van... minden dobbanás le akarja lökni, ő meg csak kapaszkodik, kapaszkodik... *(A végére szinte csikorog)*

PÉTER *(a pisztolyra)*: Szépen odamegyek hozzád, és te ideadod.

ANDRÁS: Ááááá, egyáltalán nem biztos, hogy oda tudom adni.

PÉTER: Nyugalom, meg tudjuk oldani. *(Indul)*

ANDRÁS: Mi a szart tudtok ti megoldani?!

PÉTER *(őszinte felháborodással)*: Nem igaz! Egyszerűen a... a tényeket tekintve nem igaz, hogy minden elhibázott volt, hogy minden intézkedés, terv, minden fejlesztés félresiklott, hogy...

ANDRÁS: Elintézték a feltámadást, he?! *(Félre)* Poldi bácsi se megy sehová!

POLDI BÁCSI *(osont volna)*: Bocsánat, csak gondoltam... ez is olyan családi ügy.

ANDRÁS: Maga már, Poldikám, családtag.

POLDI BÁCSI: Köszönöm szépen a bizalmat. De a feltámadás macerájához, már bocsánat, én se értek.

MAMA: Maradjon, Poldi. Kérem szépen. *(Nézi Pétert és Zsuzsát. Zsuzsa Péterbe)*

kapaszkodik) Ti mióta vagytok így... együtt?

ANDRÁS: Na, végre egy jó kérdés, Mama.

PÉTER: Mama, kérem...

ZSUZSA: Ezt majd... én. (*Dacosan*) Amikor Jánost elvitték, egyedül maradtam, mint az ujjam. Rettegtem. A Mama jól ismeri ezt a rettegést. Volt benne része. Az éjszaka mélyén dörömbölnek... rád törnek... beleüvöltenek az arcodba... nem is érted... hatalmas szájak, fekete ruhák. A szerencsétlen a zakóját se kaphatta fel... És... és tudja, Mama, mi volt az utolsó szava? Nem azt mondta, hogy szeretlek. Hogy visszajövök. Hogy várj rám. (*Keserűen*) Nem ölelt meg. Azt mondta: „Ami történik, törvényszerű.” És hogy „tartsak ki”... Álltam az éjszaka közepén, az ágy még meleg volt a testétől. A lepedő gyűrődése még őrizte az alakját. Az autó elment, csönd lett. Kimentem a vécére és... lehúztam. És aztán újra lehúztam, és húztam, csak húztam. Aztán telefonáltam Péternek. Rászoktam az éjszakázásra... Mama... én árva lettem újra... Engem János is elhagyott.

MAMA (*nem érinti meg*): Ha egyszer is... őszinte lettél volna hozzám.

ZSUZSA: Magának így kellettem... magányosan... A Mama soha... nem aludt el, míg nálam égett a villany.

MAMA: És ő... Péter mit mondott neked, amikor Jánost...?

ZSUZSA: Kérdezze őt!... Azt mondta, tagadjam meg. Hogy szégyenkezzem miatta. És akkor... megúszom.

MAMA: Mit úszol meg?!

ANDRÁS: Szégyenkeztünk, felháborodtunk, tromfoltunk... Így ment, édesanyám. Bizony. És megúsztuk.

PÉTER: De ez politika. Ez... ez az egész mirajtunk túl mutatott.

MAMA: És az én leveleim... amiket neki írtam... azok hol vannak?

PÉTER: Nálam.

MAMA: Hol nálad?

PÉTER: A minisztériumban.

MAMA: Égesd el őket... (*A paksamétára az asztalon*) Ezeket melyiktek írta?! (*Péterhez*) Te?! (*Zsuzsához*) Vagy te?! (*Szétdobja a papírokat, beterítik a helyiséget. Csend*) Ha ebbe János bele tudott halni, igaz van.

ANDRÁS (*bólogat, iszik, a pisztoly végig a kezében. Zsuzsának*): Cseszd meg, ez nem hat. (*Péter felé int*) Mondd, mit szeretsz ezen? A hatalma, a befolyása, a kapcsolatai kellenek... Még félrebaszni se mer tisztességesen.

ZSUZSA (*megvetően*): Kit kellett csitítani, amikor Rajkékát akasztották?! Te még Jugoszláviának is nekimentél volna.

ANDRÁS (*nézi a pisztolyt*): Nekimentem volna Angliának, Amerikának. Pusztá kézzel.

ZSUZSA: Akkor meg mire fel hóbörögsz?!

ANDRÁS (*tűnődve*): Nem... nem, ez inkább egy forradalom.

POLDI BÁCSI: Megjegyzem, mi már az őszi-rózsásból se jöttünk ki jól...

PÉTER: Miféle forradalomról beszélsz?

ANDRÁS: Családi... demokratikus... kommunista... mit tudom én, milyen!

POLDI BÁCSI: Felhívom a figyelmét, igazgató elvtárs, mások ellenkezőleg is értékelhetik, ha szívből jönnek is tetszik, hogy így fejezzem ki magam, most az őszintesége. Ha valaki a szülőanyjára tart fegyvert... az mégis csak zsenánt.

ANDRÁS: Én a Mamára nem tartok fegyvert. Anyukám, jöjjön ide. Kérem szépen. Hozzám. (*A Mama rázza a fejét*) Húha, ez baj.

MAMA: Na, jó, ideadod a pisztolyt... és...

Hirtelen lábdobogás, kiáltozás, valami csörömpöl... újra kiáltozás. A kert felől be-rohan a nappaliba Károlyka, jajgatva a szőnyegre veti magát. Szinte nyomban utánaesik egy ÁVH-s kiskatona. Véres az arca, a kezében fegyver.

KÁROLYKA: Mama, Mama, védjen meg!

MAMA (tényleg megvédi, legalábbis óvó mozdulatot tesz. Közben Károlyka kabátjából kiesik a kőkrisztus): Szent Is-ten!

MENYHÉRT (Péterhez): Bocsásson meg, mi-niszter elvtárs... Kérek engedélyt jelen-tést tenni.

ANDRÁS: Nem anyám, nem játszunk. (szá-mol) Egy Jézus. Egy bolond. És az ÁVH.

MENYHÉRT: Csak sorállomány, kérem.

POLDI BÁCSI: A tizedes elvtársnak a kapu előtt a helye.

PÉTER: Nem megmondtam, hogy a leg-nagyobb tapintattal!

MENYHÉRT: Miniszter elvtárs, jelentem, el akarta lopni a fegyveremet.

KÁROLYKA: Jelentős túlzás. Csak a gyártási számot olvastam le. Ötvenegyes évjárat. Akkoriban sok volt a selejt.

POLDI BÁCSI (a katonának): Jámbor fajta. Nem bánt ez senkit.

MENYHÉRT: Akkor nyilván én haraptam a saját arcomba, elvtársak. (Beletörli az arcát a székre dobott kölcsönzői ru-hába)

PÉTER (a Krisztusra): Ez meg mi a fene?!

KÁROLYKA: Ezt a... Mama kérte, hogy hoz-zam el a kertbe.

PÉTER: A Mama?! Ide?! Ebbe a kertbe?!

MAMA: Nem, Károlyka, ez hazugság!

KÁROLYKA: A Mama könyörgött...

MAMA: Péter, ez nem igaz.

PÉTER (a fejét fogja): Jaj, anyám!

Autó berreg el a ház előtt.

ANDRÁS: Na, kiért jönnek?! Pedig nem sza-badna ilyen szép gyászolást megzavarni. (Az autó elmegy) Jól van.

ZSUZSA: Ezért vagy te... káros elem. Teszik neked a káosz. Gyönyörködj. A te mű-ved. (Cigaretára gyújt, iszik, a ruhát elveszi, véres lesz a keze, undorodva visszatörli)

PÉTER: Tizedes, most visszamegy a helyére, ezt én majd elrendezem.

ANDRÁS: Nem, nem megy ki. Dehogy megy ki!

MENYHÉRT (Andrást nézi): Bocsánat, az elv-társ... miért tart ránk pisztolyt?

ZSUZSA: Viccelődős alkat.

KÁROLYKA: Hehe, akkor miért nem neve-tünk?

POLDI BÁCSI (Károlykához): Hagyd most, Károly. Meghalt a Mama fia, a János.

KÁROLYKA: Szegény. De hát akkor miért nem gyászolunk?

ANDRÁS: Fogalma sincsen, miféle gödörbe esett, tizedes, miközben ezt a félkegyel-műt űzte.

MENYHÉRT: Elvtárs! Nagyon nyugodtan mondom, le kellene tenni azt a pisz-tolyt... különben...

PÉTER: Csak óvatosan, tizedes.

ANDRÁS: Tizedes... képzelje, itt kitört a for-radalom.

MAMA (sír): Játszanak, fiam... játszanak. Péter megpróbál kommunikálni Menyhé-rtel, mintha egy hülye háta mögött tenné. Integtet Menyhértnak, hogy nem komoly az egész.

MENYHÉRT: Értem. Nem komoly. (Lassan Andrásra emeli a fegyverét, kibizto-sítja)

ANDRÁS: Meg ne remegjen a keze, katona.

ZSUZSA (cinikusan): Nem lehetne belülről megreformálni?

ANDRÁS (Zsuzsához): Jellemző. Úgy akarsz újjáépíteni egy házat, hogy közben nem

vagy hajlandó kifáradni belőle. Pedig a homlokzattal kellene kezdeni. *(Menyhérthez)* Tizedes, ön mit szólna egy... hogy is mondjam csak, egy emberarcú szocializmushoz?

MENYHÉRT *(zavartan)*: Az elvtárs tényleg viccelődik?

KÁROLYKA: Én nem nevettem.

PÉTER: Most legyen elég. Vége, érted! Elég volt. *(András felé indul, Menyhért önkéntelenül mellélép)*

MAMA *(közbe)*: Tudtam... tudtam, hogy csak játék!

ZSUZSA: Péter, hagyd. Csináljuk végig!

ANDRÁS *(Zsuzsához)*: A te forradalmad is lehet, csak akarnod kell. Akarod? *(Péterre)* Ő nem akarja, dehogyis akarja. *(Menyhértre)* És ő? Szegény ő lő majd a tömegbe.

POLDI BÁCSI: Ajajaj, belelőnek? Kell ez nekünk? Hát ha lőnek, nem mindig rossz helyre lőnek?!

ANDRÁS: Ez gyakorlatilag... törvényszerű.

MENYHÉRT *(forgolódik)*: Hova a szent szarba lövök én?!

POLDI BÁCSI: Vélhetőleg belénk. És aztán nyilván meglincselik.

MENYHÉRT *(forгатja a fegyverét)* Engem... engem aztán nem lincsel meg senki!

POLDI BÁCSI: Bocsánat, de ezt nem az dönti el, akit lincselnek.

KÁROLYKA: Mindig is szerettem volna egy forradalomban... hős lenni! Bajtársak... izé... kellene követelési pontok... ööööö... nyomda, barikád, mártír... de előre megmondom, én nem árulok el senkit.

ZSUZSA: Azt mondod, ez egy demokratikus forradalom?

ANDRÁS: Persze. Tiszta. Ószinte. Felszabadult. *(Iszik)* Mámoros. *(A Mamához)* Nem játék, Mama, itt most minden igaz.

(megjegyz.: ez a mondat kell ahhoz, hogy a Mama kimondhassa majd a következő mondatát, lentebb, hat sorral)

ZSUZSA: És ez a sok jó hogyan fér össze a lincseléssel?

ANDRÁS: Nem fér vele össze.

ZSUZSA: Mintha ellentmondás lenne ebben.

ANDRÁS: Van is, sajnós.

MAMA: Az öcsétek halt meg! Még ki se hült szegény, és ti itt...

ANDRÁS: Nem, Mama, én éppen érte szesem. A mi Jánoskánkért.

MAMA: Hogy fegyverrel hadonászol?!

ANDRÁS: Mama, ez az egész nem mehet így tovább.

PÉTER: Neked természetesen véged.

ANDRÁS: Mint Jánosnak, persze.

ZSUZSA: Na, ebben tévedsz, mert őt tisztességgel eltemettetik.

PÉTER: Mint... mint mártírt. Az ő útján haladunk tovább.

ANDRÁS: Hova vezetett az ő útja, hova?!

ZSUZSA: Az út megvan, ha ő nincs is már... velünk.

ANDRÁS: Micsoda olcsó maszlag, elvtársnő. *(Péternek)* Mondj le. Most. Akkor talán... akkor...

PÉTER: Hogy gondolod te ezt?! Én ezért az országért felelősséggel tartozom...

ANDRÁS: Mama, bírja még?... Bírja. *(Péterhez)* Lemondasz, ez a tisztább. Önként. Olyan nagyon ostorozni se kéne magadat. A te felelősségedet Jánoskánk magával vitte.

PÉTER: Rosszabb jönne helyettem...

ANDRÁS: Te azt támogatod, ami az öcsénket elpusztította.

ZSUZSA: Egy koszos gyárablak mögül kibálsz. Mit látsz te onnan?!

MAMA: Én... én nem értem, miről beszéltek.

KÁROLYKA: Én igen. Osztokodnak. Én mit kapok?

- POLDI BÁCSI: Akasztófát, ostoba, ha nem maradsz nyugton.
- ANDRÁS (*Zsuzsára, Péterre*): Téged és téged jól látlak. (*Menyhérthez*) Figyeljen, tizedes, most jön a neheze.
- MENYHÉRT: Ez már így is sok nekem. Elvtársak... én... én csak egy asztalos vagyok.
- KÁROLYKA: Na, akkor koma, tudod, mi a forgács.
- ANDRÁS (*egyenesen Menyhértra céloz, aki visszacéloz, állnak egymással szemben*): Ez az. Most dőlnek el a dolgok.
- MAMA: Fiam!
- ANDRÁS: Jöjjön ide, Mama, mögém.
- MAMA (*nézi a fiát, végül némán odaáll mellé*):
- ANDRÁS: Jól van. Na, Menyhért?
- MENYHÉRT: Elvtársnő, tessék onnan eljönni.
- ANDRÁS: Zsuzsa, te nem tartasz velünk?... (*Zsuzsa áll magában*) Nem. Ő a mártír özvegye lesz nyilván, a... a rehabilitáció szépséges szomorúfüzfája. Drágám, árva maradsz. (*Péterre mutat*) Mellette is árva maradsz. Ennyi volt. Köszönöm szépen.
- PÉTER: Mit köszönsz, te állat?!
- ANDRÁS: Bátyus, kibírta a Mama, nem?
- MAMA: Mit bírtam ki?
- ANDRÁS (*Péterhez*): Látod, kibírta. Mindent kibír. (*Csend. András előrelép és leteszi a pisztolyt az asztalra. Áll leeresztett karokkal, mellére ejtett állal*)
- MENYHÉRT: Miniszter elvtárs... én nem értem ezt...
- PÉTER: Menjen az őrhelyére. Nem látott semmit.
- KÁROLYKA: Engem se.
- PÉTER: Érti?! Semmit.
- MENYHÉRT: Értettem. Kérek engedélyt... (*El*)
- PÉTER (*a pisztolyért nyúl, visszabiztosítja, elteszi*):
- ANDRÁS (*leül. Zokog, teljesen részeg*):
- KÁROLYKA (*surrán*): Itt se voltam. (*Megáll*) Á, én sehol se voltam, nem is volt az a világ, ahol én voltam... A virág nem a kerté. Nem is a kertészé. A virág azé lesz, aki lemetszi végül, s a saját vázájába lopja. És a virág nézi a kertet, és nem... nem emlékszik... Országom. (*El*)
- ANDRÁS: Jánoskám, kisöcsém, drága kisöcsém, bocsáss meg... bocsáss meg! Itt ül a szívemen, és olyan nehéz... nehéz...
- MAMA (*fogja a fia fejét, magához szorítja*): Jól van, nyugodj meg. Kisfiam, nyugodj meg.
- ANDRÁS (*felnéz*): Eljön velem, anyám?
- MAMA: Hová?
- ANDRÁS: Hozzám.
- ZSUZSA (*Andráshoz*): Egy törlőrongy vagy. Egy ripacs... egy...
- PÉTER: Zsuzsa!
- ZSUZSA: Hagyj, hagyj, kérlek. Ne érz hozzám!... (*Felrohan a szobájába*)
- PÉTER: Zsuzsa... Zsuzsa!
- POLDI BÁCSI: Néha úgy érnek véget a dolgok, hogy el se kezdődtek. (*Lassan kimegy*)
- ANDRÁS (*feláll. Még megfogja a rumosüveget*): Jöjjön, anyám. Menjünk.
- PÉTER: Anyám, nem mehet sehová.
- MAMA: De elmegyek.
- PÉTER: Hová?
- MAMA: Tőled el, fiam.
- ZSUZSA (*lejön, kezében kis táská. Félúton megáll*):
- ANDRÁS (*megfogja az anyja karját, állnak ők is*):
- PÉTER (*csak áll tehetetlenül, egyedül*) Sötét. Szélvihar. Aztán derengés. Már reggel van. Péter az asztalnál ül. Láthatóan félrészeg. Cigarettazik. Csöngetnek. Újra csöngetnek. Végül Eszter lép be, kezében szatyor. Üres üvegek szerte, felborult székek, a papírlapok, a kőjézus.
- ESZTER (*szétnéz*): Úristen.
- PÉTER (*kábán*): Maga kicsoda?

ESZTER: Én... a kölcsönzöből...

PÉTER (*újabb cigarettára gyújt*): Elmentek.

ESZTER: Kik?

PÉTER: Mind. Mennyi az idő?

ESZTER: Az idő?

PÉTER: Álltam volna eléjük? Persze. Odaállhattam volna. (*kifújja a füstöt*) De nem a ház áll a köd elé, galambom. A ház marad a helyén, és a köd majd elszáll. A ház én vagyok. (*Mutatóujjal megkopogtatja az asztalt*) Én itt vagyok. Itt is maradok. Lehet éjszaka... lehet...

ESZTER: Már... reggel van. Tegnap ugyanilyen reggel volt. És tegnap előtt is. És azelőtt is. És...

PÉTER (*iszik*): Mondja, mit akar maga?

ESZTER: Az estélyi... ruháért... jöttem.

PÉTER (*részegen*): Maga... nem is volt a fogadáson.

ESZTER (*meglátja, felveszi, nézi a foltot, a vért*): Úristen... mi történt a ruhámmal?!

PÉTER (*az italtra*): Kér?

ESZTER: Nem... Igen... ha lehetne... miniszter elvtárs, mégis innék egy pohárral...

PÉTER (*tölt*): Kicsoda maga?

ESZTER (*megrázkódik, ahogy lehúzza az italt*): Én... csak a kölcsönzöből... (*a ruhára*) Hiszen ez...ez véres.

PÉTER: Kölcsönözni akar? Mit?

ESZTER: Én a ruháért jöttem.

PÉTER (*két ujjal fogja meg a ruhát, mintha Zsuzsát érintené*): Szóval kölcsönbe

adta? A sajátját. Kikölcsönözte a saját életét, és bevérezte. Hogy hívják magát?

ESZTER: Ferenczy Eszter.

PÉTER: Jól van. Jól van. Üljön csak le.

ESZTER (*egy szatyorból kalapot vesz elő*):

Ezt... ezt egy itteni elvtárs veszítette el, a közelben találtam... ő mondta, ha megtalálom, hozzam neki vissza... és... és én visszahoztam.

PÉTER (*részegen nevet*)

ESZTER: Nem értem... miniszter elvtárs.

PÉTER (*feláll*): Tegye a fejemre.

ESZTER: Nem értem.

PÉTER: Csak csinálja, ahogy mondom.

ESZTER (*Péter fejére teszi András kalapját*)

PÉTER (*megbillen, gyorsan iszik még egy pohárral*): Na, milyen?

ESZTER: Szép kalap...

PÉTER: De jól is áll?

ESZTER (*szedegetni kezdi a földről a papírokat, a Jánosnak írt leveleket*)

PÉTER: Mit csinál?

ESZTER (*szedegeti tovább a lapokat*)

PÉTER: Azt kérdeztem, mit csinál?

ESZTER (*szedi a lapokat tovább*)

PÉTER (*áll a kalapban, nézi*): Hagyja már.

Ennek... ennek már vége van...

ESZTER: Nem. Amit egyszer elkezdünk,

soha nem lesz vége. (*És szedi, csak szedi a szertehullott lapokat*)

Sötét.

Vége

ZALÁN TIBOR

Magány

Vad angyalok hordái
csatangolnak kopár tájon

Fölfalják a semmit
halál gyökerét kiássák
meddő homokot szórnak
élethez kaparó kézre

Szétszedik ami egyben volt
Széttartót összerakják

Horzsolás

Még nem érti hová széledtek
s mert nincsenek nem tudja hogy mik
a hiányból nem épülhet fel
az értelmezhetősége sem

Már nem a szavak arányai
s még nem a mondhatón túliság
a láthatón lassan átdereng
az aminek nemlét teste

Ürességet merít s fölkacag
az üvegharang csönd a léte
Rideg pusztán újra átbolyong
a véres arcú sárga angyal

fölemelgeti a fedőket
hús szivárogo valaki meghal
estig Előbb az alkonyatba
részeg bárányok szélednek át

Iszonyat

Emelkedik a víz Forróság
tölti meg a szűkülő termet
ahogy a plafon egyre lejjebb
ahogy a padló emelkedik

összepréselődik és sikolt
a levegő csontok ropognak
Mintha alkonyodna idebent
ha van idebent és van aki

bentlévőként még szemlélheti
hogyan folyik szét puhán a hús
roppan a csont és üregéből
csordul alá véresen a szem

gyűrődik vissza az anyagba
a szellem s végtalálkozásuk
nem a zuhanás magassága
már – pusztulás édes illata

Öngyulladás

Lebeg függöny hullámzó testén
alszik karszék fájában a múlt
üres szívű harcos lépeget
háztető ropogó cserepén

Zárva a jövő kilincstelen
ajtó nyílik a sehovába
gyűlik a moslék véredényben
zöld disznó túródik a húsban

Műanyag prizma veri a fényt
délutáni kivégzőhelyen
árnyékot zabál kövér féreg
halálos állkapcsok neszeznek

Hanyatt az őszi napozóban
meztelen falevelek násza
zajlik lassú fényvonulásban
és fönt az egek összezárnak

Találkozás

Megjelenik csak már egészen
más mint ahogy az emlékezet
pontatlan fényképei őrzik
Roncsolt látvány elroncsolt képen

de hogy ismét abban a térben
vagy a térhez hasonló helyen

mutatkozik derengés nélkül
összeomlik a sötétkamra

Ahogy a fejét félre hajtja
mintha akkor is és ugyanúgy
Ha most vászonként felhasadna
egy lebontott szálloda fala

az egyik földszinti szobában
elfoszlott ág és omló falak
esőáztatta törmelékén
elhagyott sírás leng lengedez

GRÓF JÓZSEF

Kis Karácsony előtt

„Miért vezettek végig ezen az úton,
Születésért vagy Halálért?
Ez a Születés kemény és keserű hal-
doklás volt nekünk...”

(T. S. Eliot: A mágusok utazása)

Nagyon hideg van. Uram,
Kegyetlen a tél a mostani időkben,
Fázunk és éhezünk, Uram.

Számkivetésünk éjszakáján
Mebicsaklik a nyelvünk,
Mert nem tudja kimondani a ki-
mondhatatlant.

A csodát, a megváltást és a reményt.
Keserves szívvel várjuk eljövedeled.
Hajnalonként az adventi mise gyermekkoromban,
Hó ropogása – és fény és béke és tisztaság
Költözött szívünkbe –
Ó áldott égi csönd.

Nagyon kemény a sorsunk,
A télben összefagyva meghalunk,
Hogy Te megszüless, Uram.

Ildikónak

„Felméne pedig a jó illatoknak füsti
a szenteknek könyörgésekkel az
angyaloknak kezéből az Isten eleibe”

(Jelenések VIII. 4.)

Nincsen kiút bűvös körödből,
mit magad köré vontál, mint glóriát,
angyalok serege énekel körülted
s tisztán szól szavad, mint az éter.

Gyarló híved, aki érdemtelen,
„simul iustus et peccator”,
megigézve áll a megváltó csöndben,
amelyben fölnyílik a lét.

Angyalként bukkansz elő a ködből,
bénító lézer-sugaraddal.

Varázslatod, mint áramütés.
Szelíd mosolyoddal a félelmet elűzöd,
a temetőt tengerré teszed
s a fájdalmat örömmé.

Ilyen maradj örökre.

JÓKAI ANNA

Krónikásének 1956–2006

(RÉSZLET)

Pattog már, pattog
 az Isten ostora
 kibújt az időből
 a szép magyar csoda
 szabad a futásunk,
 szakad az istráng

– Csillagunk Krisztus Úr
 Ne vess ránk! –

Fennhangon esküdjünk:
 közös a diadal
 suttyomban készül
 a bölcsőből ravatal
 fregoli a köpeny
 róka a Hivatal.

hamis eskü a hamisnak érdem,
 – Krisztus Úr, imádkozz értem
 Mert nem értem, nem értem. –

Most már igen, persze,
 eljött az igazság perce.
 Bízgatok, higgyetek,
 mi és ti: egységben veletek.

Bedőltünk a szónak
 édes volt a mámor
 ugyanaz a csónak
 ugyanaz a tábor.

– Krisztus Úr, áldd meg a békénket,
hessentsd el a kísértő rémképet! –

Ég a gyertya ég
el ne aludjék
aki lángot látni akar
mind ide gyűljék!

Virágos az ágyúk csöve
világ szeme rajtunk
gyanútlan kiáltjuk
győzött forradalmunk!

– Áldozati Krisztus,
Nem áhítunk bosszút,
mutasd meg, melyik az a rossz út! –

A rabló most nem rabol
A csaló most nem csal
nyöszörög az ördög,
felkacag az angyal

– hótiszta Krisztusunk
a szennyet rólunk most le
irgalmadat nagylelkűen hozd le! –

Most aztán elég.
Vége ám a gyereknapnak
akik még mozognak
mind fűbe harapnak.
Nem szűnt meg, csak átalakult
a magyar nép forradalma
védőszárnyát ránk borítja
a szovjet dicső hatalma.

Bimbóban letiportak
voltunk élők mostan holtak
létfogunkból kitagadtak
– megcsúfolt Krisztus
emlékezz! –

Nem lesz itt megtorlás
fogadkoztak égre-földre
és akiket elkaphattak

összeverték kékre-zöldre.
A hóhérok tetszelegtek
nyájas interjúkban
puska után kutakodtak
minden pincelyukban
kelepce, csalétek
a hűség a legnagyobb véték.

– Elárult Krisztus,
Júdás csókja éget,
miért ismétlődik
az ősrégi történet? –

SIMAI MIHÁLY

Lét – gömb – meditáció

(OLASZ ATTILA GÖMBJÁTÉK-KÉPE ELŐTT)

TALÁN A TÁGULÁS

– ahogyan a szülőút
tágul
egy új életnek teret adva

TALÁN A TÁGULÁS

– ahogy léggömb növekszik
belélegezve a
teljesedés metamorfózisát

TALÁN A TÁGULÁS

– ahogy egy száradó öregedő
test aurája megtelik
időn-túli terek-fölötti
Léttel

TALÁN A TÁGULÁS

– és mégsem az
mert közben
befelé
mélyebbre
új meg új
gömbhéjakat hasítva át
zzzzuhanannn
önnön határtalan Énjét keresve
a Tükör-Univerzumot ahol
a Belső Magban végtelen a tér

aztán

aztán
a szétrebbent szőlőszemek
vissza-
térnek a téridő csapdáiból
a fürtre

az Ember-Föld-karambolban behorpadt
anyag-anyatest
visszagömbölyül

az elvérző Nap
sebei befornak

rejtélyes
függőkert-dimenziókban
fürt-milliárdok érlelik
Isteni Terv szerint
a Teljességet

gyémátnál
gyémántabb
tengely
körül
forog
tovább
a LÉT

albatrosz

albatrosz-tudatom a világ-
tenger fölött végtelen-fesztávú szárnyát
napszélbe mártva lebeg

a hihetetlen meghittsége hívja
szférák
szeráfok
istenek

között

a lét-rettenet és a Lét
gyönyör-lüktetése között

emlékezeted
és az isteni
emlékezet között

a Végső Valóság s a rög-való között

elfeketedő ezüstláncon
leng
időzített
csillagod

hová?
miért?
meddig még..?
nem tudod

csak azt hogy
nem szabad feledned a
sziklába-zárt angyalszárny suhogását

Aránypár

a Végtelen néha hazatalál
kóborlásából

itt ülünk
egymással szemben

egy megfejthető

s

egy megfejthetetlen

VITÉZ GYÖRGY

Rövid, szerelmes vers

Szerelmes verset? Te?
(Bakucz cca 1986)

Mit irsz? Verset. Milyet? Szerelmeset. Kinek? Hozzád. Neked.
Mary felém hajol. Akit szeretsz, **fantázia**.
Akit estéknként remegve megérintesz, **nem létezik**.
Bőröm izgalmas illata az alkonyi légbé felszívódik
Sokat dicsért barna szemem a kéklő semmibe réved
S mint rossz rémfilmekben derekamra kulcsolt
Két karod a levegőt öleli.
Félénk mosolyom is eltűnik mint az árnyék.
Lám én ilyen vagyok. Ezt szereted? Mégis? Miért?

Virágaid közt létezel. És könyveid közt.
Mellettem létezel, reggel, délben, este
Jóízűen falatozol. Szellemek nem vacsoráznak.
Bőrödön a napfény illata énekel mielőtt a fürdőbe lépsz...
Hogy **ne** szeretnélek? Ha **ez** fantázia,
Mi akkor a sokszor szidott valóság?

Az élet vége

Az élet végén kukoricaszár
Tövére a karvaly odaszáll
Az élet végén tábla: Végállomás.
Üres a peron. Nem áll itt senki más.
Az élet végén, mint kigyó farkán a csörgő
Ziháló mellben hörög a hörögő,

Az élet végén közhely a halál:
 Sivatag: kétpupú teve, vonyító sakál.
 Lángvörös a hunyorgó firmament.
 Elindulsz amerre a nap lement.

De mellettem üget egy burnuszos alak
 Az előbukkanó csillagok alatt
 S leszól hozzám: Gondold meg, lehet,
 Hogy most kezdődik csak az életed?

Ácsorgok

Ácsorgok a halál kapujában.
 Nem találok a kulcsot. Becsöngetek.
 Aggnő tolja ki rút képét a kémlőnyíláson.
 Mit akar, morogja. Azt hiszem itt lakom.
 Maga túlságosan élőnek látszik.
 A mi lakóink ványadtak. Falfehérek.
 Téblábolnak a gangon, várnak valamire,
 Valakire aki nem jön – leszáll a köd,
 Kibontakozik belőle a lófejű angyal:
 Ő is azt mondja, "maga nem ide tartozik"
 De kivételesen beengedem.
 Álljon meg az udvaron, a poroló mellett.
 Keresse a vicét. Várja meg
 Amíg a prakker munkáját bevégzi
 S kérdezze, illik valahová?
 Hóna alá csapja a porolót. Mi maga? Ágyrajáró? Albérletes?
 Takarodjon innét. Itt egyelőre nincs üresedés.

Azóta járom a macskaköves nyávogó utcákat
 Albérletet keresek vagy legalábbis poloskátlan ágyat
 Hisz úgy tűnik életfogytiglani életre ítélték

*A metafizikus (lásd mennyei) hatalmak
Csak éppen jólétemről nem gondoskodtanak
Ezért osztogatok szennyes-szakállasan
Szórólapot a Ferenciek terén.*

POSZLER GYÖRGY

A lehetetlen lehetősége

VILÁGIRODALOM-TÖRTÉNET A XXI. SZÁZADBAN

Valóban lehetővé tették a lehetetlent. Megcsinálták a megcsinálhatatlant. Megírták a világirodalom történetét – 2005-ben. Persze csoportmunkával. Egész szerzőgárdával. Egy főszerkesztővel (Pál József). Két főmunkatárssal (Fried István és Ritoók Zsigmond). Huszonnyolc szerzővel és a bibliográfiák két összeállítójával. Ezer oldalon és nyolc hatalmas fejezetben. Monumentális munka. Tartalmában szinte teljes. Könyvnek is szép. Feltétlenül méltatni kell. A vállalkozás és az eredmény iránti teljes tisztelettel. Másképpen nem szabad. Alaposan fel kell készülni rá. Másképpen méltatlan lenne.

Megcsinálták. De érdemes végiggondolni. Bárhova léptek, előttük történeti szakadék. Bárhova fordultak, előttük elméleti akna. A szakadékba pedig bele lehet esni. Az aknán pedig fel lehet robbanni. De meg kellett csinálni. Meg kellett írni. Szakadékokat átlépve. De tudni, hogy ott vannak, és milyen természetűek. Aknákat kikerülve. De tudni, hogy ott vannak, és milyen veszedelmesek. Csakhogy ezt az anyagot nem szabad elfelejteni. Csakhogy ezt az anyagot nemcsak ismerni kell, de tanítani is. Főként a megváltozott világképben és világhelyzetben. A humaniorák általános vereségszituációjában. Tanítani kell középiskolában és egyetemen. Magyar szakosoknak. Hogy a nemzeti irodalmat és kultúrát szélesebb összefüggésben lássák. Klasszikus és modern filológusoknak. Hogy a szűkebb szakmát átfogó folyamat részeként értsék.

De hol is vannak a szakadékok, amiket át kell lépni? Az aknák, amiket ki kell kerülni? Sorolom a legveszélyesebbeket. Van-e egyáltalán világirodalom? Valami átfogó, közös nevező, ami nyelvek, nemzetek, kultúrák irodalmát egyesíti vagy közel hozza? Ha van, mit is jelent? Mi a neve a közös nevezőnek? Mi a tartalma a közel hozásnak? Mit is mondtak erről a sokat idézett legnagyobbak? Johann Wolfgang Goethe, Babits Mihály, Szerb Antal, Erich Auerbach? És amit mondtak, elegendő? Mármint egy világirodalmi koncepció kialakításához?

Ha pedig elegendő, meg lehet-e írni ezek alapján a világirodalom történetét? Létezik még egyáltalán valamiféle történeti szemlélet? Aminek jegyében e tanítások megszülettek? Lehetséges még egyáltalán valaminő történetfilozófia? Ami magyarázhatja a történelemben végbement mozgások értelmét? Valamilyen logikát, amit az események követnek? Valamilyen irányt, amerre az események mutatnak. Van-e egyáltalán történelem, ami logikát és irányt mutat? Vagy amibe logika és irány belemagyarázható? Meg mi lehet egy ilyen esetleg megírható világirodalom-történet felépítése? Európa világirodalom-története vagy a többi nagy kultúráé is? Korszakok, régiók, stílusok, irányzatok világirodalom-története? Benne műveké és szerzőké a főszerep? Vagy az őket összekapcsoló szellemi áram-

latoké? Végül is világirodalom-történet, ami nemzetek és nyelvek irodalmában keresi az egészséges, szinkron folyamatokat? Vagy egyetemes irodalomtörténet, ami nemzetek és nyelvek irodalmában helyezi egymás mellé a diakron folyamatokat? És melyek az anyag kiválogatásának lehetséges szempontjai? Hol van és mi az a bizonyos kánon, ami következetesen vagy kevésbé következetesen szelektál? És – nyilván – egyszerre többféle kánon is érvényes lehet. Melyik kerül előtérbe? Pontosabban elválasztható a kánon és a divat? Megvalósulhat a tartós értékre való koncentráció?

Világirodalom: van vagy legyen?

Érdeemes végiggondolni: mit is tudunk a fogalomról. Már mint a világirodalom mibenlétéről. Természetesen Goethére kötelező hivatkozni. Bár – jól tudjuk – mögötte nincs – mármint általa írt – ilyenfajta mű. Nálunk Babitsot is emlegetni kell, meg Szerb Antalt. A műveket és a bennük rejlő elképzeléseket. Meg ott van Erich Auerbach sokat mondó dolgozata. Ennyi – nyilvánvalóan – elég lehet. Legalább a legfőbb gondok felvetéséhez. Csak röviden kellene áttekinteni.

Magától értetődően Goethe az állandó kiindulópont. De ne tagadjuk: csak néhány megjegyzést találunk. Alkalmoszerűen, beszélgetésbe szöve. Ráadásul éppen ebéd közben. Ami általában nem a legelmélyültebb bölcelet születésének ideje. A keleti és a nyugati irodalmak valamiféle, lehetséges egységére utalva. Pontosán – remélem, jól emlékszem – egy frissen olvasott kínai regényről esik szó. A hűséges Eckermannal. Hogy a kínai regény hősei úgy gondolkodnak, éreznek, cselekednek, mint az európai emberek. Minden értelmes náluk – mondja a halhatatlan. Polgári, nagy szenvedélytől és költői lendülettel mentes. Mint Richardsonnál vagy a *Hermann és Dorotheában*. Ebből adódik a nagy következtetés. Hogy a költészet az emberiség közkinccse. Ami mindenütt és minden időben, száz és száz emberben megnyilatkozik. És főképpen, hogy a nemzeti irodalom ezért már nem sokat számít. Szét kell nézni más nemzetek háza táján. Mert a világirodalom korszaka van soron. És siettetni kell ezt a korszakot. És rendkívül fontos. A felelevenítendő példa a klasszikus antikvitás. Nem lennének a klasszika Németországában, ha nem így lenne. Tehát a klasszikus antikvitás. Mert a régi görögök munkáikban a szép embert ábrázolták. Nem nehéz megérezni. A harmónia illúziója munkál itt. A „művészi korszak”, a klasszika korszakának megőrzése. Legalábbis a megőrzés vágya. A szépség és a harmónia megőrzése egy rút és diszharmonikus világban. És ebben, a szépség és harmónia megőrzésében jönne létre a világirodalom. A kínai, angol és német regény polgári világa. Középpontban a megőrzött vagy újjáteremtett emberi szépséggel. Inkább ideális nosztalgia, mint teoretikus koncepció. Hogy megindult volna a világ irodalmi kultúrájában egy ilyenfajta reális kölcsönhatás, amely közelebb hozhatja a szellemi régiókat, és kialakíthat egy korábban nem volt, kézzelfoghatóbb egységet, inkább későbbi beleérzés vagy belemagyarázás, mint korábbi megsejtés vagy elemzés. De ez nem változtat a tényen: egykori megközelítéseken túl – Goethe a fogalom megteremtője, legalábbis megnevezője.

Tudom: Babits mostanság nincs divatban. Nagyjából az ellenvetéseket is ismerem. Mégis úgy gondolom: világirodalom-koncepciója a legkidolgozhatóbb. Az amit *Az európai irodalom történetében* elméletileg vázol, és monumentális olvasónaplójában meg is ír. Mert olvasónaplóról érdemes beszélni. Nem irodalomtörténetről. Egy nagyon nagy költő és gondolkodó szubjektív feljegyzéséről, amely szuggesztív kidolgozásában szubjektív-

lírai világirodalom-konceptióvá kerekedik. Persze csak Európa irodalomtörténetéről van szó. És mindarról, ami Európa irodalomtörténetéből következik. Vagyis a Kelet irodalmáról mint Európa számára idegen kultúra irodalmáról nem. Ám az akkor már nagy irodalomná növekvő Észak-Amerika irodalmáról igen. De a latin amerikai irodalmak akkor még ki nem bontakozott csodájáról – természetesen – nem.

Sajátos görbét vázol. Goethe elképzelésével éppen ellentéteset. Ott (Goethénél) ugyanis az eredeti sokféleségből nő ki a világirodalom mint az eredeti sokféleséget meghaladó elsődleges egység. Itt (Babitsnál) ugyanis az eredeti egységből nő ki a világirodalom mint az eredeti egységet követő sokféleséget meghaladó, másodlagos egység. Vagyis ott kezdetben vannak a nemzeti irodalmak. Ezek sokféleségből lesz a világirodalom mint egység. Vagyis itt kezdetben van a világirodalom mint egység. Ennek egységből nőnek ki a nemzeti irodalmak mint sokféleség. Tehát ott a nemzeti irodalmak világirodalomná egyesülnek. Itt a világirodalom nemzeti irodalmakra bomlik. A tétel európai realitását nehéz tagadni. Kezdetben van a görög-latin irodalmi kultúra mint európai világirodalom. Ez bomlik a későközépkorban és a reneszánszban a nemzeti irodalmak európai sokféleségévé. Hogy az eredeti, egyszerű világirodalmi egység helyén létrejöhessen egy a sokféleséget magába olvasztó, másodlagos, bonyolult világirodalmi egység. Nem eredeti sokféleségből egység. De eredeti egységből sokféleség. Sokféleségből másodlagos egység. Nem nemzeti irodalmakból világirodalom. De eredeti világirodalomból nemzeti irodalmak. Nemzeti irodalmakból másodlagos világirodalom. Hogyan történik? Erről szól *Az európai irodalom története*. Az alapkérdés – nyilván – a kiválasztás. A világirodalom arisztokratikus fogalom – szól a szentencia. Csak a legnagyobbak tartoznak bele. (Emelkedetté válik a szöveg!) Akik kezét nyújtják egymásnak. Határokon át és nemzetek felett. Ők hozzák létre az új vérkeringést. Az ideák, ideálok, stílusok egységét. A sokféleségen belül és a sokféleség fölött. Ehhez igazodik a könyv értékeszménye is. Világirodalmi rangú egy egyszeri mű, ha együtt halad a kor fő eszményeivel. Világirodalmi szintű egy nemzeti irodalom, ha megőrzi egyéni hangját a nagy zenekarban.

Van a gondolatmenetnek – akkor? – időszzerű üzenete is. A német irodalomtörténetírás egyes tendenciáira, Josef Nadler koncepciójára válaszol. Nem törzsek és tájegységek irodalomtörténete. Hanem nemzeteké és Európáé. Ami (neki, akkor) a világot jelenti. Az, a törzseké és tájegységeké primitív egység. Klánok vér szerinti összetartozása és provinciák atomizáló részműveltsége. Ez, a nemzeteké és Európáé kulturális egység. Tradíciók szellem szerinti összetartozása és régiók integráló egész-műveltsége. Mindez része annak az újbarbárság elleni humanista tiltakozásnak, ami – a két háború között – Babits egész esszéművészetét és szerkesztői tevékenységét is jellemzi.

A világirodalom hajdani egységéhez, az egység későbbi felbomlásához, majdani esetleges újratemtéséhez kapcsolódik az egész irodalomtörténeti olvasónapló legszebb metaforája. A világirodalom madaráról szóló. Amelynek fészkei és gócai vannak. Ahol leszáll egy-egy pillanatra. „Bár dalának visszhangja” betölti az egész kultúrát. Athénról van szó. Meg Alexandriáról, Rómáról és sok egyébről is. Párizson és Londonon át egészen Weimarrig. A fészkek és gócek helyén túl – természetesen – az idejük is pontosan megjelölhető. Az európai világirodalom nagy virágkorai. Persze nem elméleti, hanem költői pontossággal megjelölve. Biztosan elveszett, de esetlegesen újratemethető egység szakrális helyszínei. E lírai koncepció történelmi csomópontjai. Történetük szubjektív, kvázi-irodalomtörté-

netté váló olvasónaplóban megírható. Objektív, tudományosan rendszerezett irodalom-történetben nem.

Szerb Antal mégis majdnem megírja. Tudományosan, de érett esszéformában. Rendszerezetten, de személyes fűtöttséggel. Azonban több szempontból is módosítja mesterét. Azt írja meg, amiről Babits beszélt. De másképpen. Végletekig visz tendenciákat. Konstruktívba kényszerít folyamatokat. Módosít műfaji minőségeket.

A végletekig viszi a szelekció tendenciáját. Hogy a világirodalom arisztokratikus fogalom. Amibe csak ama legnagyobbak tartoznak bele. Amikor úgy véli: az anyag valójában kicsi. Elfér egy jól szervezett házi könyvtárban. Nem tartozik bele csak a görög és a latin nyelvű irodalom. Értve rajta a klasszikus görögöt és latint. Persze a Biblia. Meg a latin leánynyelvek és a két nagy germán nyelv irodalma. Ezekhez csatlakoznak később a skandináv nyelvek és az orosz nyelv irodalma. Igaz, sokszor túllép az alapelven. Olykor tanáros pontossággal értekezik a nem legnagyobbakról is. A spengleri konstrukcióba kényszeríti a folyamatokat. A kultúrkörök jól ismert konstrukciójába. Helyenként a bizonyíthatatlan következtetésekkel együtt. Helyenként azonban csak utalások formájában. Valamelyes módszerességgel csak az aktuális, a „fausti” kultúra esetében. Stíluskorszakok szerint osztályoz. De azokon belül a nemzeti irodalmakat elemzi. Azaz a világirodalom-történetet valamelyest az egyetemes irodalomtörténettel ötvözi. A feldolgozás műfajában pedig visszafogja a vallomások-, erősíti a módszeres jelleget. Úgy vallomások, hogy a tudományos esszéhez közelít. Úgy módszeres, hogy megőrzi az olvasói élményt. És még valami. Az újbarbárság elleni humanista tiltakozás itt is jelen. Csak riadtabban. Már nem két háború között vagyunk. Hanem a második háborúban. Majdnem a közepén.

Nos, érdekes megjegyzést tesz Erich Auerbach, a *Mimézis* híres szerzője. A világirodalom filológiájáról szóló, nem sokat hivatkozott dolgozatában. Nagy változások koráról beszél. Amiből két tendencia nőhet ki. Egy tagolatlan, árnyalatokat eltüntető egység. Amely az egységben elnyeli a sokféleséget. Vagy egy túltagolt, az egységet eltüntető sokféleség. Amely a sokféleségben elnyeli az egységet. Mindkettő vagy bármelyik a világirodalom halála. Mert az éppen a kettő, egység és sokféleség feszültségében él. Ezért kell mihamarabb összegyűjteni a tradíció dokumentumait. Amíg még vagyunk néhányan, akik ismerjük az anyagot.

Ezt teszik a kötet szerzői. Összegyűjtik és feldolgozzák a tradíció, az egység és sokféleség dokumentumait. Mert ismerik az anyagot.

Világirodalom: megírható a történet?

Tegyük fel: valamilyen formában létezik világirodalom. És ebből következően világirodalom-történet. Ahogy Goethe sejtette; Babits gondolta; Szerb megírta; Auerbach óhajtott. De megírható-e újra a történet?

Van-e egyáltalán történelem? És ha igen, mit értünk rajta? Nyilván valamilyen folyamatot, ami tart valahova. Pontosabban: valahonnan valahova. Aminek valamilyen megvalósuló vagy megvalósulható értelme van. Értelméből következően törvényszerűségei, végső soron megismerhető törvényszerűségei is vannak. Amely értelem és törvényszerűségek belekódoltattak. Kívülről. Mondjuk az Isten vagy az abszolút eszme által. Vagy belülről. Magában a történelmi folyamatban keletkeztek. Ahogy az emberi tevékenység meg-

teremtette önmagát, az embert és történelmét. Vagy másképpen: a történelem megteremtette az emberi tevékenységet, a tevékenykedő embert.

Kívülről, az Isten által történő értelem- és törvényadásra gondolt Ágoston. A jó és a rossz, az üdvözülők és elbukók harcára. Amelyben az előbbiek győzelméből megszületik az Isten városa. Az utóbbiak győzelméből megszülethet a föld városa. Az Isten városa a beteljesülés, a földi város a hanyatlás. Kívülről, az abszolút eszme által történő értelem- és törvényadásra és belülről az emberi tevékenység által történő értelem és törvénybeteljesítésre, a kettő egységére gondolt Hegel. Amely egység végül is megteremti a történelemben az ész uralmát és a szubjektum szabadságát. Belülről, az emberi tevékenység által történő értelem- és törvényadásra gondolt Marx. És – növekvő leegyszerűsítésekkel – a marxista változatok egész sora. Amelyben a társadalmi formák fejlődése megteremti a tökéletes társadalmat. A kizsákmányolás teljes megszűnését, az ember teljes emancipációját.

Mindezek mögött, a kívülről vagy belülről történő értelem- és törvényadások mögött meghúzódik valami fontos mozzanat. A történelem értelme és törvényei mögött a történelmi fejlődés gondolata. Hogy a mozgás nem egyszerűen valahonnan valahova tart, hanem bonyolult magasabb minőségeket is hoz létre. A történelem halad. Közelebb jut az Isten városához. Az isteni világrend beteljesüléséhez. Az ész uralmához és a szubjektum szabadságához. Az abszolút eszme és az emberi tevékenység világrendjének beteljesüléséhez. A tökéletes társadalomhoz és az emberi emancipációhoz. A társadalmi formák világrendjének beteljesüléséhez.

Tehát úgy tűnik, a nagy történetfilozófiák mögött ott a fejlődés gondolata. Enélkül nincs történetfilozófia. (A fejlődés gondolata – persze – lehet a visszafejlődés gondolata is. De akkor már válság-történetfilozófiáról érdemes beszélni.) Vagyis a magasabb értékek megvalósításának lehetősége. Például teológikus változatban – ókor és középkor metszéspontján. Például evolucionista változatban – a XIX. század elején és delén. Csak ilyenfajta alapon lehet történetfilozófia. Ahogy csak ilyenfajta alapon lehet történelem is. Mármint a valahonnan valahova tartás, a bekódolt értelem és törvényszerűségek alapján. Enélkül esemény- és történéssor van. De történelem nincs. Tehát fejlődésgondolat nélkül nem lehet történetfilozófiát írni. Meg történetírást is nehezen.

És ebben rejlik a nagy gond. Ugyanis az irodalom nem fejlődik. A történetében végbemenő eseménysorok nem hoznak egyre magasabb értékeket létre. Pontosabban: kérdés, mit értünk irodalomon. Szerzők és művek történetét. Vagy az irodalmi élet történetét. Netán írók és olvasók szellemi viszonyát írott művek közvetítésével. Ahogy a hazai irodalomtörténet-írás nagyjaitól is tanultuk. Például Horváth Jánostól és Thienemann Tivartól. Mert írók és művek nem fejlődnek. De az olvasókhoz való viszonyuk és maguk az olvasók igen.

Szerzők és művek valóban nem fejlődnek. Nem egyre magasabb minőségűek és nem hoznak létre egyre magasabb minőségű műveket. Villon nem nagyobb költő Catullusnál, Baudelaire Villonnál, Eliot Baudelaire-nél. Csak „más”. A *Hamlet* nem tökéletesebb mű az *Oidipus*nál, a *Háború és béke* a *Hamlet*nél, a *Varázshegy* a *Háború és békénél*. Csak „más”. A nagy szerzők és művek önmagukat teremtik. Nem egymást folytatják. Koruk kihívásaira válaszolnak. A tradícióra is támaszkodva. Az innovációra is építve. Ám eddig az irodalom esztétikai értékéről volt szó. Nem az irodalomnak mint intézménynek a létéről. Mert az irodalmi élet valóban fejlődik. Tökéletesednek közvetítési módjai és közvetítő

eszközei. Közvetítési módjai – az élőlőztől, a hangos olvasáson át a néma olvasásig és messze tovább. Közvetítő eszközei a papirusz tekercestől, az írott könyvön át a nyomtatott könyvig és messze tovább. Gazdagodnak az irodalom különböző intézményei. Gyarapodik a közönsége. És differenciáltabb lesz az író és olvasó közötti szellemi viszony. Az író új művei fejleszthetik az olvasó befogadói képességeit. Az olvasó új igényei előhívhatják az író alkotói lehetőségeit. De most nem erről van szó. A kötet az irodalom, írók és művek-, nem az irodalmi élet, közegek és olvasók története.

És adódik még egy gond. A nagy történetértelmezések, történetfilozófiák, sőt, történeti munkák mögött nagy történeti „elbeszélések” vannak. Azok a bizonyos narratívák. Amelyek a történelem menetét, értelmét, törvényszerűségeit maguk is elemzik. Ezen túlmenően – ideológiákban megfogalmazódva – magát a történelmi cselekvést is befolyásolják. A nagy vallási elbeszélés. Az eredendő bűnről, a kegyelemről, a megváltásról, a kegyelem visszanyeréséről. A felvilágosodás nagy elbeszélése. Az ész fokozatos megvalósulásáról. Ami ellenállhatatlanul előre viszi a világot.

Velük, a nagy elbeszélésekkel- és bennük, a nagy elbeszélésekben lehetett történelmet és irodalomtörténetet írni. Történetfilozófiát és irodalomtörténet-elméletet alkotni. De – jól tudjuk – a nagy elbeszélések lefutottak. Ez lehet jó vagy nem jó. Ám most nem ez a kérdés. Hanem az, hogy nélkülük nem lehet. Vagy legalábbis vizsgálandó, hogy lehet-e. Elbeszélés nélküli, nagy narratívákat veszített állapotban nem tudni: a történés minnek a története. Goethe, Babits, Szerb koncepciója XIX. századi ihletés. Még akkor is, ha az első gondtalan illúziókkal, a második gondokon töprengve, a harmadik kétségektől gyötörve. Auerbach tudja, hogy mindez megváltozóban. Az anyag összegyűjtésére és megőrzésére szólít fel.

És megvan mindezek vetülete a szaktudományon belül is. A XX. század irodalomelméleti forradalmában. Próbáljuk meg végiggondolni. Eltűntek a nagy elbeszélésekhez kötött historicista „paradigmák”(?). Pozitivizmus, szellemtörténet, marxizmus. Az első többé-kevésbé feldolgozott tudománytörténet. A második többé-kevésbé feldolgozatlan tudománytörténet. A harmadikon az erőszakos feledés-feledtetés egyelőre nem oszlatott homálya. Pedig ezek alapján lehetett irodalomtörténetet írni. Mert történelmében vizionáltak a világot. Utánuk formalizmus, újkriticizmus, strukturalizmus, posztstrukturalizmus, dekonstrukció. Ahistoricista vagy nem historicista „paradigmák” (?). Helyenként megkíséreltek irodalomtörténet-elméleteket teremteni. De az ezeken az alapokon született irodalomtörténeteket még nem írták meg. Még sorolni lehetne dilemmákat. Ám, bizonyára, ennyi is elég.

Élesen summázva. Világirodalom-történetet nem biztos, hogy lehet írni. De világirodalom-történetet biztos, hogy kell írni.

A világirodalom szerkezete

A nem biztos, hogy lehet a tudományos megközelítés kemény megalapozottságára vonatkozik. Mert nehezen körvonalazhatók az alapelvek. Nem tudjuk, hogy van-e történelem. Tudjuk, hogy nincs nagy elbeszélés. Nem tudjuk, hogy nem historicista alapon írható-e irodalomtörténet. Tudjuk, hogy az irodalomban – szerzőkben, művekben – minőségi fejlődés nincs. Fontos dolgokat nem tudunk és tudunk. De az anyag megvan. „Csak” nagy gond, hogy miképpen rendszerezhető. Hogyan szólaltatható meg, hogy valamely módon

túlmutasson önmagán. De addig is – a meglévő anyagot – a tudáson és nem tudáson túl, tanítani kell. Mert különben elvész – nemzedékek emlékezetéből – maga az anyag is. Látuk már. Tanítani kell középiskolásoknak. Főképpen gimnazistáknak. Meg a felsőoktatásban. Magyar szakosoknak, klasszikus- és modern filológusoknak. Vagyis e monumentális – mennyiségében, szerkezetében, feldolgozásában is monumentális – kötetet meg kellett írni. Leváltva a majdnem fél évszázados egykori egyetemi jegyzetet. A négy kötetes, nyilvánvalóan túlideologizált pedagógiai feldolgozást.

A szerkezetet, a feldolgozás struktúráját valahogy meg kellett oldani. Jó, hogy az elméleti dilemmákat és műfaji előzményeket csak egy rövid, lényegre törő bevezető veti fel. Nem lenne érdemes részletesen taglalni, hogy egy létében és mibenlétében sok gondot jelentő diszciplína taglalása következik. Hiszen a kötet nem specialisták, kutatók, hanem tanulók, az anyagban tájékozódni akarók számára készült. Sokat tárgyal. De tudja, messze nem a teljességet. Hanem valaminő részleges teljességet. Úgy, ahogy innen, Európából látszik. Talán azt is érdemes hangsúlyozni: annak is – mármint Európának – a közepe tájáról, netán a keleti feléből. Nem európai irodalom. De mégis Európa a centrumban. Mert ez a mi világirodalmunk, kelet-közép-európaiak világirodalma. Máshonnan: kiélezve – mondjuk – Indiából vagy Kínából másként látszana. Mások lennének a világirodalom hangsúlyai. Látszik ez az európai vagy innen ihletett irodalom túlsúlyán is. Ahogy ide tagolódik Észak-Amerika angol nyelvű világirodalma. Ezen túl – nagyjából – csak az ókorban lép a feldolgozás. Egyiptomba, Indiába, Kínába, a Közel-Keletre, a zsidó irodalomba. És a legvégén, a „posztmodern” korban. Éppen abban, ami valójában nem posztmodern, és nem is európai ihletés. Latin-Amerika XX. századi epikai csodájára. Igaz, csak – a per sze gazdagabb – spanyol nyelvű változatra. A portugál nyelvű változat nélkül.

Tehát Európa világirodalma. Nemcsak Európa irodalmáé. De az Európán kívüli világ-irodalom egy részéé is. Ahogy Európa látja. Ahogy innen, a század- és ezredfordulón látszik. Az, ami innen egyetemes hagyománynak tűnik. Mert innen nézve fontosabb az *Iliász*, mint a *Mahábhárata*, az *Odüsszeia*, mint a *Rámájana*. A *Biblia*, mint a *Védák* és a *Korán*. De ez nem is lehet másként. És így kellett csinálni.

Vagyis az egész szerkezete pontosan olyan, amilyen lehet. Szinte úgy is fogalmazható: amilyennek lennie kell. Nem az összes kulturális régió irodalomtörténete. Ami egyrészt kezelhetetlen anyaggá dagadna. Másrészt a célt sem szolgálná. A pedagógiai céltől elszakadna. A tudományos céltől elmaradna. Egy kulturális régió, a nyugati irodalomtörténete. És még az, ami innen megragadható. Nagy kultúrtörténeti korszakok szerint tagol. Stílusok vagy irányzatok csak ott és annyira jelennek meg, ahol és amennyire segítségükkel értelmezni lehet. A nagy kultúrtörténeti korszakoknak alárendelten. Az antikvitásban és a középkorban stílári kategóriákkal, korstílussal, irányzattal operálni nehéz lenne. A helenisztikus, alexandriai rokokó legfeljebb sántító, retrospektív hasonlat. A középkorban irodalmi romanika nincs. A gótikus irodalom is csak félig értelmetlen metafora. A reneszánsz kultúrhistoriai fogalmának használata – természetesen – indokolt. Csak mintha időben valamelyest kitágult volna. Gondtalanul magába foglalja – például – az Erzsébet-kori angol drámát. Amelybe messzemenően belejátszhat a barokk is. Meg az egész francia nagy századot. Annak barokkos árnyalataival és klasszicista meghatározóival együtt. Persze a barokk és a klasszicizmus fogalmáról külön értekezik. De Shakespeare és Racine mégiscsak ott van egészében a reneszánsz-fejezetben. Ahogy Tasso és Milton is. Igaz, az utóbbi

már a reneszánsz válságáról szólván. És még mindig a barokk. Fel-felbukkan persze. Külön alfejezetként. Az olasz költészetben, a spanyol aranykorban, a német XVIII. században. A rokokó is ott van. Külön fogalomértelmezésként és utalásokként a felvilágosodás-fejezetben. Nemigen érdemes folytatni. Itt a nagy reneszánsz-fejezetben, a manierizmustól a barokkig és a felvilágosodás-fejezetben a rokokónál válik a stílusirányzatok beépítése vagy be nem építése gonddá. De tudom, feloldhatatlan gonddá.

A korstílus szerinti korszakolás egyértelművé csak a romantikánál válik. Az első stílus, amivel bízást átfogható egy kor. Nem kell nála szélesebb kultúrhistoriái fogalmaknak alárendelni. Mint a reneszánsz és a felvilágosodás. És az utolsó stílus, amivel bízást átfogható egy kor. Nincs nála szélesebb kultúrhistoriái fogalom, aminek alá kellene vagy lehetne rendelni. Az utolsó nagy korstílus. Főfejezetté is válik. Vele és belőle évtizedek irodalmi jelenségei értelmezhetőek. Nemcsak az európai irodalmakban. De az észak-amerikai irodalomban is.

Ezután nehezebben értelmezhető fejezetek következnek. Az első félig stiláris, félig historiai fogalmakkal korszakol. A realizmustól a századfordulóig. Amiben a realizmus ugyan stílusorszakot jelöl. De a századforduló majdnem tisztán csak történeti fogalom. Világirodalom-történeti korszakhatár volta meglehetősen kérdéses. A nagy fejezet mindenestre magába foglalja, alfejezetté, alcímmé teszi a naturalizmust mint jól elkülöníthető irodalmi stílust. A szimbolizmust mint jól elkülöníthető irodalmi irányzatot.

És mélyen elgondolkodtató a XX. századi irodalom megjelölése és korszakolása a modern és posztmodern fogalmával. Nem tudni, nem is lehet egyébként sem tudni: kultúrhistoriái periódusról, irodalmi korstílusról vagy irodalmi irányzatról van-e szó. Nem tudok jobbat, de töprengek rajta. Világirodalmi korszak. Amiben megjelenik irányzatként a dada és a szürrealizmus. De ott van alkotói portréként Roger Martin du Gard és Ernest Hemingway. Műfaji variációként a modernista regény és a hermetikus költészet. Vagy világirodalmi korszak. Amiben megjelenik irányzatként az egzisztencializmus és az abszurd. De ott van alkotói portréként Friedrich Dürrenmatt és Jorge Luis Borges is. Műfaji variációként az „új színház” és az „új regény”. Vitathatatlan, a ma és a tegnap irodalomtörténeti értelmezése a legnehezebb. De van-e értelme a modernségnek mint korszakfogalomnak, ha Franz Kafka és Bertolt Brecht is belefér. Vagy Heinrich Mann és Ezra Pound is belefér. Vagy ott a kortárs, a posztmodern irodalom. Van ehhez köze Albert Camus-nek, Boris Paszternaknak és az egész latin-amerikai regénynek? Nem könnyű a válasz.

Még egyszer mondom. Jobbat nem tudnék e korszakolásnál. De mélyen elgondolko-dom rajta. El kellett menni a máig vagy a tegnap estéig. És valamilyen szerkezeti szempontot, rendező elvet kellett találni. Azt hiszem, maga a tárgy problematikus. Nem a megoldás. De valahogy meg kellett komponálni, és jobban nem lehetett. A stílusirányzat nem fog át mindent. A régebbi irodalomtörténetben nincs is ilyen egységes elv. A stílusirányzatok, irányzatok, iskolák csak később jelennek meg. Következetes végig vitelükkel sem lehetett volna minden tegnapi, mai irodalmi változat átfogható. Sok helyen és különböző okokból ott maradnak a lefedetlen területek.

Nem lehetett mást tenni. Csak korszakokat elkülöníteni. És annak alárendelni átfogó vagy kevésbé átfogó korstílusokat, irányzatokat, iskolákat műfajváltozatokat. Legfeljebb a kitűnő teoretikus-pedagógiai ötletet, a „tékát” lehetett volna gazdagítani. A szövegbe iktatott, fontos elméleti vagy történelmi fogalmak magyarázatát. Például a naturalizmussal,

szimbolizmussal, expresszionizmussal. És még lehetne folytatni a felsorolást. Vagy akár a modernségnek és a posztmodernnek a részletesebb magyarázatával. Talán árnyalta volna a képet. De az alapdilemmát nem oldotta volna meg. Mert az valójában megoldhatatlan. Egyelőre teoretikusan is megoldhatatlan. E végső soron oktatási célú összefoglalásban végképpen nem.

Világirodalom vagy egyetemes irodalom

Mindezek után valóban felteendő a kérdés. Világirodalom-történet vagy egyetemes irodalomtörténet. Amennyiben a világirodalom egységes folyamat. Nemzeti kultúrák és nemzeti nyelvek legnagyobb alkotásainak egymáshoz közelítő egysége – ahogyan ezt Goethétől tudjuk. Antidemokratikus-arisztokratikus fogalom. Szigorú kiválasztás alapján csak a legnagyobbak tartoznak bele. Akik határok és nemzetek felett kezet nyújtanak egymásnak – ahogyan ezt Babbitól tudjuk A legnagyobbak művei, amik egy jól szervezett házi könyvtárban elférnek – ahogyan ezt Szerb megírta. A világirodalom történetének megírása korszak- és stíluskorszakok rajzát követelné. Szinkron feldolgozásban. Benne az egymásnak kezet nyújtó nagyok értelmező portréinak megalkotásával. Ahol a hangsúly éppen a közössé vált vérkeringésre, ama bizonyos kezet nyújtás eszmetörténeti és költészettani tartalmára és mikéntjére esne. Messzemenően hasznosítva az összehasonlító irodalomtudomány szempontját és módszertanát.

Az egyetemes irodalomtörténet valami más. A nemzeti irodalmak, nyelvek, kultúrák története egymás mellé helyezve. Külön organizmusként megkomponálva. Lényegesen kisebb, kevésbé rigorózus szelekcióval. Amelynek értelmében a feldolgozásba nemcsak a nemzeti kultúrák feletti általános érték, hanem a nemzeti kultúrán belüli, helyi érték is bekerül. Nem az irodalmi kultúrák közötti vérkeringés, hanem az irodalmi kultúrákon belüli önmozgás a hangsúlyos. A párhuzamos jelenségek szinkron mozgása az egyedi jelenségek diakron mozgásává alakul. Ám e diakron, nemzeti irodalomtörténetek egymás mellé állítatnak. Ezért az olvasó olvashatja egybe a külön kultúrák külön vérkeringését. Állíthatja egymás mellé, egymással összefüggésbe, vízszintesbe a függőleges sorok egymásnak megfeleltethető részeit. De a feldolgozás ezt nem adja, csak sugallja. Nem a megírás külső, hanem az olvasás belső kompozíciójában.

Nos, a nagy kultúrtörténeti korszakokra való felosztás, a korszakolás alapvetően világirodalom-történeti jellegű. De a korszakok részletes kidolgozása az egyetemes irodalomtörténet felé tendál. Vagyis nyelvek és nemzetek irodalomtörténetét adja egymás mellett. Természetesen ilyenek az ókori keleti irodalmakról szóló fejezetek. Nem is lehet másként. Amolyan goethei és babitsi vérkeringésnek, szellemi kézfogásnak nincs nyoma. Ezért olyanok, amilyenek lehetnek. Később a görög és a római irodalom önmagában az akkor még – a később lehetséges értelemben – még nem is létező világirodalom. Csupán a hellenizmusban és a császárkorban merülhet fel a görög és a latin irodalom, meg netán a keleti irodalmak valaminő világirodalomszerű vérkeringése. Azután jön a Babbitól az eredendő világirodalom széteséseként értelmezett folyamat. Az egységes, középkori latinitás felbomlása. Külön fejezetekben a nemzeti nyelvű irodalmak megszületése és felnövekedése. Ami egyben egy régi, egyszerű egység halála, de egy új, bonyolult egység születése is. A nyelvi egység egységéből kinőhet a nyelvi sokféleség egysége. Például az izlandi irodalomtól a németig. Például az angol irodalomtól a franciáig. És még sokfelé tovább is. Ez

követtem nyomon a kötetben – a világirodalom-történet és az egyetemes irodalomtörténet egységében. Így a későbbi fejezetekben. Egészen a posztmodernig. A máig vagy a tegnapig.

Közben még egy bátortalan megjegyzés. A könyv csoportmunka. Alkotói közösség írta. Ez önmagában megjegyzésre sem méltó. Egyedül nem vállalkozhat rá senki. Hihetetlenül megnőtt az ismeretanyag. És mérhetetlenül differenciálódott a módszertani-elméleti háttéroidalom. Persze – leírtam többször – nem szakembereknek nyújtanak szakismereteket. Maga a műfaj, a világirodalomtörténet-írás sem arra való. De szakszerű összefoglalást nyújtanak. Nem specialistáknak, de érdeklődőknek. És a hangsúly itt az ismeretek szakszerű voltára esik. Az anyagot tekintve pedig ezt csak többen tehetik. Egymással párhuzamosan. Minden szerző a saját szakterületén. A szakterület pedig nemzeti irodalmat jelent. És azon belül esetleg korszakot. Ebből nem is lehet más. Csupán világirodalmi szempontok szerint vagy azok szerint is születő egyetemes irodalomtörténet. Egyetlen szerző egységes víziót adhatna. Szubjektív szempontokkal, egyéni értékrenddel, saját szelekcióval, különálló stílussal. A vízió egységének alárendelve a részletek szakszerűségét. Több szerző csak részvíziókat adhat. A részletek szakszerűségének alárendelve a víziók egységét. Ez objektívabb szempontokat is feltételez, általánosabb értékrendet, közösebb szelekciót, egységesítettebb stílust. És nem kétséges: a kötet szakmai-pedagógiai céljai csak az utóbbi lehetőséget vállalhatták. A szakszerűség legmagasabb szintjére törekedtek és hatalmas anyagbőségre. Tudták, az egyéni ízek, a szubjektív vízió, az egyszeri stílus fizeti meg az árát. De vállalniok kellett. Nemigen volt más választásuk. A döntést a mű színvonalára visszaigazolta.

Művek és szerzők irodalomtörténete. Valamelyes kitekintéssel az irodalmi élet történetére is. Ami önmagától a nemzeti irodalmak résztörténetévé tagolódik. Nem állhat össze ama nagyok szellemi kölcsönhatásává, amiről a világirodalom elméletének írói, legalábbis néhány nagy közülük beszél. Meg aztán mégiscsak dominál az európai szempont. A keleti-ázsiai irodalomtörténetek rajza – menet közben – elhalványodik.

És a kánon?

Az anyag tehát óriási. Akár világirodalom-történet, akár egyetemes irodalomtörténet lesz belőle, határozott szelekció kell. Persze más szempontok szerint. Az elsőben az egyetemes érdek, a szellemi vérkeringésben való részvétel lehet a kiindulópont. A másodikban a helyi érdek, a nemzeti irodalomban elnyert fontosság. Mindkettőben, bármilyen szelekcióban lényegessé válik a kánon. Van is róla a kitűnő „Téka”-sorozatban egy szűkszavú szócikk. De nem is ez a szócikk érdekes. Hanem az, hogy a nagy korszak-fejezetekben vagy a nemzeti irodalmak egy-egy vonulatát tárgyaló fejezetekben, irányzat- vagy stílusirányzat-fejezetekben milyen kiválasztás működik. És emögött netán milyen kánon érzékelhető.

Ez a XX. századig szinte nem jelent gondot. A hangsúlyok, értékszempontok itt évszázadok során kialakultak. Az ókorra nézve még nagyjából Alexandria körül. Később folyamatosan klasszicizálódott egy törzsanyag. Mármost a művészileg tartósan érvényes értékek értelmében. E klasszicizálódott, tartósan érvényes értékek kerültek be a kötet fejezeteibe. A XX. század tett mindent oly mérhetetlenül bonyolulttá. A viharos átalakulások. Politikailag és poétikailag is. Különösen a mi történelmi-földrajzi régióinkban. De másutt is. A többszörös fordulat. Az értékszempontok és értékelőjelek gyakori egymást váltása.

Ami – bizony – kihat a kánonra is. Hozzászámítva még a szakma többszöri forradalmát. A formális iskoláktól a dekonstrukciós irányzatokig.

Ebből fakad valami, lehet, sokféle bizonytalanság. Ahogy a mához közeledünk egyre jobban felerősödve. Bizonytalanság a szelekcióban, a kanonizálásban, a dekanonizálásban vagy talán a detronizálásban. Régebről is lehet említeni példát. De valóban nagyon keveset. Csak egyet említenék. Nem hiszem, hogy dekanonizáció lehetne. Inkább csak valahogy kimaradt. Szinte szégyellem mondani. Hogyan hiányoztat a francia nagy századból Mme de Lafayette? Hiszen főműve, a *Princesse de Cleves* mégiscsak valamiféle műfajteremtő remekmű. Már mint a szerelem és féltékenység elemző rajzában. A későbbi analitikus regény tekintetében.

A XX. században sűrűsödnek a problémák. Csak két csomópontot emelek ki. Az észak-amerikai irodalmat és az orosz.

Az amerikai irodalom vázlatos történetéből a kánonváltás mintha kiejtette volna vagy legalábbis leszűkítette volna a realista hagyományt. Nekem egy kicsit elszűkítettetre sikerült Hemingway portréja. Ott vannak – persze – de elhalványultak az egykori nagy olvasmányok. Például a megrendítő *Akiért a harang szól*. És főképpen a méltán mitikus figurává emelkedett Santiago. Az öreg halász. Akinek – egyszerű történet és egyszerű mítosz – élete nagy zsákmányát – falatról falatra – felfalták a cápák. És csak félénken és csendesesen kérdezem: hova lett Dreiser? Akárhogy kereselem, csak két felsorolásban találok. Pedig hát ott a nagyepikai balladává nőtt naturalista-realista remek vagy félremek, a mindenképpen emlékeztető *Amerikai tragédia*. A nagy álommal és nagy bukással, nagytökével és kisemberrel. És – például – a villamosságokhoz való elvezetés megrázó jelenetsorával. És Miller? Ő még felsorolásban sincs. Pedig hát csak összeszorult a torkunk, amikor a felhőkarcoló árnyékában eltörpülő kis ház kertkapujában megjelent az ügynök (Willy Loman, Timár József!). Hogy megkezdje búcsúmenetét a halál felé. Egész lényét lehúzó-összezsugorító vaskos bőrdíjával. Vagy elfeledtük Eddie Carbónét, az olasz kikötőmunkást? Ahogy végigélte triviális tragédiáját a híd alatt. Steinbecket már nem is kérdezem. Lenne még példa. De nem akarom a gondot túldimenzionálni.

Mélyen elgondolkodom az orosz irodalmon is. Nem is létezik a XX. században. Se a modern, se a posztmodern korában. Nos, persze, az elsöben, a modernség korában felbukkan Bulgakov. A másodikban, a posztmodern korában felbukkan Paszternak Nem bolygatom, mi köze lehet a posztmodernhez. Akár a költészetének, akár nagyregényének, a *Doktor Zsivagon*nak. Nem tudom, de talán nem is ez a legfontosabb. Hanem, hogy hova is lettek a többiek. Nem szeretnék félreértést. Nem Osztrovszkijt, Fagyjevet, Beket keresem. A vad világba, ahol az acélt edzik, nem kíváncszom. Az ifjú gárda soraiba sem. E kegyetlen mese furcsa érzelmi zűrzavarába. Ahogy nem szívesen sétálgatnék a volokalamszki országúton sem. Még agyon lövetne a kérlelhetetlen zászlóaljparancsnok. De Gorkijt keresem. Például az *Az éjjeli menedékhelyt*. A társadalom kivetettjeinek e megrázóan naturalista létdrámáját. Meg az alvilági önéletrajzot. A mezítlás-sors enciklopédiáját – a felejthetetlen emberi arcélekkel. És *Az Artamonovokat* is. A keleti, fél-polgári családregényt. Egy műforma legtávolabbi variánsát – Európa peremén. És maradhatnék Gorkijnál egy keveset. Meg ha már Majakovszkij csak egy név valamely felsorolásban, az orosz futuristák között – hova lett az elannyira tehetség, kalandos sorsú és tragikus végű Je-

szenyin? Talán érdemelt volna egy szót, ha bírálót, egykori mítoszokat oszlatót, ama bizonyos hangos, félig lázadó nemzedék. Jevtusenko, Rozsgyesztvenszkij, Voznyeszenszkij is?

És ha mátt itt tartok, még ide írok két nevet. Babel is elfelejtetett? Szomorú mosolya és tragikus ironiája, önironiája? Szemüveges arca, ama bizonyos halál felé vágató *Lovas-hadseregben*. Meg hát, bizony, Solohov. Nem az embertelen kolhozregényről beszélek. Amelyben minél jobbak-jellemzőbbek a részletek, annál kétségesebb-kegyetlenebb az egész. Még csak talán nem is Szokolov vöröskatona emberi sorsáról. Pedig talán egyszer újra meg kellene nézni azt is. Hanem a *Csendes Donra* gondolok. A kozákcsalád eposziva növekvő véres sorsára a kegyetlen történelemben. És a sorsot szövő őseréjű, archaikusan jelképi erejű folyóra. Aminek a partján Grigorij és Akszinya oly végzetesen egymásba szerettek. Amely úgy hömpölyög a történelem sodrában és úgy formálja hömpölygésében a történelem sodrát, mint Mark Twain Mississippije amott egy egészen másféle földrészen. És a történelem sorsában hömpölyögve – nem lehet a gondolattól szabadulni – várja a következő tragikus fordulatot. A majdan a nagy kanyarához érkező második magyar hadsereget. A hősi halottakat és a nem hősi áldozatokat is. Nem is folytatom. Ilyeneket, hogy Ajtmatov és Okudzava már nem is írok ide.

A kis részletkérdések mögött egy nagyobb egészkérdés. Szovjet irodalom volt: Hogyan volt lehetséges? Hogy primitivizáljam a Kantban fogant lukácsi kérdést. Talán megírandó téma lehetne. Persze elképzelhető, hogy nem itt. És az is elképzelhető, hogy csak nemzedékeket érdekl. Az utánunk jövőket már nemigen. Vagy a kánont kellene – valamelyest – módosítani. Nem tudom. Töprengjünk rajta egy keveset. Furcsa a korszak sorsa a hazai irodalomtörténetekben. Szerb Antal a háború alatt világirodalom-történetében megírta a vonatkozó fejezetet. Aztán a nehéz években kimaradt belőle. De ez már nem a kánon finom elméleti gondja. Inkább a politika durva beavatkozása.

Egyébként, hadd mondjam ki a végén, meghatottan teszem le a könyvet. Hát megcsinálták. Nemcsak megkísérelték a lehetetlent. Hanem lehetővé is tették a lehetetlent. Jobban nem is lehetett volna. Az elején teoretikus szakadékokról beszéltem. Átlépték a teoretikus szakadékokat. Az elején filozófiai aknákat is emlegettem. Kikerülték a filozófiai aknákat. Fel kellene sorolni a szerzőket. Mind a harmincat. Nagyon megérdemelnék. Csak talán formális lenne. Odateszem a kötetet a polcra. A legfontosabb kézikönyvek közé. Tudom, sokszor leemelem majd. Mert nélkülözhetetlen.

Sokat kötölözököttem? Soroltam a kétségeket. Kerestem a neveket. Valóban. De főképpen meghatottságomban tettem. Mert hát mégis megcsinálták. Felsoroltam néhány gondot. Hogy visszafogottabb lehessenek. Ebben a kritikai műfajban – azt hiszem – majdnem kötelező. Mármost a visszafogottság.

BALOGH TAMÁS

A kötetté formálás igénye

AZ ESTI KORNÉL KELETKEZÉSTÖRTÉNETÉHEZ

„Sokáig jegyezgetett, összevissza.
Voltaképp akkor tudta meg, mit
akart kifejezni, mikor már el-
készült.”

(Kosztolányi Dezső)

Nincs író, ki előbb vagy utóbb ne kötetben gondolkodna, ha saját már meglévő vagy még csak készülő írásait veszi számba. Vagy eleve egy tudatos munkaterv alapján írja meg egy előre el- és megtervezett kötet alkotó részeit, vagy a *látszólag* egymástól függetlenül született írásokat menet közben formálja sorozattá, egészszé, kötétté.

Ez Kosztolányira is igaz volt, s kiváltképp megfigyelhető az írói kibontakozás szakaszában. Az 1910-es években Kosztolányi leginkább a Tevan és Kner kiadóval állt kapcsolatban, s mivel két vidéki (békéscsabai, illetve gyomai) kiadóról van szó, gyakran naponta fordult köztük a postás. Levelezésük fennmaradt részei arról is tanúskodnak, hogy bár az időszak szinte összes kötete (pl. *Mágia, Öcsém, Mák, Tinta*) tartalma folyton alakult, a változó részletek mögött mindig őrt állt az egész, a kötetkompozíció, amely egybe fogta az írásokat. Nem egy esetben azonban nemcsak a tartalom, a cím is változott: Kosztolányi a *Mák* esetében – egészen különös módon – egy már korábban megjelent kötet címét (*Lánc, lánc, eszterlánc*) vette volna át (vagy talán annak lett volna második, bővített kiadása), s csak később változtatta meg, és hasonlóképp született meg a *Bölcsőtől a koporsóig*, amelyet eredetileg *Új alakok* címmel tervezett kiadatni – az *Alakok* folytatásaként. (Az a példa pedig, amikor Kosztolányi egy már megjelent kötetének címét változtatta meg, közismert: így lett *A véres költő*ből – a második kiadástól – *Nero, a véres költő*.)

Nem történt ez másképp az *Esti Kornél* (1933) esetében sem. Formálódásáról nagy vonalakban voltak ismereteink, azonban most egy új adalék került elő, a kötet megjelenését több évvel megelőző szerzői nyilatkozat.

Az *Esti Kornél* minden elemzője egyetért abban, hogy a kötetbe foglalt tizenhét történet egy tudatosan megformált, megszerkesztett egészet alkot. Az eredetileg különálló novellákként megjelenő egyes „fejezetek” egymással szorosabb vagy lazább kapcsolatban állnak, így a kötetet lehet novellagyűjteménynek, novellaciklusnak (-füzérnek, -sorozatnak), vagy regénynek, illetve antiregénynek tekinteni. Az utóbbi években pedig éppen ez a szó-

vegegyüttes vált a Kosztolányi-életmű legtöbbet és legtöbbszörképpen elemzett részévé; keletkezéstörténetével azonban mindmáig alig foglalkoztak.¹

A kilencvenes évek második fele hozott változást a szakirodalomban. Bengi László az 1933-as kötet zárófejezetét vizsgáló tanulmányának egy jegyzetében filológiai kutatási eredményt közöl: az *Utam* (1932) első megjelenésekor még nem Esti-novella volt, tehát a kötetkompozíció csak ez után születhetett meg, Péczely Dóra pedig az eredetileg *Esti Kornél följegyzése* alcímmel megjelent, de később alcímét-vesztett *Boncolás* című Kosztolányi-novellát be-, illetve pontosabban: visszaemelte az Esti Kornél-szövegek sorába.²

Mivel nem támaszkodhattak kritikai kiadásra, az utóbbi idők elemzőiben volt valami hiányérzet az *Esti Kornél* keletkezéstörténetével kapcsolatban. Ennek magyarázata a filológiai kutatások elmaradása volt. Ezt a hiányt ismerte fel Lengyel András, s írta meg az *Esti Kornél* keletkezéstörténetét, azon belül is a központi szövegek alakulását-változását, s a kötetkompozíció megszületésének lehetséges folyamatát ismertető alapvető s megkerülhetetlen tanulmányát.³ Véleménye szerint, „hogy a könyv kompozíciós terve mikorra ért meg, nem lehet pontosan eldönteni. A szövegek valamiféle összetartozásának tudata ugyan már 1927-ben létezett, de az, hogy ezt a szöveganyagot könyvvé lehet – s kell – szerkeszteni, valószínűleg csak 1932-ben merült föl”, amikor is megjelent a kötet később a tizennyolcadik, záró fejezetévé váló *Utam*, s ezt a novellát Kosztolányi „alighanem azért írta meg, hogy legyen egy zárata a könyvhöz. Azaz, ha ez az okfejtés igaz, akkor már mindenképpen könyvben – a szövegek valamiféle kompozíciójában – gondolkodott.” Ugyanakkor „nem kizárt azonban, hogy még ekkor – 1932. február 21. – sem állt össze teljesen a könyvkompozíció terve”, ugyanis a novella eredetileg nem Esti Kornél-szöveg, tehát csak „az *Utam* elkészülte után alakult ki a kötetkompozíció. Ha ez igaz, márpedig nagy valószínűséggel igaz, akkor az *Utam* is csak utólag, a benne rejlő kompozíciós lehetőséget fölismerve illesztődött be a könyvbe. Márpedig akkor a kötetkompozíció kialakulása akár 1933 elejéig is elhúzódhatott. Ezt a föltevést erősíti, hogy csak ezt követően, legutolsóként, már a következő évre átcsúszva íródott meg az a fejezet – az első –, amely, bár legutoljára íródott, voltaképpen egységbe szervezi az Esti Kornél-szövegeket, s amely minden addigi, e témakörbe sorolható szöveg szintézisének tekinthető.”

Lengyel András végső következtése, „hogy az *Esti Kornél* nem egy előre megkoncipiált, tudatos írói terv eredményeként született meg, hanem inkább egy, önmagát menet közben

¹ Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi Dezső*. Bp., 1990. 230.; Rónay László: *Kosztolányi Dezső*. Bp., 1977. 244.; Kiss Ferenc: *Az érett Kosztolányi*. Bp., 1979. 444.; Király István: *Egy magatartás anatómiája. Kosztolányi és az Esti Kornél*. Kortárs, 1985. márc.–máj. In: Uő.: *Kosztolányi. Vita és vallomás*. Bp., 1985. 412.; Bori Imre: *Kosztolányi Dezső*. Újvidék, 1986. 205.; Szegedy-Maszák Mihály: *Az Esti Kornél jelentésrétegei*. (1980; 1998) In: *Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről (Újraolvasó)* Bp., 1998. 158–177. Szerk.: Kulcsár Szabó Ernő, Sz.-M. M., lásd még: Uő.: *Az újraolvasás kényszere: Esti Kornél*. Alföld, 2002. nov. 88–101.; Hima Gabriella: *Kosztolányi és az egzisztenciális regény*. (*Kosztolányi regényeinek poétikai vizsgálata*) Bp., 1992. 169.

² Bengi László: *In memoriam Corneliu Esti*. Az *Esti Kornél* Tizennyolcadik fejezetéről. *Literatúra*, 1996/2. In: *Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*, 198–215.; Péczely Dóra: „E.S.T.I.”-K-érdés”. Az *Esti Kornél-szövegek* kiadásának problémái. In: *Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*, 178–187.

³ Lengyel András: *Genézis és kompozíció viszonya az Esti Kornélban. Kosztolányi kísérlete az éntegritás bomlásának kompenzálására*. Forrás, 2000. jún., 49–62. In: Uő.: *Játék és valóság közt. Kosztolányi-tanulmányok*. Szeged, 2000. 212–238.

is folyamatosan alakító, az időben előbb keletkező szövegek logikáját valamiképpen »folytató« szövegszerveződés példája – amelyben a komponálás igénye jórészt csak mint utólagos szelekció érvényesült.⁴ A most megtalált hír nem változtatja meg az általa felvázolt koncepciót, csak módosítja, s bizonyítja, hogy Kosztolányi az eddig feltételezettek-nél jóval – két-három évvel – korábban kötetben gondolkodott, s már 1930-ban a tervezett *Esti Kornél* című kötetéről nyilatkozott. A két állítás azonban nem zárja ki egymást, ugyanis Kosztolányi 1930-ban egy saját, *megjelenés előtt álló* kötetéről beszél, míg Lengyel András Kosztolányi 1933-ban *megjelent* kötetéről. A két *Esti Kornél* pedig nem ugyanaz, illetve feltételezhetően csak részleteiben fedik egymást, bizonyíthatóan pedig csak címében egyezik meg. Tény, hogy Kosztolányi 1930-tól *egy* tervezett *Esti Kornél* című kötetben gondolkodik, 1932-től azonban az ismert *Esti Kornél*-ban. 1930-tól számítható (és számítandó) a tudatos ciklusszervezés igénye, viszont az elképzelés formálódott, alakult, 1932–33-ban szilárdult meg az addig képlékeny anyag és szerkezet, s vált véglegessé 1933 áprilisában, amikor az első fejezet, voltaképpen pedig májusban, amikor maga a kötet megjelent.

A *Magyar Hírlap* vasárnapi számaiban az olvasó rendszeresen találkozhatott a *Mi készül?* című rovattal. Ebben általában írók-költők készülő műveiről esett szó, bár ezek nem a hagyományos idézési technikával vagy interjúformában jelentek meg, hanem a „kis színészek között”, de dialogizált hírként. Az információk azonban olyan személyes jellegűek, hogy nyilvánvalóan csakis a szerzőtől magától származnak.

1930. augusztus 24-én a hírrovat elején Kosztolányi megjelenés előtt álló munkáiról olvashatunk: „Bizonyára nagy föltűnést fog kelteni Kosztolányi Dezsőnek két új, ősszel, illetve télen megjelenő munkája. A *Zsivajgó természet* – az egyiknek a címe. Egészen újszerű írásmű, amelyben megszólal az egész természet: az állatok, rovarok, növények, ásványok jellemzik saját magukat. Ez a könyv tulajdonképpen kiegészítő része Kosztolányi nemrég megjelent *Alakok* című kötetének, amelyben embereket mutatott be az író hasonló módon.

Ugyancsak nagy érdeklődésre tarthat számot a másik készülő Kosztolányi-kötet: *Esti Kornél* címen önéletrajzszerű novellasorozat gyűjt össze Kosztolányi. Az *Esti Kornél* novelláinak egy része már megjelent napilapok és folyóiratok hasábjain, de sok közülük ebben a kötetben lát először napvilágot.⁵

A nyilatkozatban – emellett, hogy a *Zsivajgó természet*ről is új adalékot kapunk, hiszen a szerző maga rokonította azt az előzőleg megjelent kötetével, a híradás az *Esti Kornél* szempontjából közöl inkább lényegi információkat.

Explicite benne foglaltatik a műnek önéletrajzszerű novellasorozatként való szerzői definiálása. Az *Esti Kornél*-írássok kvázi önéletrajzi eredetét az elméleti-értelmezői iskolák tagadják, viszont éppen Lengyel András hívta fel a figyelmet egy perdöntőnek látszó alakulástörténeti adatra: a később Második fejezetként kötetbe került, eredetileg *Vörös ökör* címmel a *Színházi Élet* 1929. karácsonyi – tehát kiemelt fontosságú – számában megjelent novella kisfiúja az első közlésben még nem *Esti Kornél*-ként, hanem Kosztolányi Dezsőként mutatkozik be tanárának, s így „ez a novella-változat hangsúlyozottan »önélet-

⁴ Lengyel András: I. m.

⁵ *Mi készül?* Magyar Hírlap, 1930. aug. 24. 23.

rajzi», önmegnyilvánító szerepű; azzal, hogy az elbeszélő történetben Kosztolányi a saját nevét adja a szereplőnek, az önéletrajzi – referenciális – olvasatra ad meghatalmazást.⁶ A *Magyar Hírlap*nak adott nyilatkozat idején ez a novella már megjelent, s bár ekkor még éppen hogy nem Esti volt a főhőse, de az író nagy valószínűséggel már gondolkodott az átdolgozáson (amely csupán az említett névcsereből áll). Kosztolányi tehát azon túl, hogy nem tagadta soha az Esti-novellák önéletrajzi eredetét, a nyilatkozatban meg is erősítette ezt.

Fontos továbbá, hogy Kosztolányi *novellasorozat*nak nevezi a készülő művet, hiszen a kötet megjelenésétől, azaz 1933 óta oszlanak meg az *Esti Kornél* műfajisága kérdésében a vélemények.⁷ Az *Esti Kornél* műfaját meghatározni nem e dolgozat feladata, az viszont a nyilatkozat alapján biztos, hogy 1930 augusztusában a szerző még egyértelműen a novellasorozatot jelölte meg műfajként. Azonban a műfajiság kérdéséhez tartozik még egy újabb adalék. A kötet megjelenések másnapján, tehát 1933. május 7-én a *Genius* kiadó a *Corvinában*, a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők heti közlönyében így hirdette a művet: „*Regényes életrajz*, félig fantasztikus, félig realiztikus, visszaemlékezésekkel, a szerző ifjúságából, amikor »a trónon Ferenc József király ült«, s kávéházakban pedig csak költők, különcök, bohémek tanyáztak.”⁸ Tehát az 1930-ban még egyértelműen *novellaciklusként* definiált *Esti Kornél* műfaja később – a kötet megjelenése előtt nyomdába kerülő, tehát a *Geniustól*, s ezáltal talán magától a szerzőtől eredő hirdetés megszövegezése szerint – *regényes életrajzra* módosult. Ez az alakulástörténeten belüli műfaj-önmeghatározási eltérés azonban nem a bizonytalanság jele, hanem a folyamatos változás s többretegűségé, a többféle értelmezhetőségé, s ennek a folyamatnak a végén születik meg – a koncepció véglegesítése, sőt a kötetegész összeállása után – az Első fejezet, amelyben Kosztolányi tovább kuszálta a műfaj-meghatározás lehetőségét.

A *Mi készül?* híradás befejező mondata pedig inkább olvasócsalogató reklámfogásnak tűnik: „Az *Esti Kornél* novelláinak egy része már megjelent napilapok és folyóiratok hasábjain, de sok közülük ebben a kötetben lát először napvilágot”, állítja a nyilatkozattevő, de sem a korabeli szokás, sem a szerzői alkat ismerete nem erősíti meg ezt. Ekkoriban ugyanis nemigen, sőt szinte egyáltalán nem jelentek meg kötetben első közlésű írások. (Miképp előtte, utána s napjainkban sem.) Az írók-költők sajtóbeli publikálásokról éltek, írásaikat először napilapban vagy folyóiratban tették közzé, sőt általában napilapok belső munkatársai is voltak. Szinte elképzelhetetlen, hogy lemondtak volna a sajtóbeli közlés honoráriumáról, s a *megjelent* kötet maga is cáfolja ezt: csak korábban (1925 és 1933 között) sajtóban is publikált írásokból áll.

A bejelentés *implicit*e azonban ezeknél is fontosabb információt hordoz. Ez ugyanis az *Esti Kornél* című – itt még persze tervezett – kötet *első említése*. Kosztolányi előző nyilatkozata a *Mi készül?* rovatban még nem utalt rá: „Kosztolányi Dezső érdekes könyvet fejezett be, amelynek *Zsivajgó természet* a címe, alcíme pedig: *Virágok, fák, madarak, lepkék, kövek*. Virágok, fák, madarak, lepkék és kövek beszélnek Kosztolányi új könyvében,

⁶ Lengyel András: I. m.

⁷ Összefoglalta: Szilágyi Zsófia: A „feltámadó” *Esti Kornél*. *Esti Kornél, Réz Zoli, Lemúr Miki*. Alföld, 2004. jan. 62–81. In: Uő.: *A féllábú ólomkatona. Irodalmi mű-hibák*. Pozsony, 2005. 160–188.

⁸ *Corvina*, 1937. május 7. 57. A kötet „ára színes borítékkal egész vászonkötésben 3.75 pengő” volt. – Kiemelés tőlem: B. T.

beszélnek saját jellemükről, életükről és bemutatkoznak nagyon eredeti és költői stílusban.⁹ (A kis könyv utolsó két ciklusa – *Ásványok beszéde*, *Drágakövek beszéde* – valóban nem sokkal a híradás előtt jelent meg a *Pesti Hírlap Vasárnapjában* [1930. febr. 16.; febr. 23.].) A korábbi nyilatkozatok sem ejtettek róla szót.

A híradás „Kosztolányi Dezsőnek két új, ősszel, illetve télen megjelenő munkájá”-t ígéri az 1930-as esztendőre. Pár hónappal később a *Magyar Hírlap* még egyszer hírt adott a *Zsivajgó természet*ről, miszerint „Kosztolányi egy finom csipkézésű prózai költeménykötettel ugrik ki”¹⁰, és a kis kötet valóban meg is jelent az év őszén – egészen pontosan 1930. október 27-én – a *Genius* kiadónál.¹¹ Az *Esti Kornél* azonban csak 1933. május 6-án került ki a nyomdából.¹² A közben eltelt csaknem három év alatt Kosztolányi cikkek száza mellett öt kötetet jelentetett meg, azonban ebből három fordítás, egy átdolgozás, egy pedig szerkesztés: a *Szent Imre himnuszok* és a *Rómeo és Júlia* fordítása 1930 második felében, a *Kínai és japán versek* és az *Aranysárkány* ifjúság számára átdolgozott kiadása 1932-ben látott napvilágot, s még ugyanez év végén a *Pesti Hírlap Nyelvére*.

Az 1930. augusztusi híradás azonban nemcsak az *első*, hanem az *utolsó* említése is a tervezett kötetnek. A *Mi készül?* rovat következő Kosztolányi-nyilatkozata ugyanis már egészen más készülő művet említ: „Kosztolányi Dezsőnek most jelent meg a *Zsivajgó természet* című könyve. A termékeny írónak nemsokára új regénye fogja gazdagítani a könyvpiacot: *A mostoha*. Témája: egy budapesti orvos feleségül vesz egy intelligens, modern, felvilágosodott lányt, aki ezáltal három testvér mostohájává lesz. Hiába akar a három gyermek »édesanyjává« lenni – lehetetlen, végül valósággal halálra kínozza a gyerekeket.”¹³ Kosztolányi tehát műfajt váltott, s az önéletrajzíságot megtartva regényt írt. (Nem regényírásba fogott, hanem éppenhogy visszatért a *Mostoha* című regényhez, melyet az eddigi 1930-as dátumtól eltérően jóval korábban kezdett.¹⁴ Mindezt persze a fent sorolt fordítások és más munkák mellett.)

A kérdés az, ha Kosztolányi mégis megjelenteti az *Esti Kornélt* 1930 karácsonyára, azt mely szövegek alkották volna, s az így összeállított anyag milyen változásokat eredményezett volna a tartalomban, a szerkezetben?

Tudvalevő, hogy Kosztolányi az 1933-ban megjelent kötetébe nem az addig elkészült összes, *Esti Kornél* alakját mozgó novelláját gyűjtötte egybe, miképpen az *Esti Kornél kalandjai* ciklus sem csupán az 1933–1936 között keletkezett írásokat foglalja magába, hanem Kosztolányi mindkét alkalommal egy nagyobb szöveghalmaz elemeiből válogatott, illetve egy másik szöveghalmaz darabjait tette *Esti*-írásokká. *Válogatásról és szerkesztésről* beszélünk, mely folyamat végén Kosztolányi egy olyan egységes, koherens anyagot állított össze, amely az *Esti Kornélt* mindmáig az életmű kiemelt darabjává teszi.

⁹ *Mi készül?* Magyar Hírlap, 1930. márc. 2. 23.

¹⁰ *A Magyar Hírlap írónak munkái – könyvformában*. Magyar Hírlap 1930. okt. 19. 17.

¹¹ A Budapesti Királyi Ügyészség példányát, melybe az átvételt [engedélyt] igazoló pecsétet került, a Szegedi Egyetem könyvtára őrzi, raktári száma: 26916.

¹² Lengyel András: I. m.

¹³ *Mi készül?* Magyar Hírlap, 1930. nov. 30. 33.

¹⁴ Erről lásd bővebben Balogh Tamás: „Új regényen dolgozik Kosztolányi Dezső.” *Az el nem készült Mostoha keletkezéstörténete*. Holmi, 2004. nov.

Ebből az következhetne, hogy a kimaradt részek esetleg „gyöngébbek” lettek volna, illetve nem beilleszthetők az 1932–33 fordulóján *végleg* kialakult koncepcióba. Ezt maga Kosztolányi cáfolta meg azzal, hogy a *Tengerszem* ciklusába is jó pár – pontosan hat, 1930 augusztusa előtt írt történetet szerkesztett be, úgy is, hogy korábban nem Esti-írásokat tett *ekkor* azzá. Egyik levelében is egyenrangúnak nevezte a 33-as kötetből kimaradt írásokat a bekerültekkel: 1933. június 22-én írta Stefan I. Klein műfordítónak, hogy küldi „az Esti-elbeszéléseket, melyek nincsenek benne kötetemben, de bízást benne lehetnének”.¹⁵

Mindez lehetőséget teremt arra, hogy egy „ős-” *Esti Kornél* kötetet elképzeljünk, *feltételezzük*, mely szövegek képezték ennek anyagát.

Kosztolányi a nyilatkozattételkor (s előtte a gondolat megformálásakor) elsősorban a már létező Esti-írásokat (s nem a később azzá válókat) vette számba. Tehát szerepelhetett volna benne az *Újságíró* (Nyugat, 1925. nov. 1.), amely az *Esti Kornél* nyolcadik fejezete lett, az *Esti már megint jót tesz* (Nyugat, 1927. Karácsony), amely a tizenharmadik, a *Budapest, 1909. szeptember 10.* (Nyugat, 1929. jan. 1.), amely az ötödik, az *Esti és Elinger* (Új Idők, 1929. máj. 5.), amely a tizenhatodik, a *Csók* (Nyugat, 1930. júl. 1.), amely a harmadik, a *Kücsük* (PHV, 1930. aug. 3.), amely végül hetedik fejezetté vált, és *A világ legelőkelőbb szállodája* (Nyugat, 1930. aug. 16.), amely a tizenegyediké.

A hét novellából öt a *Nyugat*-ban jelent meg, ahol közlésük nyomatékossá, hangsúlyossá vált. Nem hírlapi vagy képes hetilapi zsurnál-publikációk voltak, hanem „komoly”, szépirodalmi mutatványok. A *Csók* ráadásul „Osvát Ernő emlékének” szóló szerzői ajánlással jelent meg a lapban, így Kosztolányi – ahogy Lengyel András írja – „többszörösen is igényes, irodalmi produkcióra vállalkozott.”

A novellát (s így a belőle „lett” Harmadik fejezetet) eddig is kitüntetett figyelemben részesítette a Kosztolányi-irodalom. Lengyel András tanulmányában alaposabb vizsgálatnak veti alá, s a novellában – a novellák kronologikus vizsgálatára alapozva – az *Esti Kornél* keletkezéstörténetének egyik legjelentősebb állomását látja: „1930 nyarán következik be jelentős fordulat”, írja, amikor a *Csók* „első mondatában Esti végre már Kornélként, azaz teljes nevén jelenik meg”, ugyanakkor nyilvánvaló, „hogy itt a *Vörös ökör*-ben megkezdett, hangsúlyosan „önéletrajzi” szövegalkítás időrendi folytatásáról van szó, [...] a *Csók* a *Vörös ökör* egyenes fabuláris folytatása. (Utóbb, a könyv kompozíciós egységében is egymást követő fejezetek lesznek ezek.)”

Lengyel András az *Esti Kornél* kötetben megjelent írásokat vizsgálja, s ezek között valóban a *Csók*-ban szerepel először keresztnévvel a főhős. Azonban az életműben nem ez az első előfordulása a névnek: több mint egy évvel korábban jelent meg az *Esti Kornél gondolatái* (PH, 1929. febr. 17.), ahol az alcímben – „Egy különös följegyzései” – rögtön egyik legfontosabb személyiségjegyével lett azonosítva. Csakhogy „Esti Kornél” a *Csók* megjelenéséig szinte a novelláktól függetlenül, csupán Kosztolányi publicisztikájában jelen lévő, gondolatokat, naplókát közreadó szócső volt, s éppen a *Csók*-ban lett az addig inkább *cselekvő* novellahős Esti és a *gondolkodó* Esti Kornél összegyúrva. Ez pedig éppen hogy nem cáfolja, hanem még inkább alátámasztja Lengyel András a *Vörös ökör*–*Csók*-novellapárra alapozott tézisét, miszerint a *Csók* megjelenésével „a valós szerzői én, a fiktív »Kosztolányi« és a fiktív Esti immár szétválaszthatatlan alakzattá szerveződött”. A közvetlenül a *Csók* után megjelent novellák is ezt igazolják, s példaként *A világ legelőkelőbb szállodája*

¹⁵ Kosztolányi Dezső: *Levelek – Naplók*. Bp., 1996. 690. Szerk.: Réz Pál.

és a *Boncolás* áll. Mindkettő ugyanis eredetileg „egyes szám első személyű narrációjú, s alcímeik szerint »Esti Kornél följegyzése«. Azaz, a történetet mindkettőben immár Esti meséli el (bár a szövegbe be sem lép), implicit szerzővé válik, de szerzőként mindkét szöveget mégis Kosztolányi jegyzi.” Ha a példasort még két, ugyanekkor keletkezett szöveggel egészítjük ki, egyértelművé válik, hogy ez a „játék” tudatosan és következetesen használt eszköze lett ekkor Kosztolányinak. A *Kücsük* ugyanis eredetileg „Esti Kornél útikalandjából” alcímmel, egyes szám első személyű monológként jelent meg, s az *Esti Kornél rímeit* is ugyanekkor „közzétevő” Kosztolányi is ezt írta a verseket megelőző „jegyzetében”: „Az alábbi verseket barátom írta, akit önök már ismernek. Múltkor bukkantam rájuk, mikor útinaplóját lapozgattam. [...] Ezeket a játékokat az engedélye nélkül közlöm.”¹⁶

Érdemes azt is megjegyezni, hogy a *Csókot* keletkezés szempontjából követő, alig egy hónappal később publikált *Kücsük* nagyon erős rokonságot mutat a *Csókkal*: mindkettőből egy vonatút történetét ismerjük meg, ráadásul egy olyan utazását, amikor a fülkében hárman ülnek: Esti, egy idősebb hölgy és a lánya. Csakhogy míg Kosztolányi az előbbiben egy kellemetlen élményt mesél el, az utóbbiban egy igencsak kellemest; s ez két lány el-lentétéből fakad: a *Csók* csitrije vajmi okos lányka, inkább pusztán ösztönlény, akitől Esti ösztönösen irtózik, *Kücsük* viszont több nyelven beszél, maga az intellektus; nem véletlen, hogy Esti is először intellektuálisan közeledik felé. Minden jel arra mutat tehát, hogy a *Csók* nemcsak fordulat volt az *Esti Kornél* keletkezéstörténetében, hanem kezdőpontja egy olyan – egyelőre még két hónapig lappangó, de egyre erősödő – folyamatnak, mely végül egy nyilatkozatban meg is nevezte a kötetformálási szándékot.

A híradásban továbbá azt is említette, hogy a tervezett kötet olyan írásokat is fog tartalmazni, melyek abban látnak majd először napvilágot. Nem tudjuk, mely írásokra gondolt. Talán néhány novellának magja már megvolt Kosztolányiban, de túlon túl merész feltételezés lenne itt címeiket megnevezni.

Közvetlenül a nyilatkozat után jelent meg a *Boncolás* című novella a *Nyugatban*.¹⁷ Ez az írás a korábbiakkal ellentétben fordított alakulástörténeten ment keresztül: egy eredetileg az Esti Kornél-szöveg vált nem-azzá, ugyanis – mint ahogy Péczely Dóra hívta fel rá a figyelmet – első közlésekor a novellának még volt alcíme: „Esti Kornél följegyzése”. A novellát Kosztolányi azonban nem vette fel egyik Esti-gyűjteménybe – s a *Tengerszem* más ciklusába – sem, s így, alcímétől megfosztva elkerülte az *Esti Kornél* elemzőinek figyelmét.

Pedig „sajátos” Esti-történet. Filozófiája, gondolatvilága ugyanaz, s ezt érezte meg Király István: „Éppúgy, mint az *Ének a semmiről*-t író Kosztolányi, a halál, a semmi felől nézve tudta ironikusan szemlélni Esti Kornél is az élet dolgait. A haláltudat volt a léthez való viszony szabályozója. »Mi fáj szivednek és szívemnek – Caesar, Napoleon korában« – írta az *Ének a semmiről*. Egybecsengett ezzel Esti Kornélnak az a hitvallása, mikor a halálveszélyen túlesve az előtte álló tárgyalásokra, utazásokra, munkákra gondolva: »Egy-szerre elmosolyodott. Azt érezte, hogy semmi se fontos. Csak az a fontos, hogy él.« Ahogy

¹⁶ Kosztolányi Dezső: *Esti Kornél rímei*. PHV, 1930. aug. 10. 5. In: Uő.: *Összes versei*. Bp., 1993. 718. Szerk.: Réz Pál. – A versek ráadásul Kosztolányi egyik rovatában, a *Vasárnapban* jelentek meg.

¹⁷ Kosztolányi Dezső: *Boncolás*. NY, 1930. szept. 1. 345–347. In: Uő.: *Összes novellája*. Bp., 1994. 1286–1290. Szerk.: Réz Pál.

ezt az érzést a *Boncolás* című Kosztolányi-novella még kifejtettebben megörökítette: végignézve egy hullaboncolást, felnőtt a hősből a kalandorpszichózis. »Azt éreztem – hangzott a gondolatösszegzés –, hogy a földön elhagyott vagyok, felelőtlen és szabad, s azt tehettek, amit akarok. Azt éreztem, hogy a halál semmiség s az élet is éppoly semmiség.« Ez volt Esti Kornél számára is az egyik alapvető érzés.¹⁸

De a *Boncolás* – egyetlen olyan írásként, amely a *Nyugatban*, eleve Esti-történetként jelent meg, s később Kosztolányi kihagyta – mégsem került be a kötetbe. Pedig ha a sorozat részévé vált volna, a rész szerepeltetése regényszerűbbé tette volna az egészet. A novellában ugyanis Esti Kornél „életrajza” is újabb adalékkal bővül: megtudjuk belőle, hogy Kornél orvos szeretett volna lenni, hogy kisfiúként legszívesebben doktort játszott, és jellemének további, a gyermekkorban eredő sajátosságát is: „Pogánynak születtem, annyi bizonyos. Mióta eszemet tudom, utáltam a mítoszokat, a különböző hitregéket, különösen a keleti hitregéket, melyeknek zavaros bárgyúsága annyira meghamisítja az élet egyszerű és főszege tragikumát, hogy az olyan lesz tőle, mint holmi cifra és olcsó bazár. A meséktől is őszintén undorodtam. Düh fogott el, ha a kis, édes tündérekéről hallottam. Nem mintha a tündérek csodálatos tettein ütközött volna meg értelmem. Csak szegényeseknek, unalmasoknak találtam őket. Az én tündéreim inkább a baktériumok voltak, melyek szintén láthatatlanok, de sokkal hatalmasabbak. A pestisbaktériumról például többet ábrándoztam, mint más gyermek Tündér Ilonáról.”

Azt pedig különösebben nem kell bizonygatni, hogy motívumszinten is szervesen illeszkedik az *Esti Kornél* történetei közé. Kosztolányi már az Első fejezetben utal Esti „örült” analízáló természetére, amikor az elbeszélőt a megtalált ázott verébfióka szárnyának kitépésére, szemének kiszúrására biztatja, s a boncolás motívuma a Harmadik fejezetben még részletesebben jelenik meg: „Sok kegyetlenség lakozott benne [ti. Estiben], sok vérengző, gonosz ösztön. Csak ő tudta, hogy mint kisdiák mit művelt a szegény legyekkel és békákkal a mosókonyhában berendezett titkos kízókamrában. Itt ő meg unokaöccse konyhakéssel boncolták föl a békákat s öreganyjuk macskáit is, meglékeltek koponyájukat, kivették szemüket, vagyis rendszeres *vivisectió*-t folytattak, tisztán »tudományos, kísérleti alapon«, és öreganyjuk – ez a hangos, szeleburdi, rövidlátó asszony – váltig dühösködött, hogy bármiként ügyel, folyton eltűnnek a macskáik, minden évben tíz–húsz darab.”

Kosztolányi a Harmadik fejezetté alakított *Csók* című elbeszélést nem sokkal, két hónappal a *Boncolás* előtt tette közzé a *Nyugatban*. Mintha csak Esti múltjának ezt a „meglebbentett” részletét fejtené ki a *Boncolásban*: s mivel a novellák megírásukat tekintve időben egymás után következnek, ez ismét csak a tudatos kompozícióalakításra enged következtetni: ahogy a Második fejezetnek a Harmadik, úgy itt a Harmadiknak a *Boncolás* tekinthető fabuláris folytatásának: ahogy ott az elemi iskolában történtek után az érettségit követő eseményeket ismerjük meg, úgy itt az érettségi utáni egyetemi évekre kapunk bepillantást. Ismét visszautal gyerekkorára: „Nagyon korán boncoltam is, eleven és döglött állatokat. Ezzel bizonyára félelmemet iskoláztam. Hamarosan rájöttem; hogy a félelemnél is rosszabb a megijedés – a félelemnek ez a villámütése –, s hogy élénk képzeletem mindent ezerszeresen sötétebbnek fest, mint a valóság, és hozzá képest a valóság legtöbbször majdnem derűs, sőt megnyugtató. Ennélfogva rászoktattam magam, hogy alázatosan

¹⁸ Király István: I. m., 452–453.

elzarándokoljak a baj kútforrásához, hogy farkaszemet nézzek mindennel, ami szörnyű, riadalmas és förtelmes, s megbarátkoztam a pusztulás és rothadás legkülönbözőbb formáival, melyeken mintegy csak hűtözött, enyhületet keresett rémlátó fantáziám.” Viszont a novella fő története szerint a felnőtt Estit már nem kegyetlenség, hanem jellegzetesen a kíváncsiság vezérli, s valóban „tisztán »tudományos, kísérleti alapon«, vizsgálódik egy kórbonctan órán.

Más Esti-novellával is van átfedés. A korábban, ám eredetileg nem Esti-szöveggént megjelenő, később a *Tengerszem* ciklusában helyet kapó *Vendégben* (NY, 1930. márc. 16.) Esti a látogató kérdésére, hogy a halál-e a főadata, így válaszol: „Nem a halál – arról nem tudom, hogy micsoda, és így nem is törődöm vele –, hanem a meghalás. Ez már rám tartozik. Ezt el kell egyszer intéznem. Ez minden ember egyetlen komoly főadata.” A halál-meghalás e kettőssége a *Boncolás*ban is tematizálódik: „Izgattott mindenféle betegség. Miért? Azért, mert az elmúlás izgatott. Ha a halál rejtelmes szobájába nem nyithattam be – ez itt senkinek sem adatott meg –, legalább a halál előszobájában ácsorogtam.” A halál-meghalás megkülönböztetésén túl tovább „rokonítja” a két novellát az, hogy az alapvetően tragikus meghalást – végül is – mindkét esetben ironikusan (is) szemléli. A *Boncolás* végén ezt olvashatjuk: „Ezen a reggelen nagyon vidám voltam, és nagyon komoly. Azt éreztem, hogy a földön elhagyatott vagyok, felelőtlen és szabad, s azt tehetek, amit akarok. Azt éreztem, hogy a halál semmiség, és az élet is éppoly semmiség. / De azt is éreztem, hogy élni a legnagyobb dolog, és meghalni – az a tény, hogy egyszer végképp megsemmisülök – a legszörnyűsebb valami, amivel szemben – sajnos – mindmáig se sikerült végleges álláspontot elfoglalnom, mint azoknak, akik nálam mélyen érzőbbek, eszesebbek vagy becsületesebbek...” A *Vendégben* ennél nyíltabban jelenik meg az irónia: Kornél a vendég kérdésére, miszerint nem fél-e a meghalástól, azt válaszolja: „A halottak nagyon jó helyen lehetnek. Legalábbis évezredek óta még egyetlenegy sem kéredezkedett vissza.”

A megjelenés dátuma azonban nem a keletkezés időpontja, s könnyen elképzelhető, hogy a nyilatkozat után publikált novella a nyilatkozattétel előtt született. Annál is inkább, mert a *Mi készül?* híradása és a novella megjelenése között csak egy hét van, s így nagy a valószínűsége annak, hogy a *Boncolás* a nyilatkozat idején már készen volt. Ha így lenne, s Kosztolányi a nyilatkozat (tehát a koncepció kinyilvánítása) előtt írta a *Boncolást*, akkor a kötetből való kihagyása még indokoltnak is tűnhet. Mégpedig – paradox módon – éppen amiatt, mert túlságosan is illett volna bele, s a motívumok és gondolatok ilyenén egybefonódása, ismétlődése talán holmi csiriznek tűnne, mellyel az elbeszélő semmi esetre sem élhet a történetek egybefogására.

S hogy a nyilatkozat némiképp új megvilágításba helyezi a prózaíró Kosztolányi utolsó éveit is, vitathatatlan. Nem kőszá, elszórt Esti-történeteket írt már ezután, hanem tudatos terv szerint egységben s valamiféle kompozícióban gondolkodott, s bár a koncepciók időközben váltogatták egymást, a tudatosságot éppen a kötetből és a ciklusból kihagyott írások szemléltetik a legjobban. A *Magyar Hírlap* rovata „önéletrajyszerű novellasorozat”-ot említ. Ebbe a műfaji meghatározásba a Péczely Dóra által az Esti Kornél-korpusz részeinek tekintett naplók, feljegyzések és gondolatok nem férnek bele. Tehát a négy, 1930 augusztusa előtt született ilyen jellegű írás (*Esti Kornél gondolatai. Egy különös följegyzései*, Pesti Hírlap Vasárnapja, 1929. febr. 17.; *Esti Kornél gondolatai*, PH, 1929. máj. 26.; *Esti Kornél gondolatai*, PH, 1929. jún. 16.; *Esti Kornél naplója*, PH, 1929. okt. 13.) minden bi-

zonnyal nem szerepelt volna a tervezett kötetben, s a négy epikus elbeszélés (*Esti és a halál*, PH, 1929. aug. 18., *Zár*, PH, 1929. szept. 1., *Lajcsi bácsi*, PHV, 1930. febr. 9. és *Pilla*, PHV, 1930. jún. 29.) amely ekkor már kész volt, szintén kimaradt. (Ide kívánczok a megjegyzés: Péczely Dóra téved, amikor felkiáltójelesen az Esti Kornél-szövegkorpuszba sorolja a *Kornél másodszer is meghal* [PH, 1928. jan. 8.] című írást,¹⁹ hiszen e történet éppen hogy nem Esti-írás: a vezetéknev nem jelenik meg benne, az elhunyt csak keresztnevéen szerepel, s mivel az Esti Kornél név csak később tűnt föl az életműben – addig a hős csupán Estiként volt jelen –, semmilyen csupán Kornél nevű szereplő nem azonosítható biztosan vele. Ráadásul a *Kornél másodszer is meghal* egyáltalán nem illik a fabulába, melyre, láthattuk, Kosztolányi kiváltképp a korai szakaszban igencsak ügyelt. – A Réz Pál által kéziratból közölt *Esti megtudja a halálhírt* [1930?] című novellisztikus írást pedig a *Mostoha* részeként értelmezem.) És a nyilatkozat után Kosztolányi két kivétellel (*Tanú*, PHV, 1931. nov. 1. és *Az orvos gyógyítása*, PH, 1933. jan. 22.) csakis olyan Esti Kornél epikus történeteket (tehát nem gondolatokat, naplókat, alkalmi vallomásokat) írt, melyek később bekerültek valamely kötetbe.

Az Esti Kornél alakjában rejlő lehetőség 1929-ben erősödött fel Kosztolányiban (erre utal az ebben az évben született írások nagy száma), a kötet formálás igénye pedig 1930 nyarán. A szerzői nyilatkozatot (aug. 24.) két hónapon belül öt olyan írás veszi körül, amely megerősíti a terv szándékának komolyságát: *Csók* (júl. 1.), *Kücsük* (aug. 3.), *Esti Kornél rímei* (aug. 10.), *A világ legelölkelőbb szállodája* (aug. 16.), *Boncolás* (szept. 1.). További kutatást igényel, hogy megvizsgáljuk, mi volt Kosztolányi élettörténetében az a változás, amely éppen ekkor váltotta ki azt a folyamatot, amely az addig csak alkalmilag használt szereplőből ilyen összetett alakmást, szerzői alteregót hozott létre az éintegritás védelmében.

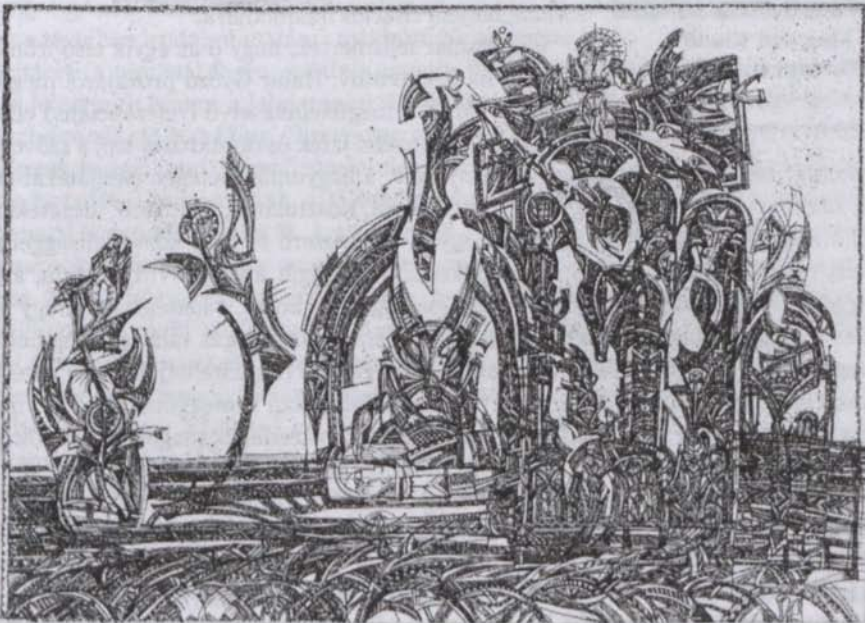
A terv azonban nem valósult meg ekkor; s az *Esti Kornél* végül, hosszas formálódás-alakulás után, 1933-ban látott napvilágot.

A ciklusformálás igénye azonban megmaradt a kötet megjelenése után is. Sőt szinte rögtön azután Kosztolányi tervezni kezdte az újabb gyűjteményt. Erről tanuskodik a hagyatékban található egyik kézírásos vázlat, amely az *Esti Kornél utolsó kalandjai* című ciklust vázolja.²⁰ A vázlat az alábbi címekből áll: „Esti Kornél utolsó kalandjai // *Omelette à Woburn* / Esti Kornél vallomása / 1933 / Esti Kornél halála”. Ez utóbbi talán még csak terv a tervben, *Esti Kornél halála* című elbeszélést ugyanis nem ismerünk, valószínűleg azonban a később *Az utolsó fölolvadás* címet kapott (s eredetileg *Esti Kornél búcsúja* címen megjelent) novelláról van szó, mely talán csak kéziratban volt meg (1933. december 14-én jelent meg a *Pesti Hírlapban*), esetleg terveztként. (Az *Omelette* az egyetlen a sorban, amelyik eredetileg nem Esti-történetként jelent meg, át kellett dolgozni – talán ezt a szándékot jelöli az aláhúzás.) A kéziratlap alsó felén az *Egy asszony beszél* című ciklus vázlata egyértelművé teszi, hogy a már ekkor formálódó – s később *Tengerszem* (1936) címen megjelenő – újabb novelláskötet egységeit tervezte itt Kosztolányi. Végül is ennek második részébe került újabb tizenhét történet, *Esti Kornél kalandjai* cím alá. S hogy Kosztolányi mennyire magáénak érezte ezt az önkifejezési formát, nemcsak a megírt tör-

¹⁹ Péczely Dóra: I. m.

²⁰ MTA KK Ms 4613/5.

ténetek jelzik, hanem az el nem készült művek tervei is. Hogy Esti Kornél regényhőssé és egy színdarab szereplőjévé is vált volna, azt tudjuk a *Mostoha* kiadott regény- és színdarabtöredékeiből és jegyzeteiből, a nagyepikai (és drámai) forma mellett azonban Kosztolányi az 1933–1934-es évekből ránk maradt és kiadott feljegyzései is számos Esti Kornél-novella ötletét őrizték meg. A megírt és megjelent novellák – pl. *A csók* (EK III.), *Az utolsó fölolvadás* (TSZ 17.), *A világ vége* (TSZ 7.), *Aranyeső* (EK VI.), *Ezerkilencszázharminchárom* (későbbi változata: *Barkochba* – TSZ 16.) mellett, több ki nem dolgozott Esti Kornél-novella ötletét is ismerjük. Ilyen például az *Esti és a kínzás*, az *Estinek fia születik*, *Esti morfinista* (ezt kétszer is lejegyezte), az *Esti és a humor és a látszat halál*, a *Kismariska*, az „Esti és Eyne báró” vagy az „Esti és Havas esete”.²¹ Talán később ezekből is kialakult volna egy ciklus, s talán egy kötet. Bár Kosztolányi a cikluscím megváltozásával, az „utolsó kalandjai” jelzőjének elhagyásával mintha nyitottabbá tenné a *Tengerszem* ciklusát, a főhős halálával záródó *Az utolsó fölolvadás* után nem lehetett érdemben folytatni a történetet, s miképpen a Kosztolányi-életmű éppen a *Tengerszemmel*, úgy Esti Kornél élete ezzel a novellával teljesedett lezárt, kerek egészé.

²¹ Kosztolányi Dezső: *Napló. 1933–1934*. Bp., 1985.

A „bennünk rekedt fény” árnyjátékai

ESTERHÁZY PÉTER: UTAZÁS A TIZENHATOS MÉLYÉRE

Magvető Kiadó
Budapest, 2006
147 oldal, 1990 Ft

„Szavakból szeretek, tudok elindulni.” Az új Esterházy könyvnek mintegy odavetett mondata ez. Azzal kapcsolatban kerül szóba, hogy a szöveg alanyának egyszer az olimpiáról kellett volna írnia, s ehhez úgy fogott hozzá, hogy először is egy lexikonban kereste ki, aminek kapcsán a két szomszédos szó egyikével (oliguria) kezd asszociálni, azaz a szó jelentésen túli (betűsora által meghatározott) elhelyezkedése értékelődik fel, s vezet váratlan irányba. A „szavakból elindulás” egyébként többször is felbukkan az életműben (már a *Termelési regény*-ben nem talált, illetve keresett szavakat), egyszerre ösztönös és egyszerre átgondolt alkotói jegyként. A szakirodalom (hiszen – ahogy mondani szokás – a három évtizedes pályával könyvek, cikkek könyvtárnyi tömege foglalkozik) mégsem erre koncentrált első sorban, hanem citációs írásmódjára.

Elég hamar felismerték, hogy ő az egyik első írónk (főképpen, ha Szentkúthy, Határ Győző prózájáról megfeledek-zünk), akinél a megfeleltetéselvű (referenciális) elbeszélés mód helyére nyelvi játék és öntükrözés lép, s szövegének

esztétikumát elsősorban a nyelv mögötti nyelvek, a hagyományrétegek összjátékában keresték. Azt sem volt nehéz észrevenni, hogy a Musil, Kosztolányi, Csáth stb. idézeteken keresztül a magánélet, a politika, a sport nagyon is életszerű és friss közvetlenséggel megjelenített tereire nyílik kilátás. A szövegalkotás újdonságát a kései Wittgenstein, a kései Heidegger nyelvfilozófiájával szokták volt összefüggésbe hozni, s kétségtelen, hogy a szavak más szavaktól, azaz kontextuálisan nyert jelentésüknél fogva találták meg helyüket a szövegben nem egyszer. Ennek a prózának lényeges, de (hozzátehetjük) nem feltétlenül leginkább döntő meghatározója ez a körülmény. Általánosan is meggondolkodtató ugyanis, hogy mintha maguk az ügyben érintett írók, költők is kezdenék megelégedni a főképpen ebből kiinduló interpretációkat. Például Borbély Szilárd bizonyos méltatlankodással vallja: „Aki mindenütt az intertextusokra hegyezi a fülét, az nem fogja hallani a szöveget, csak áthallja azt, mindig mögé hall, és elsikkad előle az, ami pedig ott van.” (*Beszélgetés Borbély Szilárddal*. Debreceni Disputa 2006. 7–8.)

Valami fáradt, csaknem borúlátó gesztusa ezügyben Esterházynek is akad a regényben: „Ember tervez, intertextulitás végez.” S joggal: a futball-regényben, bár fordulnak elő rejtett vagy nyílt idézetek, a téma és az epizódok a nyelv játékos megidézésének egyéb módozatait részesítik előnyben. Már a *Harmonia caelestis*-ben történik említés a kuko-

rica gölődinre, ami egy XIX. századi klasszikust elevenít fel. (Az ilyesmire figyelmes olvasóban.) A *helység kalapácsá*-nak van egy pompás humorú részlete. (Nem először kockáztatjuk meg: a *Termelési regény*-nek sokkal több köze van e zseniális Petőfi-műhöz, mint sok vele gyakran összefüggésbe hozott filozófushoz.) A történetnek ezen a pontján Harangláb beismeri ármánykodását:

*Én bujtogatám őt,
Hogy csapja el a kelmed keziről
A szemérmetes Erzsókot,
Mert én kendet utálok,
Mint a kukorica gölődint.*

(A gölődin tájszó, gombócot jelent.) E szó hangalakjának megmagyarázhatatlan komikus árnyalatát részben homályos jelentése, részben az fokozza, hogy egy „féltékenységi dráma” szereplője a maga sátáni ellenszenvét egy nem kedvelt étellel kapcsolatos idegenkedésével illusztrálja. Ily módon a gyűlölet is nevetségessé válik, amit egy sajátos fölényérzet, az igazi értékek felismerésének bizonyossága tesz nyomatékosá. Az *Utazás a tizenhatos mélyére* passzusa (nem a szövegalkotó szándékára, hanem egy olvasási lehetőségre gondolunk) ehhez kapcsolódik: „Van nekem egy barátom, tényleg van és tényleg a barátom, aki úgy utálja a futballt, mint a kukoricagölődint. Undorodik tőle, rühelli, ki nem állja, kavarog a gyomra, majd kihányja a belét.” Humoros árnyalat itt is van a fogalmazásban, egy csipetnyi idegenkedés is a barát heves ellenszenvé miatt, valamint némi értetlenséggel figyelő fölényérzet és belátás egyszerre. A szöveget (illetve az Esterházy-szövegeket) tehát egy-egy szó felbukkanása, megváltozott jelentéssel történő újraidézése is átszövi, még ha a távolban irodalmi utalás is meghúzódik mögötte.

A citáció (a témánál fogva, ezúttal) úgysem filozófiai vagy irodalmi szövegek játékba hozását jelentheti, hiszen a labdarúgásról szólva rádió- és TV-riporterek vagy sportújságok nyelvére alludálhat főleg. Illetve van a mérközések közönsége mint nyelvi háttér, a drukker hangja, ami „néma” idézéssel is szerepelhet. „Öcsém bírói működésének első jelentős hozadéka: hogy anyánk, a jó édes anyánk, bizony, föltámadt, sőt a bekiabálások szerint nagy és mondén életet él. Amit már rég kívántam neki (gönnyöltem), mert mellettünk, zsarnokságunk alatt erre nem maradt... semmije nem maradt. Annak idején gondolt erre ő is. Sokkal jobban jártam volna, fiaim, ha egy nagy ká lettem volna. Te tudod, édesem, röhögtünk, majd aprólékosan elemeztük ama ősi foglalkozás tárgyi nehézségeit. Hidd el mamácska, nagy meló az is, nemcsak négy ilyen szép gyereket felnevelni...” A ki nem mondott (de könnyen kikövetkeztethető) idézés (a bekiabálásoké) a már halott édesanya alakját villantja fel, majd azt az évődést, mely a dolgos és nehéz élet csúfondáros párhuzama révén annyi kamaszos kedvességgel öleli körül az egykori beszélgetést, hogy a játék nemcsak a tréfa vibrálását, az ellentét bizarr lebegtetését hozza magával, hanem a kikezdetetlen emberi értékeknek a szertartásosság unalmától való megóvását is.

A „közvetett” idézés másik esetében ugyanilyen messzire vezető asszociáció sor következik: „amikor annak idején nekem, mint a Csillaghegyi Munkás Torna Egylet csatárának azt kajabálták, hogy verem a tülök orrodba a zsidó izé anyád – akkor ez sem édesanyámra, sem a szintén hányatott sorsú zsidó népre vonatkozóan nem tartalmazott semminemű állítást. A mondat nagy örömet nevezett sportolóból nem váltott ki, de jelentése csupán

ennyi: ó, nemes arcélú ifjú, be kár, hogy nem a mi kis kollektívánkat erősíted!” Az emlék felidézi a szurkolói fogalmazás és észjárás sajátosságait, de a kommentár (futballanalfabéta barátjának magyarázza, hogy a lelátón elhangzottakat ugyan szigorúan kell megítélni, de nem szabad szó szerint venni, a genius locit is figyelemre kell méltatni) ironikusan idéz meg szellemi színvonalat, szociológiai beidegződést és frusztrációt.

A könyv címe ily módon (már csak a közbekiabálások értelmezhetőségének tanúsága szerint is) többféleképpen értendő. A tizenhatos „mélyére”, azaz a futballal kapcsolatos, sok-sok áttétellel érvényesülő pszichológiai, sporttörténeti, kedélybeli, történelmi stb. problémák „mélyére” tekintve érint sokmindent ez az egyébként (többségében) könnyed hangvételű szöveg. A Föld középpontja felé elképzelt utazásról szóló Verne-regény, a „kopolya” körüli utazásról (betegségről és halálról) szóló Karinthy-mű és még annyiféle utazási regény módján ez is utazásról szól. Részben egy valóságos németországi utazásról (régí ismerősökhöz és emlékekhez az újraegyesült Németországban), részben utazás a gyermekkor, az ifjúkor, a múlt mélyére, utazás a nemzeti traumaként utólag átélt, 1954-ben elveszített világbajnoki döntő bugyraiba stb. Utazás szó szerint és minden lehető értelemben egy olyan szférába, amely játék és sport, ugyanakkor családi hagyomány immár (a sokszoros válogatott testvéröccs révén), ámde kezdettől menedék, egyetlen, megmentő menedék is: „Visszagondolva, az általánosban engem a futball mentett meg a természetesnek nevezhető kiközösítéstől. A foci lehetett a normalitásom maszkja, az osztálycsapat oszlopos tagját tekintették a valóságos énemnek, és azt a kellemetlen mindentudócskát afféle félreértésnek. Megbocsátották, hogy szorgalmasan tanulok, hogy osztályelső vagyok, és nem vagyok kisdobos, és még hittanra is be vagyok írva, noha avval rontok valamiféle statisztikát.” A foci tehát egy kíméletlenül igazságtalan világban, melyben az adott kisfiú megbélyegzett, kizárólagos lehetne (s bizonyos fokig az is), éppúgy az igazi, a megmásíthatatlan teljesítmény, a igazságosság terepe, ahogy később (a választott polgári pálya) a matematika is a kikezdehetlenséget, a megítélés objektivitását helyezte kilátásba.

A foci nagyjai (Puskás, Bozsik, Hidegkúti, Albert) is szóba kerülnek, s annak a játéknak az áhítatos szeretete, amelyben nem elsősorban a fizikai teljesítmény számít, hanem csapatmunka, összjáték, trükkök, elgondolások, cselek stb. Olyan mozgások kombinációja a futball, amelyek – részben legalábbis – az ellenfél megtévesztését szolgálják. Ugyanakkor az egymást figyelő huszonnégy játékos folyton értelmezi egymás mozgását, a szándékot próbálva megfejteni, tehát következtet, terveket kovácsol, melyek kudarca után nyomban „átáll” valami másra, illetve megpróbálja megértetni magát, céljait saját csapattársaival.

Ezzel is összefügghet a mozgásgegek kezdettől megfigyelhető szerepe az Esterházy-epikában. (A mozgás egyértelmű voltának, őszinteségének vagy sikerességének beállításai, illetve az ennek tulajdonított kísérő jelentések.) Már a *Bevezetés a szépirodalomba* 1986-os kiadásának fülszövegében ez áll: „Élt egyszer egy Olvasó... Szegényt ide-odavezették – kelet-európai olvasó volt – ám nemcsak az orránál fogva, hogy tudja meg, mi a dörgés, a zörgés, hogy merre hány centi, hogy hol lakik az Úristen, hogy merre esik az ajtó sarka...” Az „ajtó sarka” a *Termelési regény* egy jelenetét juttathatja az olvasó eszébe: a mester a Rádióban szerepel, s előre leadott szövegén változtatni szeretne. Ebből parázs vita, veszekedés támad, ami aztán egyezkedéssel zárul. A felvétel után az „ajtó felé veszi útját. Az ajtót másodszori próbálkozásra határozottan kinyitván, kiment. (Befelé nyílt, és Esterházy

kifelé próbálkozott. Mely pech! Lehet képzelni a mester orcáját! No de, még így is vonulás volt ez a javából..." Tiltás és tiltakozás, feszültség és álhősiesség, elszántság és szemérmesen palástolt zavar keveredik itt, s mindez egy mozgásgegben. Tehát valóban arról van szó, hogy szegény kelet-európai olvasót ide-odavezetik? Maiasan szólva: megvezetik? Még hozzá az orránál fogva? Hogy megtudja, merről esik az ajtó sarka?

Ám a mozgásgeg ismét csak a klasszikus magyar irodalomban találhat előzményre:

*Indul Pázmán, meg se állván
Könnyes szemnek, rezgő szóznak,
De nem mindjárt leli nyitját
(Sarka felől) az ajtónak.*

Nekibuzdulás és neveltségessé válás egyetlen mozdulatban, pedig ez is vonulás a javából. Arany János *Pázmán lovag* című vígballadájának az a részlete ez, melyben a lovag elégtételt keresni indul a királyi udvarba vélt sérelme miatt. Mondhatjuk tehát ezúttal is, hogy szöveg mögött szöveg bukkan fel? Vagy még inkább mozgásgeg mögött mozgásgeg? S leginkább: a hősinek szánt gesztus fordul ellentétébe, azaz törekvéseink esendősége nyilvánul itt meg, szándék és megvalósulás fedésbe nem hozhatása? Mint a futballban? Ahol mozgások és irányváltások néha irracionálissá válnak? Mert bármennyire is bizonykodik az *Utazás a tizenhatos mélyére* beszélője a labdarúgás iránti elementáris vonzalmáról, ezzel megfér annak tételezése, hogy a foci (részben legalábbis) valami helyett áll az írói világképben. Törökverő harc, illetve egy elmaradott ország kultúrájának felemelése, mint családi örökség után a Csillaghegyi Munkás Torna Egylet játékosának erőfeszítése (minden tiszteletünk és szimpátiánk mellett is) mintha valamit „pótolna”, helyettesítene is. Utólag (ki jósolhatta volna meg az írói sikert akkor?) egy kicsit „próba-próbatétel”-nek is látszódnak. Kiszabadulni a történelmi név stigmatizáltságából, sok-sok lelki plusszal a hát megett és számtalan ellenséges tényezővel szemben indulni el a „nagyság” felé, olykor sarka felől nyitva az ajtót, olykor Puskás bűvöletében a legtöbbet venni célba. Ennek a magatartásnak eleme a „nagyság”-ért folytatott nemes erőfeszítés, de a kudarccal, a mából szerénynek, bár most is szépnek és feledhetetlennek látott focizás is. A futball tehát egyfajta nosztalgiával megidézett egykori „rész az egész helyett”, a kamaszos lendület mámore, ami az idők során másfajta „maximum” színekdochéja lett. Hiszen a Magyar Rádió ajtajának sarkát nem jó oldalon kereső, hősi és nem hősi gesztusokkal bajlódó ifjú író szorongatott helyzete összevethető a védők gyűrűjében küszködő csatárával.

Az egykori önkeresés terepe tehát a futball világa, mely korrelációba lép egyfelől az 1950-es évek aranycsapatával (a „nagygyá levés” maximumával), másfelől ezer szál fűzi az elbeszélő családjához. Nemcsak a híressé vált válogatott Esterházy Mártonhoz, hanem a kapussá lett unokaöccshöz, a játékevezetővé lett testvérhez. Ehhez a szinkron vonatkozás-rendszerhez kapcsolódik egy diakron is: az Esterházy-család többszáz éves múltja. Ennyi-ben az *Utazás a tizenhatos mélyére* közvetlen folytatása a *Termelési regény*-nek, a *Harmonia caelestis*-nek is. Amiben mégis más, az (ha bántó, ha nem, le kell immár írni) az öregedő író pozíciója, aki testi bajokra panaszkodik, aki felnőtt gyermekeit veszi számba, aki (túl az ötvenen) egy kicsit másként lát mindent.

Az öregedés egy kegyetlen megtapasztalással esik egybe hazai és németországi élmények alapján: az egyéni, családi és össznemzeti szinten megnyomorító kommunizmus bu-

kásának furcsa ambivalenciájával. Benne volt ez már a *Harmonia caelestis* rezignációjában, a rendszerváltozást követő helyzet idegborzoló, kimondani sem mert (pedig most aztán igazán sokmindenről lehet beszélni) csalódottságában: „Sokat szenvedett a töröktől Kanizsa népe, nagyon áhította a felszabadulást, de valahogy úgy szerette volna, hogy a török után ne jöjjön be a német (aztán hogy a német után bejön az orosz, arra nem is mertek gondolni; hogy az orosz után nem jön be senki, mégis majdnem olyan, mintha itt volna valaki, no, arra végképp nem...” És itt nemcsak arról van szó, hogy illúzióknak bizonyult az, hogy a keleti bloktól megszabadulva valamiféle valóban szuverén és önérdekérvényesítő tagjai lehetünk a népek közösségének, hanem arról, ami persze eleve adott a keresztény etika rendszerében, hogy ti. a bajok nem politikai, hanem morális természetűek, hogy nem politikai változás, hanem erkölcsi megújulás és emelkedés hozhatna (hozhatott volna!) valódi változást, valami olyan nemzeti újjászületés, amibe egy Gandhi, egy Németh László vetette reményét, s ami helyett valami egészen más következett be.

A színvonalatlan gondolkodás, mely a bajok túlnyomó többségét a politikai szisztémának róttá fel (ezzel felmentve egyént és közösséget a szigorú önvizsgálat alól), most álmélkodva konstatálja, hogy a korábbival analóg bűnök, mulasztások ismétlődnek meg egy teljesen eltérő politikai és gazdasági konstrukcióban. Depresszióba kergetett ez már magyar költőket és írókat a szabadság egy másik „eljövetele” alkalmával, az 1867-es kiegyezés után is, például Arany Jánost:

*Hogy reméltünk, s mint csalódánk,
És magunkban mekkorát.*

Esterházy Péter is valami olyan „rossz”-ra utal, „amiről nem vettük észre, hogy az is mi vagyunk; azt hittük, hogy az csupán a rendszer. Nagy, paradigmatiszós tévedése a poszt-szocialista országoknak.”

A való világ és futbalsikerek reciprocitása (amit éppen csak érint a könyv) is ehhez kapcsolható fájdalmas felismerésként, hogy ti. minél puhább lett a diktatúra, annál inkább hanyatlott a magyar labdarúgás, a rendszerváltozás után pedig egészen nevetséges szintre zuhant. Ez azonban (bár közkeletű, de) téves összekapcsolás. Az aranycsapat tagjai ugyanis egyáltalán nem a Rákosi-rendszer jóvoltából nőttek nagygyá. Puskás már 1945-ben (tizennyolc évesen) válogatott volt, s a többiek is készen álltak már a koalíciós évek végén. A „világverő tizenegy” sokkal inkább volt ok-okozati összefüggésben a két világháború közötti, nagyon magas szintű magyar futballal. (Szinte sosem említik, hogy már a 30-as években világbajnoki ezüstérmes volt a magyar válogatott.) A Rákosi-rendszer (s a legnagyobbakat – Grosicsot, Bozsikot, Puskást, Czibort, Kocsist – felvonultató Budapesti Honvéd „gazdája”, Farkas Mihály, mint honvédelmi miniszter, mint az ÁVH feje) lényegében készen kapott egy világklasszissokkal teletűzdelt nemzedéket. (Igaz viszont, hogy jó szakembereket is találtak melléjük.)

Plusz érdekessége e „futball-tükör”-nek a német viszonyítás. Összeköt bennünket ama 54-es svájci világbajnokság döntője, amely a két világháborúban vesztes népet, a magyarokat (a világ az idő szerinti legjobbjaikat) megfosztotta a győzelemtől, egy másik „vesztes” népet, a németeket viszont (a háború után) először részesített abban az elemi emberi-közösségi örömben, hogy újra felemelt fejjel hallgathatták a himnuszukat. Összeköt magyarokat és németeket (legalábbis kelet-németeket) a szocialista örökség, s a rendszerváltozás

kínjai: „Úgy tetszik, maguk a németek is megosztottak az egyesülés ügyében, mintha erre inkább csak a Deutsche Mark lett volna felkészülve, és a német agy, szív, lélek kevésbé. Ezt én otthonról, Magyarországról ismerem, mi csak magunkkal egyesültünk, nem egy másik Magyarországgal, mégsem értünk semmit, mégis állandóan meg vagyunk lepődve.”

Az *Utazás a tizenhatos mélyére* egyik fő érdekessége ez: a futballról szól, s közben a kor legizgalmasabb (intellektuálisan legnehezebben megoldható) rejtvényeit érinti, például a rendszerváltozás paradoxonjait. S amiképpen a szöveg „öregedő” beszélője hí egykori lánglelkű csatár önmagához, ugyanúgy igazmondása és tárgyilagossága is a régi. Nem diadalittas („Ruszkik haza!”), hiszen a győzelem nem belső erőfeszítés eredménye. A nemzet pedig, amelyet bűnösnek nyilvánítottak, jobbára alaptalanul, most nem nagyon tud mit kezdeni az ölébe hullott „győzelem”-mel. A szöveg alanya pedig „tűnődve, reménytelenül” mereng, önismeretre és igényességre törekedve.

Hitét és igényét is a futballra vetítve vallja meg: „Azt akartam a fiamnak elmagyarázni, hogy a világ nem egy siralomvölgy. Hogy végül is nem az.” Az indítás látszólag a vulgarizált keresztény szólás cáfolata, de tágabb érvényességű testamentum rangjára emelkedik: „Hogy itt vannak a brazilok, akik nem reálisak, de vannak. És minden igaz, amit hiszünk róluk, a légstopok, a sarkalások, a tánc, a homok, a Copacabana. A remény.” A szöveg sikváltása abban van, hogy a brazilokról mondottak (légstop, sarkalás, egyáltalán az akrobatikus technika) annak idején a magyar aranycsapat révén híresült el, tehát a maximum hazai megvalósíthatósága (egykori megvalósulása) a panasz háttere, s így megy át általánosításba, a Remény himnuszába: „A remény. A barna nők. A karnevál. Jó, az élet persze nem karnevál. De hogy csak ennyi volna, amennyit látunk, tét nélküli edzőmeccsek saras, sűrű, külvárosi edzőpályákon – hát ez se igaz! Hogy ennél több van bennünk.” A kielégületlenség össznemzeti fájdalommal szélesül: az insufficiencia-érzés folytonos újraéledését (amit Puskásék egyszer legalább, de talán még Albert is cáfolt) elsodorja valami elérhetetlennek az absztrakt óhajta: „Ne tévesszen meg fiam, hogy olvad a hó, maszatos a környék, bokáig ér a sár, ha meg kiszárad, mindent belep a por – mindannyiunkban van egy darab Brazília, napfényország, csak rendre elfeledkezünk erről, ebben az ún. kontinentális éghajlatban.” A hazai adottságok kisszerűségéről beszélni elég szokványos dolog, de a magunk letargiájában a nagyság visszfényét pillantani meg, ehhez a futball (a braziloké, az egykori magyaroké) szükségeltetik: „Mert goromba az idő, nincs tengerpart, és ha volna, föl volna betonozva, ha meg nem volna fölbetonozva, és homok volna, arany és forró, akkor nem biztos, hogy szabadna ott focizni! Vagy szabadna, de nem mezténláb. Vagy mezténláb, de csak igazolt mezténláb. Élsport; ismerjük ezt a világot, itt élünk. Én nem egy újabb kibúvóról beszélek, nem az öncsalás egy aktuális és kellemes változatáról, ez a Brazília, a szívünkben, nem az álmok világa, ahová a rút való elől menekülhetünk szambázó lányok közé, hanem a bennünk lévő csoda lehetősége, a fantáziánk, a merészségünk, *brazília* a fény, a bennünk rekedt vagy rejtezkedő fény...”

A *Fuhasok* óta nemigen volt ilyen tiszta líraiságú futama az Esterházy-prózában, ám itt is (mint ott is) állandó kettős hangzat kíséri. A könyv minden sorát hozzáértő foci-rájongó (sőt „futballista”) írta, de a szöveg a meghódítható (néha meg is hódított) teljességre vonatkoztatható, mely egy közösségi és egyéni vágyott állapotnak feleltethető meg. A végtelen megsejtése azért a futball képében pillantható meg, mert a való élet nyűgeit és csodáit egyszerre hordozza: fáradtságos, de egyes mozzanataiban mámorító; testi szenvedés

és úrrá levés rajta; halálosan komoly és tündérien játékos. A megváltásból senki nincs ki-rekesztve, mert nincs eleve esélytelen, minden középkezdésnél újrakezdhető és remélhető a legtöbb is.

A futball-könyvben azon állítások és beállítások közelébe jutunk, melyek a korábbi művekben is meg-megjelentek a valóságot „zárójel”-be tenni tudó akarat és értékrend jogán. A *Harmonia caelestis*-ben például az egyik édesapa sosem beszél Nagymagyarországról, mondván: Magyarország nagy. Ez az állítás nem nyer kifejtést a szövegben, de a valóság áldásszerű birtoklásának lehetősége csillan itt fel. Egy országgal területileg bármit lehet tenni, feldarabolni, részeit elcsatolni stb. Ahhoz azonban semmiféle politikai és katonai hatalmasságok nem elég erősek, hogy a hagyományban, kultúrában (képzeletünkben) élő szellemi, lelki nagyságát kétségessé tegyék. Ahogy egy családot is ki lehet telepíteni, nyomorba lehet dönteni, de nevétől és erkölcsi tartásától megfosztani erőszakkal lehetetlen. „apám már mindenét elvesztette... elvesztette a hazáját is, inkább csupán az országát, a hazáját, a családi hagyománynak megfelelően, a szívében őrizte.” Az intellektuális és transzcendens bizonyosság olyan terepnumára történik itt célzás, ahová már nem érhetnek el aljas kezek, ahol már nem lehet megalázni, beszervezni, ahol (Reményik Sándor egy szép versét idézve, hisz a vendégszöveg segítségül hívása nem lehet csak a szépíró előjoga) Bánkot becsület várja, Petúrt szabadság, Ottót irgalom, ahol fehérítik új ruháját a bemocskolt köntösű Melindának és ahol minden elbukottra várnak.

A fiának a brazilok ürügyén a bennünk lévő csoda lehetőségeiről beszélő apa Arany János *Fiának*-ját idézi emlékezetünkbe: „Oh, remélj, remélj egy jobb hazát, / S benne az erény diadalát.” A vallások és a költészet által megidézett jobb haza nem más, mint a bennünk lévő csoda, melynek vágyát – mint Csaba királyfit az égbolt – a futball (is?) őrzi. Egy „sor végén kullogó ország” visszanyerhető önbizalmát és reményét jelképezve.

Imre László

A törzsökös idegenek

KOVÁCS ANDRÁS FERENC: HAZATÉRÉS HELLÁSZBÓL

KAVAFISZ-ÁTIRATOK

Magvető Kiadó
Budapest, 2006
274 oldal, 2490 Ft

Kovács András Ferenc stílusérzéke és formakészsége, a legkülönbébb beszédmodok imitációjára való képessége szinte már legenda a mai magyar irodalomban. Weöres óta és mellett a leginkább próteuszi alkatú költő ezúttal ismét továbbírta ezt a legendát. A portugál Fernando Pessoa-hoz hasonlóan önálló költői életműveket létrehozó szerző Jack Cole, Caius Licinius Calvus, Lázary René Sándor után most egy újabb fiktív korpusz létrehozására vállalkozott. Ez alkalommal azonban nem teremt önálló személyiséggel felruházott költőt, hanem egy valóban létezett, huszadik század eleji szerző életművét írja tovább. Ez az eljárás valamivel kevesebb szabadságot biztosít, hiszen egy már meglévő, jellegzetes hang imitációját követeli, egy olyan hangét, melyet nem KAF alkotott meg, így nem tehet mást, mint hogy ehhez alkalmazkodik. Mivel azonban választása nem kényszerű, nyilvánvalóan olyan

szövegvilágot választott, melyben otthonosan mozog, melynek nyelvét jól beszéli.

A görög nyelvű Konsztantinosz Petrosz Kavafisz (1863–1933) a huszadik század egyik világirodalmi rangú, meglehetősen sajátos hangú költője volt, akit igen nehéz bármiféle korabeli lírai áramlathoz kötni. Nem túl terjedelmes életművében meghatározó a hellenisztikus irodalom és filozófia valamint a bizánci kultúra hatása, verseire valamiféle melankolikus ironia, a pátosznélküliség és a hagyományos költői eszközök, képek visszafogott használata jellemző. Az Alexandriában született szerző fiatal korában néhány évet Angliában tölt, majd visszatér szülőföldjére, haláláig nagyrészt nem is változtat helyet, így a Nagy Sándor alapította város lírikusaként vonul be az irodalmi köztudatba. Műveinek kiadására nem sok gondot fordít, legtöbb költeménye röplapszerűen, barátoknak szánt ajándékként kerül publikálásra. Bár életében csak két vékonyka kötet jelentkezik, a húszas évek végétől az európai irodalom, a nyugati lapok is felfigyelnek rá, alkotásairól pozitív hangú méltatások sora jelenik meg. Magyarországon a hatvanas évek végétől válik mindenki számára elérhetővé, hiszen 1968-ban megjelenik *A barbárokra várva* című kötet Vas István és Somlyó György fordításában. Ezt követően az Európa Könyvkiadó sorozatában 1975-ben jelenik meg újra, szintén az említett fordítók tolmácsolásában. Míg azonban ezek a kötetek csak a kanonikus verseket tartalmazzák, az idén a Kalligramnál napvilágot látott *Alexandria örök* című gyűjtemény már a megtagadott és befejezetlen versek közül is válogat, így a költői termés mintegy háromnegyede válik olvashatóvá ma-

gyar nyelven is. Az említett fordítók munkái mellett Déri Balázs fordításai is helyet kapnak a kötetben, így nem csupán a Kavafisz-verseket ismerheti meg az olvasó, de akár a műfordítás alapvető problémáival, módszereivel és hagyományaival is szembesülhet, ha a fordítói gyakorlatok közötti különbségeknek is figyelmet szentel. Külön érdekesség, hogy a Déri szerkesztette kötet szinte teljesen egy időben jelenik meg KAF kötetével, ami kétségtelenül valamiféle újrafelfedezés, a Kavafisz iránti érdeklődés erősödésének a jele.

E két kötet egymásra olvasása nem kevés tapasztalattal gazdagíthatja a figyelmes befogadót. Bár KAF nem nyúl a Somlyó és Vas István által fordított szövegekhez, több olyan vers van, melyet Déri és az ő tolmácsolásában is megismerhetünk. Ezt a komparatív szemléletű vizsgálatot elsősorban a műfordítások mibenlétével, jellegzetességeivel foglalkozókra bízva jelen írás a továbbiakban kizárólag Kovács András Ferenc fordításaira és parafrázisaira koncentrál. Legelsőként azon érdemes elgondolkodni, vajon miért lehet annyira fontos KAF számára a görög költő, hogy egy teljes, viszonylag terjedelmes kötetet ajánl „Kavafisz szellemének”? Miért éppen ezt a kis, homogén, költői eszközök tekintetében meglehetősen dísztelen, élőbeszéd-szerű versekből álló korpuszt választja egy olyan szerző, kinek műveire inkább a változatosság, a variációk sokfélesége és a költői eszközökben és formákban való tobzódás, a rendkívüli költői lelemény a jellemző? Ez az elsöre talán furcsának ható választás nem is olyan különös, ha alaposabban megvizsgáljuk.

A Kavafisznak emlékművet emelő KAF a görög költőhöz hasonlóan otthonosan mozog az antikvitás világában, szívesen parafrázeál különböző műveket, egyik bevett módszere a már létező művek mottóként, idézetként való felhasználása, kommentálása. Ebben tehát úgy tűnik hasonlóak, hiszen Kavafisz szövegeiben is hemzsegnek az utalások (a fordítás-kötetek végén például minden esetben hosszú jegyzetek igyekeznek megkönnyíteni az olvasók dolgát), műveinek nagy része pedig valamiféle történelmi esemény vagy irodalmi, illetve filozófiai mű kommentárja, kiegészítése, új kontextusba helyezése. Az intertextualitás, a palimpszesztus, az egymásra rétegződő szövegek alapvető strukturáló elvei már a huszadik század elején alkotó Kavafisznak is. Így mikor KAF őt írja át, nem tesz mást, mint egy amúgy is átíró, átértelmező költőt ír tovább, egyfajta második áttétet, átértelmezést adva az antik, elsősorban hellén szövegeknek, személyeknek és eseményeknek.

A korábbi szövegek talált tárgyként való beemeléséhez való vonzódás azonban nem az egyetlen pont, melyben a két szerző rokonítható. A pátoztól való menekülés, a terjengős érzelmesség és a túlzott szentimentalitás kerülése, az iróniára és a távolságtartásra való hajlam további párhuzamot teremt a tárgyalt alkotók és műveik között. Mindezek mellett érdekes, hogy valamiféle romantikus múltba menekülés, az aranykorhoz való visszatérés vágya is meghatározó költészetükben. Az aktuális történések, a művészet körén kívül eső napi problémákra nem igazán fogékony egyik lírai világ sem. Ennek egyik lehetséges okát a kötet egy verse így fogalmazza meg: „Elég, ha pár igaz, szép fenséges könyvbé nézek, / most, idebenn a Szerapeionban, / s nem kell kinéздегélnem folyvást a könyvtár ablakán, / hogy megtudjam, mi zajlik, zúg odakünn a veszett világban.” (*Krisztus után 391-ben, Alexandriában*) Kavafisz két-három verstől eltekintve nem tematizálja saját korát és ez, ha nem is ilyen radikálisan, de KAF esetében is jellemző szemlélet.

További hasonlóság az irodalmon kívüli művészetek iránti fokozott érdeklődés. A szobrok, antik vázák, festmények, különböző képzőművészeti alkotások leírása mindkettőjük esetében jellegzetes téma. De mindezen párhuzamok mellett meg kell említeni azt

a sajátos léthelyzetet, mely talán Alexandria metaforáján keresztül ragadható meg leginkább, s mely talán a legfontosabb összekötő kapocs. Alexandria ez esetben ugyanis nem csak egy valaha létezett, valós történelmi hely, mely némiképp megváltozva és más néven (Al-Iszkandarija), de máig létezik, hanem a multikulturális közeg metaforája: „(Pláne Alexandriában, / mely mindig állhatatlan, szeszélyes, tiszteletlen, / mert mindenféle elem: sokfajta ember, eszme / időnként föl-föllobbanó, robbanékony keveréke. / Fensőbbség, gúny, konokság, könnyelmű kicsapongás / kormányoz itt: fogékony lélek, művészi szellem / s a hévvel kulturált lét finom szarkazmusa)” (*Különködők*) Ez a több nyelvű, több kultúrájú, többféle vallású környezet Kavafisz és KAF számára is a művészetek, ezen belül is a költészet különösen inspiratív közege, olyan létmód, mely lehetővé teszi a keveredést, a jelenségek több szempontból való értékelését. Olyan közeg, ahol az ütköztetések és az egymásra hatások bonyolult játéka szinte sosem jut nyugvópontra, s így rendkívül termékeny talajt biztosít a műalkotások hétköznapiól eltérő szemléletének. A heterogén közeg szükségszerűen erősíti a relativizálás képességét, a fix és egyoldalú értelmezések elutasítását és a jelenségek, események többszemponútú, olykor egymást felülíró interpretációját. A leszögezett, statikus pontok helyett az állandó változás és mozgás az, amiben a költészet felépül. Mindig keres, sosem állapodik meg, új és új perspektívába helyezkedik, igazi természetete a mozgás hiszen „...a tenger, / a víz igazat szól, s minden kő hazudik.” (*Sírkő Paraitonionban*)

Ez a mozgékonyosság azonban – éppen az állandó változások miatt –, egyfajta otthontalanságot, a rögzítettség biztonságának hiányát is magában hordozza. A művészeti tevékenységet inspiráló sokféleség más irányból nézve, a szubjektumra vonatkoztatva mégiscsak egyfajta hiány, a biztos pontok hiányából fakadó magányosság: „...kihez fohászkodjam, melyik nagy / istenhez, hogy megértsen, s meg is hallgasson olykor? / Íziszhez kéne szólnom, Fájdalmas Szűzanyámhoz, vagy Hóruszhoz / talán én? Én, itt, a kék folyónál, amíg előnti arcom / az égi egyedüllét – s mind szótlanabb a holdfény.” (*Szüéné végvidékén 1291-ben*) Ez az egyedüllét adódhat egyrészt a földrajzi-politikai okokra visszavezethető diaszpóra-lét sajátágaiból, mely KAF és Kavafisz esetében is meghatározó alaphelyzet. Kavafisz egyiptomi földön él görökgént, Kovács András Ferenc pedig szintén a kisebbség tagjaként, magyarként, de egy másik ország állampolgáraként. Ez a probléma – a versek tanúsága szerint – azonban nem politikai kérdésként értelmeződik, sokkal inkább a már említett kulturális oldal felől, elsősorban az anyanyelv és az ehhez szorosan kapcsolódó hagyományok irányából. Nem igazán azokat a történelmi és politikai okokat elemzi, melyek ezt a helyzetet létrehozták, létrehozhatták, nem keres okokat vagy felelősöket, hanem igyekszik bemutatni ennek az állapotnak az alapvető jellegzetességeit. Annak a léthelyzetnek az adottságaira reflektál, mely a haza és a hazátlanság, az otthon és az otthontalanság sajátos határhelyzetében jön létre. Mert milyenek is a diaszpórában élők? „...mind menekültek, mind születettek s elkeveredtek, akik / a hellén Alexandriát belakjuk törzso-kösen s idegenként.” Ez a meghatározó ellentmondás a görög anyanyelvű, Egyiptomban élő Kavafisz és az erdélyi magyar KAF esetében is alapvető tapasztalat.

Az idegenség és a kivüállás tapasztalata emellett – eltekintve most már a meghatározó és jól ismert életrajzi vonatkozásoktól – az alkotó személyiségnek is alapélménye, éljen akár kisebbségben, akár az anyaországban, természetes nyelvi közegében. A művész így, mint az emberiség diaszpórában élő része értelmeződik, aki más nyelvet beszél, mint az őt

körülvevők nagy többsége. A különbséget ez esetben nem a konkrét nyelv, hanem a látásmód, a perspektíva differenciája teremti meg. A kötet rendkívül sok verse foglalkozik a művészlét kérdéseivel, jórészt azt az igen régi toposzt követve, melyben az alkotót valamiféle meg nem értettség övezi, melynek a művész mássága az alapja. Már a kötetnyitó vers, *Az énekes* című is ezt a furcsa, a hétköznapok történéseitől elzárt alakot választja tárgyául: „Világtól távol él, s a vers varázsától megrészegül: / számára már a szép vers a mindenség maga (...) Mert lényegében isteni természet ő! / Fölfoghatatlan értékét nem látja át gaz elvakultság, satnya logika.” A költők és művészek mellett a filozófusok, könyvtárosok és tudósok is az értékek védelmezőjeként állnak helyt a barbár világban (a barbár szó eredeti értelmében a nem görögöt, az idegent jelenti, így a más anyanyelvi közegben élők környezetére is alkalmazható, visszacsatolva az előző bekezdés nemzetiségi problematikájához), egy olyan világban, ahol ezen értékek egyre jelentéktelenebbé válnak. A versekben gyakorta megjelenő figurák egy letűnt aranykor képviselői, kiknek értékmentő munkája egyre reménytelenebb és kilátástalanabb: „Éjt nappallá téve dolgozott egy szűk könyvtárszobában. / Csak dolgozott, de lassan már senki sem figyelt rá. / Munkáit sorra olvasatlanul, majd őt is elfeledték...” (*Kleinosz, a filológus*) A könyvtárak, a templomok felgyújtása vissza-visszatérő elem a versekben. A kultúra védőbástyáit és alapjait jelentő helyszínek pusztulása ugyanakkor mindig csak egy-egy magányos megfigyelő számára veszteség, a dühöngő tömeg figyelemre sem méltatja vagy maga idézi elő a pusztulást. A veszteség, az elmúlás ilyesfajta megjelenítése mögött egyfajta kultúrpeszsimista álláspont körvonalazódik. A „Minden tudás pogányság!” vezérlőelvével válaszát veszi tudomásul sok vers, sohasem tragikusan, inkább rezignált beletörődéssel, elkerülhetetlennek látatva mindezt.

A művészet kilátástalan sorsa a barbár világban szintén alapvető kultúrtörténeti toposz, ugyanakkor KAF Kavafisz-versei, helyenként mintha némi ironikus felhanggal is fűszereznék ennek a helyzetnek, illetve folyamatnak a konstatálását, felismerését. Hogy ez voltaképpen nem is történhet másként, mindig is így volt, a helyzet a jelenség természetes működéséből következik és talán az gondolkodik idejétmúlt módon vagy túl naivan, aki másra számít. Hiszen ha a barbár közeg nem is pusztítja el – nem csupán radikális tettekkel, hanem leginkább közönyével, meg nem értésével – a kultúra nagy alkotásait, az idő, a feledés eróziós munkája mindenképp jelentős pusztítást végez: „Boldogtalan Hérondasz, ó, a jókedvű, / kit sok sikamlós, víg dologra szánt a sors – / be súlyosan megcsonkítottan ért végül / hozzánk közömbös századévek elmúltán! // Minden mű feledés, minden a föld alatt! / Minden mű töredék – s a rázuhogó idők / titkos férgei közt enyész.” (*Hérondasz mimiambosza*)

A művekre „rázuhogó idő” és a felejtés ellen dolgozik szinte egész eddigi életművével KAF, aki mintegy régészként tárja fel a régi idők műveit, s kezd dialógust sokféle korábbi hagyománnyal. Nem csupán leporolja és újra láthatóvá teszi ezeket az alkotásokat, hanem művészetében újrakontextualizálva élővé varázsolja őket. Párbeszédre hívja a halottnak hitt műveket, hogy bebizonyítsa, nincs az az idő vagy közöny, mely ezeket elpusztíthatná. Kovács András Ferenc nem fél megszólítani régi idők történelmét, kultúráját, műveit, így azok az ő interpretációjában sohasem pusztán mozdulatlan kiállítási darabok. Ez a viszonyulás Kavafiszra is jellemző, hiszen egyik nagy újítása éppen a klasszikus görög irodalmi nyelv és a huszadik századi beszélt népnyelv ötvözése. Ahogyan Kavafiszt, úgy KAF-ot sem

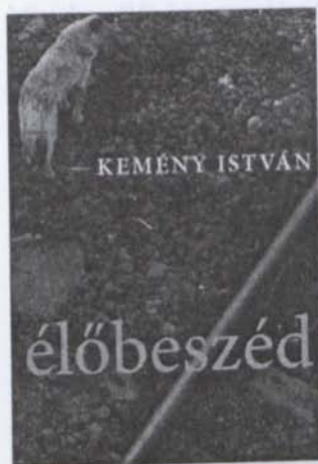
rettenti meg az antikvitás nagy műveit övező tisztelet, mely bizonyos idő után megközelíthetetlenül teszi az alkotásokat. KAF nem fél megbolygatni a merev kánont, s így egyike azoknak, akik e rendszert valamiképp képesek rugalmasan megtartani. Kavafiszhoz is ezzel a határozott bátorsággal nyúl, s ehhez rendelkezésére áll minden ismeret, tehetség és mesterségbeli tudás. Ezért nem csoda, ha a kötet utolsó szövegének (*Hermész szobra a fényben*) Hermészét Kavafisz alteregójaként értelmezve az olvasó csak egyetérthet annak verszáró kijelentésével: „Ne félj, barátom, foghatod kezem.” KAF valóban méltó a kézfogásra.

Kolozsi Orsolya

„és szép csendben / szörnyű idők közelednek”

KEMÉNY ISTVÁN ÚJ KÖTETÉRŐL

Magvető Kiadó
Budapest, 2006
76 oldal, 1690 Ft

A gondosan megtervezett kötetborítón szürkés zöldben egy kóbor kutyát látni, mellette sintöredék. A perspektíva mintha arról árulkodna, hogy az, aki a felvételt rögzítette, a vonaton ült. Vagyis a kép útközben lett felvéve. Nem látni a rögzítőt, nem tudni, honnan utazik, merre tart. A kutya és a fotográfus között a kóbor állapot teremt kapcsolatot, egy pillanat töredékéig. Ezt a töredékességet sejteti a '80-as években indult Kemény István tizenegyedik könyvének címe is, az *élőbeszéd* (Magvető, Bp., 2006), hiszen a kezdetűje kicsi, mintha kiragadták volna egy (beszéd)környezetből, hogy különböző változásokon essen át a költemények sötét tónusú világában. Ez összefügghet a kötetben alkalmazott metaforaképzés technikájával. Pl. már a kötetnyitó vers, a *Kesztyű* a címben is jelzett hétköznapi tárgyat teszi jelképpé, pontosabban ez a kezdőmotívum több jelentésárnyalatot vesz fel a vers alakulása során. Az egyik mindenféleképp a kötet hangulatát erősen meghatározó elhagyatottság létélménye: „Te, aki tudsz vezetni / fékez-

nél, ha egy kesztyű / volna az útra dobva / eléd, ahol a zebrát / közlekedési lámpa / világítja be zölden, / pirosan, sárgán, vagy ha / későre jár, csak sárgán” (5.). E ponton a kesztyű még metafora, a vers végére már allegória: „Megmondom, miért kérdem, / mert nem tudok vezetni, / és egy zebrára esve / heverek, mint egy kesztyű”. Ugyanakkor ez a vers felveti a személyazonosság problémáját is. A megszólítás csak látszólag határozott, valójában nem derül ki, ki az a „te”, ahogyan a későbbi, *Sanzon* c. versben a visszatérő refrén szerint az „én” is bizonytalan: „A szemembe néz, és rólam kérdez, / Hogy mondjam neki, hogy nem vagyok én? // Így beszél: te és neked és téged. / Hogy mondjam neki, hogy nem vagyok én?” (20.). Formailag mindkét vers az ellenpontozáson alapul. A *Kesztyű* az anakreóni bordal formájában lüktet, a *Sanzon* ismétlődő szerkezetre épült, könnyed dalformában szól, ugyanakkor mindkét költemény a létbizonytalanság lenyomata. Annak ellenére, hogy az idézett két vers a semmibe vetett emberi egzisztencia hánykolódásáról ad számot, mégsem „lehet mindent / a véletlenre fogni.” (*Kesztyű*, 6.) Vagyis a bizonytalanság viszonylagos állapotot teremt, az önazonosság hiányában szenvedő egyén pedig az elhagyatottság, a semmi és a remény, illetve a valami titka között feszül. Ezt az állapotot jól tükrözi a kötetet nyitó két vers is: míg az egyik a létbizonytalanságról beszél, s csak a vé-

gén sejteti a valamit, amit nem lehet a véletlenre fogni, addig a rákövetkező költemény a bizonyosságot tanúsítja. A *Kétszerkettő* c. vers felveti, hogy a létnek van biztos, matematikailag megragadható alapja, ám ez annyira banális, hogy vagy a felejtés vagy a gyanakvás jár a nyomában: „Kétszer kettő, az négy. / Ha sosem mondod el – elfelejtik. / Ha túl sokszor mondod: nem hiszik el.” (7.) Ez a tétel többször is visszatér a kötetben. Sőt, hangsúlyos helyet kap azáltal, hogy a hátsó borítón is meg van idézve a kötet problematikáját sejtető vagy reprezentáló költeményként. Ez az írás a Radnóti Miklós „2×2 józanságát” juttatja eszünkbe a *Levél a hitveshez* című, lágerben írott költeményéből. Ez az adalék annyira nem is tűnik fölöslegesnek, amennyiben az *élőbeszéd* utolsó náciája jut eszünkbe, aki „meghalni / egyszerűen képtelen” (33.). Hiszen éppen a náci tömeggyilkos apparátus az egyik monumentális káini ősbűn-ismétlés az elmúlt XX. században, amire többek között Radnóti és újabban Kemény István költészete is emlékeztet. A tárgyalt két kötet-bevezető költemény tehát mintegy bemutatja a kötet alapkérdéseit: a létbizonytalanságot, az elhagyatottságot, a morális kategóriák érvényességét és viszonylagosságát, továbbá ezek hiányzó, ám sejtető ellenpontját, a transzcendenciát.

A hétköznapi események, tárgyak központivá tétele – a szerző eddigi versíró gyakorlatához hűen – elsőszámú eljárásnak bizonyul a kötet bevezető utáni első ciklusában is, a *Fel és alá az érdligeti állomáson* című részben. Pl. a *Szomorúan* a következő sorokkal zárul: „És akkor megkezdeni szépen, / Mint az öngyilkos, ha visszafelé él: / Elfelejteti az egészet, / Kis cetliket írni: tej, kenyér / tej kenyér” (11.) Ezt az egész ciklust melankolikus atmoszféra hatja át, kezdve az egyik legsúlyosabb keményi kérdéstől, az öngyilkosságtól, a családi miliő hétköznapijaitól (*Család, nulla óra, Egy megmaradt házasság*) a házi kutya elvesztésén át (*Egy tragédia*) a pénz (*Pénz*) és a városi emlékhelyek feltérképezéséig (*És nem évszak, Fel és alá az érdligeti állomáson*). E versek között gondolati kivételt képez az *Egy megmaradt házasság* című, mert itt a versbeszélő a megértő másikról szól, aki ismeri a 2×2 józanságát: „Most boldog vagyok, mert egyben látom, / aminek rég / szét kellett volna esni, / te naiva vagy, bízol bennem, / megmondod: négy, / és tudom, hogy nem nevelsz ki.” (22.) A ciklus, s a kötet talán egyik legerősebb költeménye éppen a címadó írás, a *Fel és alá az érdligeti állomáson*. Ebben a versbeszélő a romlással szembesít, az egyéni sors itt általánossá táguul. Hosszan és sokszor kellene idézni ebből a költeményből, s akkor sem volna elég, mélységei kimeríthetetlennek tűnnek. A verszáró sor egyben cikluszáró mondat is, a meggyőző tudás hiányáról ad számot, a lehető legegyszerűbb, görcsmentes megfogalmazásban: „De nem tudom.” (28.) Összességében elmondható, hogy ebben az első ciklusban sokkal intímebb a légkör a későbbiekhez képest, itt a versbeszélő magán-problémái kerülnek előtérbe.

Ezután következik az *élőbeszéd* című, egész ciklust kitevő poéma. Az előzőkhez képest itt szembetűnik a beszédmodor lazasága, az ironia. Míg eddig a keserűség és a melankólia hangulata dominált, ezúttal már a nyitó versben felcsendül a nevetés hangja, s végig ott settenkedik a sorokban: „Nevettünk megint, és máris újra / megvolt köztünk a régi hang.” (31.) A poéma a laza beszédmodornak és az ironikus hangvételnek köszönhetően közvetlenül szól arról, amiről nem lehet: „Egyedül voltam otthon, csöngettek, / és belépett a Halál.” (31.) A 'halál' fogalmának metaforizálása Keménynél nem pusztán Ady-örökség, hanem visszanyúl a középkori *memento mori* hagyományához, ahol a Halál minden

gúnyolódik, diadalittasan. A párbeszédes forma szintén a középkori költészetben ismert test-lélek, vagy a lélek-halál dialogikus költeményeit idézi meg, ahol a lélek a test romlásáról és saját isteni halhatatlanságáról ad számot. Érdekes ellentétet láthatunk abban, hogy míg az első ciklus inkább a hétköznapi tárgyakat emelte metaforikus szintre, és nem egyszer felülstilizált hangon szólt róluk, addig az *élőbeszéd* egy elvont fogalmat, a Halált abszurd, hétköznapi beszédszituációban és környezetben szerepelteti, mintha a versbeszélő a barátjával cseverészne a lét legproblematisabb kérdéseiről. Ez a Halál hasonlít ahhoz, amit Ingmar Bergman *A hetedik pecsét* c. remekművében láthatunk, ahol a Halál a saját kiválasztottjával sakkozik, s e játék szerepe az időhalasztás. Csakhogy Keménynél a Halál sokkal lazábban, bőbeszédűbben jelenik meg. A 11 részes poéma alapszituációja az, hogy a Halál meglátogatja a versbeszélőt, hirt ad az utolsó náci halálhíreről. Ám nem biztos, hogy az utolsóról van szó, hiszen a 3. költeményben a Halál ellentmond önmagának: „De mint tudjuk, mindig él még egy / valahol délen, reszkető vénség / egy montevideói öregek otthonában, / száz éves elmúlt, de meghalni / egyszerűen képtelen.” (33.) Ez a költemény a dialógus formát is megkérdőjelezi, hiszen a Halál a versbeszélő szavait ismétli meg ugyanúgy, mintha a kettő egy lenne, és ezzel visszakanyarodtunk a már első ciklus kapcsán is emlegetett személyazonosság viszonylagosságához. Ebben az esetben a Halál és a beszélő szubjektum önazonosságának abszurditása válik nyilvánvalóvá. A 4. számozású versben felmerül a gyilkos és az áldozat egymástól való elválaszthatatlanságának a gondolata, ami megkérdőjelezi a jó és rossz morális kategóriáinak sterilizálását. Ebben a poémában történik az első nyíltabb utalás a Biblia szerinti első embergyilkosságra, az 5. vers a Halál eredetét firtatja bibliai kontextusban. Eszerint a Halál megismerése az Ádám és Éva tudásvágyával összefüggő ősbűnéhez kötődik, valamint Ábel Káin általi meggyilkolásához. A 7. vers ezeknek az ősbűnöknek az elfelejtését, és ezáltal megismételhetőségére utal: „Úgy érzem, mintha ez az egy szem / Káin meg ez az egy birka Ábel / tenné a dolgát vég nélkül, / értelmetlenül. Jókedvemben ilyesmiken / töröm a fejem.” (36.) Az itt taglalt gondolat közhelyességére játszik rá Kemény a „jókedv” ironizálásával. A bibliai ősmotívum jelenkori, analógiás értelmezése pedig ismét középkori, illetve az Órigénesz-féle teológiához vezet, azzal, hogy nála az analógia Krisztus előjelzését szolgálta, bizonyította (Noé mint Krisztus, s így a megváltás előképe). Keménynél ezzel szemben a káini történet Halál általi felelevenítése a gyilkolás vég nélkülségére utal, nem a megváltástanra. Kemény verse a náci-kérdést a felejtés kiszolgálójának tekinti, mivel a bűnbak-képzéssel, a rossz ilyen szintű kivetítésével megfeledekzünk a bennünk sunyító Káin-ösztrönről. Feltehetően ezért állítja a Halál Kemény versében azt, hogy nácik a versbéli, megszólított általános alany kedvencei: „[...] Maholnap / száz éve forogatom a fejemben / ezeket a ti dédelgetett / kedvenceiteket, a nácikat...” (36.) A nácik csak elvégezték a piszkos munkát: „[...] Mintha elintéztek volna / valamit helyettetek. Vagy tévedek?” (37.) Később maga a versbeszélő át is veszi a felejtés hatására bekövetkező gyilkolás gondolatát (ez is mintha erősítené a beszélgetőpartnerek szimbiotikus egységét), sőt, a bibliai kontextusnak megfelelően, próféciaát mond, ami az ironikus, laza beszédstilus ellenére sem bizonyul érdektelennek: „Ami meg a jövődet illeti, hát, / és nem is szívesen gondolok bele, / hogy mi lesz itt nemsokára, / mert úgy felejtünk, mintha / fizetnének érte, és szép csendben / szörnyű idők közelednek.” (38.) Ugyanakkor egy verssel odébb, a 10.-ben a lírai alany hamisnak minősíti a saját jövődölését, anélkül, hogy kifejtene ezt, így az olvasóra

marad az imént elhangzottak mérlegelése. A Halál a gyilkolást a halandóságtól való félelemben gyökerezteteti, vagyis a halhatatlanság elfelejtésében, ami egyben a Halál végét is jelentené, s ami miatt hazugnak minősíti azt, amit a 9. versben mondott a lírai én, miszerint a halálra fényes jövő vár. A 11. vers eltávolít az abszurd szituációtól, a versbeszélő hétköznapi élete felé, az első ciklus világa felé vezet vissza, amelyet hazugságok, mesék és hamiskásan csengő szép álmok vesznek körbe. Itt az Élet mechanikusan végezteti a családdal a hétköznapiakat, működteteti a hiábavalóságot: „Hazahozta a családomat. / Hazudtatott nekik, meséltetett / velük nekem, szép álmokat / kívántatott velem.” (40.). A poéma utolsó mondata ehhez képest egy ellentétet vezet be, és bibliai kontextusban maradva a krisztusi megbocsátást sejteti: „[...] De / végül aztán macskát küldött / az udvarra, és a zúzott kavics / megbocsátóan csikorgott / a súlyos léptek alatt.” (40.) A macska később még visszatér az *Egy hét az öreg Káinnál* c. ciklusban, gondolati és metaforikus kapcsolatot teremtve az itt elhangzottakkal. Az *élőbeszéd* cikluspoéma tehát belevezetett minket a sűrűbe, a felvetett problémákat azonban nem megoldotta, hanem tovább bonyolította. Nem marad hát más, mint a gyilkos szempontjából feltenni a kérdéseket.

Az *élőbeszéd* ciklus után egy különálló vers jön, a *Több ismeretlenes álom*, amely tovább fokozza, s mintegy előkészíti a kötet másik nagy horderejű részét, az *Egy hét az öreg Káinnál*. Csak míg az *élőbeszéd*ben egy fiktív szituációval és beszélővel találkozunk, addig a *Több ismeretlenes álomban* az említett kérdések, a gyilkosság személyes probléma, és az álom nyelvének megfelelően a kollektív tudattalan része: „Azt álmodtam, hogy gyilkos vagyok, / mert voltam már, legalábbis egyszer. [...] A gyilkosság a füstbe ment, tudom, / benne bújt el, nehogy elkövessék, // és van mögöttem valaki a sorban, / akire már nem jut felelősség.” (43.) A vers a Földet a fenyegetettség látomásában mutatja, mindig van valaki, aki nem vállal felelősséget a tettéért, és elbújik egy odúban, mint Káin Isten elől.

Az *élőbeszéd* mellett a kötet másik nagy horderejű ciklusa a már szóba hozott *Egy hét az öreg Káinnál* című rész. A 7 költeményből álló ciklus problémavilága, mint azt az előzőkből láthattuk, alaposan elő lett készítve. A *mítosz* c. nyitóvers E/3-as elbeszélő nézőpontból szólal meg, a többi vagy monológ, vagy a Káinhoz szóló beszéd (*Előkészítő látogatás*), kivételt képez az *Epilógus* c. utolsó előtti írás, amely a mindentudó elbeszélő és a káini én-elbeszélő technikáit vegyíti. A *mítosz* c. vers a nietschei „örök visszatérést” juttatja eszünkbe, a lét alapvető, hatalom iránti éhségét, amiért megesis a gyilkosság is. Ennek nagyszerű metaforájaként értelmezhető a Káin kertjeiben lévő elhagyatott ház, ahol mint Káin nevébe, mindig újra belefészkel valaki, s itt mindig meghozzák azt a macskát, amelyet a kötetben először az *élőbeszéd* poéma záró soraiban láttunk a Halál, illetve a sötét oldal egyik attribútumaként. Tehát *kezdetben vala* a kert, benne a lét háza, de a sötétség nem fogadta be azt. Ugyanakkor a költemények java része ironikus, játékos hangvételen szólal meg, mintegy ellenpontozva a probléma összetettségét. A *Káin és a Biblia* c. írás Káinnak azt a felismerését sejteti, amit később nyíltabban az *Epilógus* versben olvashatunk („Te küldtél körbe-körbe, ne mondd, hogy élsz, uram!”, 55.), hogy az ősbűn nem tőle származik, nem is Ádámtól és Évától, hanem mindezek Teremtőjétől, miután lehetővé tette általuk a bűn manifesztálódását, s Káin csak azért kell, hogy nevet adjunk az érthetetlennek, ismeretlennek: „Káin kell ezeknek, a vén bűnös, bizony! / Vénségemre megtanultam ezt is.” (52.) A *szomszédok kara* vers jól példázza e bűnbak-képzést, ha nem volna Káin, a média biztos kitalálna egyet: „És ez a sok rendőr? És a tévék? / Ja, hogy itt

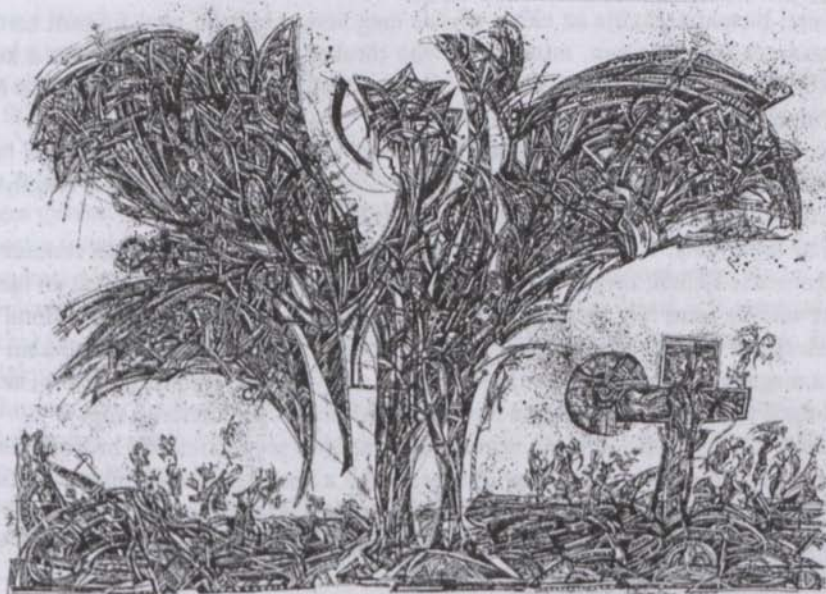
valami csoda történt! / Itt élt Káin? Tényleg? Ne mondja!" (53.) Ez a vers ugyanakkor a tévés, szenzációéhes, pletykázó közönség bárgyúságát is mutatja, a média által manipulált tömeg hangját, amely agyimosottsága folytán képtelen felismerni a manifesztálódott gyilkost: „Az a kisöreg? Pont az? Ki hitte volna! / Mindig olyan szerényen köszönt.” (53.), s miután tálalják neki a gyilkos kilétét, azonnal mindenért őt teszi felelőssé: „Várjon csak... ő csinálta a vízözönt!” // (És így tovább)” (53.) Az *Epilógus* c. utolsóelőtti vers a nibe-lungizált alexandrin versformájában íródott, abban a formában, amiben Radnóti Miklós *Erőltetett menete*, Kemény idéz is ebből a versből („*fölkél és újra lépked*”), visszatérve ezzel a már *élőbeszéd*ben is felmerült náci rendszer káini gyilkosságához. Radnótinál az élet iránti ösztön támasztja fel az áldozatot, Keménynél a nietzschei értelemben vett hatalom akarása, s az ezáltal igazolt gyilkosság ösztöne kelti fel, mert a keresztény morálon túl: „»Se törvény nincs, se bíró!« Vagyis mindent szabad, / S azóta kóborolnak e megvadult szavak.” (54.) A Káin által megidézt bibliai szövegekörnyezetben a törvény a mózesi „ne ölj” lenne, a keresztény morál alapja, a bíró pedig, aki felelőségre von: Isten. A se törvény, se bíró ismét nietzschei visszhangot ébreszt: se jó, se rossz, se Isten. Mindezek mellett a vers folytatása rejtélyes sorokat tartalmaz: „A gyilkos, hogyha büszkén *fölkél és újra lépked*, / Ártatlan lesz majd másutt, mert gömbölyű a lélek.” (54.) Hasonlóan elgondolkodtató a már idézett utolsó sor: „Te küldtél körbe-körbe, ne mondd, hogy élsz, uram!” Ezen a ponton válik eggyé a mindentudó és a káini én-elbeszélő hangja, a kívülről látott itt most belül szólalt meg. Kemény tehát formailag is arra vezet, hogy ezt a hangot az olvasó magában is meghallja. A *Káin éneke messziről* cikluszáró költemény Káint hibbant, öreg nagybácsiként mutatja be, mintha félrebeszélne, a zárás azonban gyilkos iróniát tartalmaz: „Humorosan is fel lehet ezt fogni // fel lehet ezt fogni, // fel lehet ezt fogni // fel lehet” (58.) A Kemény-féle Káin-történet emberi oldaláról mutatja meg a gyilkost, egy olyan száználmas figura, aki nem tud szabadulni tettének következményétől, a rossz lelkiismerettől, magára maradt a bűnével, és sem az irónia, sem a Halál, sem Isten nem segíthet rajta. És talán csak az *élőbeszéd*ben finoman sejtetett megbocsátás árnyékában található feloldozást. Feltéve, ha van, aki megbocsát. Ez a viszonylagosság a szerző által korábban megfogalmazott „Kafka-paradigma” egyik sajátja.

Hasonló elhagyatottság-élményt dolgoz fel az eddigiekhez képest a szinte meglepetés-ként ható rövidvers – közvetlenül a káini ciklus után – a játszótársat kereső kis majomról (*Kis majom*). Számomra ez a legkedvesebb Kemény-költemény. A mindenhol zajló zúgásnak ellenpontja a magára maradt kis majom. Ám kérdés, hogy ki szól ehhez a kis majomhoz? Ki küldi el a kis majmot? A versbeszélő itt a kollektív én hangján szólal meg, a gépiesen zúgó lét maszkjában, ehhez képest a kis majmot nem hallani, hangjának hiánya jelzi az elhagyatottságát: „Játsszál egyedül, kis majom.” (61.) Az utána következő, ismét hosszú költemény, *A semmieset* a számok absztrakt világáról és a „semmiről” mesél játékos hangnemben, mintha mondóka lenne, jambikusan pörgő ritmusban. Talán egy kicsit túl hosszú, viszont hangulatilag nagyszerűen passzol az eddigiekhez, valamennyire oldja a versben is elhangzó, s a kötetben már az első ciklusban megidézt karkai „el innen!” kiábrándult hangvételét. Másfelől a költemény összetett metafizikai problémáról szól, amennyiben a kabbalista számmissztika alapján értelmezzük, miszerint a semmi, vagyis a vers szerinti *nulla* a meg nem nyilvánult Istenség száma. Ahogyan az előző ciklusokban a bűnbakot Káin jelképezte, most a számok az ismeretlen nulla elleni összeesküvést tervezik, vi-

szont céljukat nem érik el: „Az éj nappalt, a nappal éjt szül, / Titok van – nyitja mégsincs. / Hát ezért mentek érte végül, / Ezért tűnődnek, miért is.” (72.) A játékos *A semmieset* után megérkezünk a *Célszerű romokig*, a kötet zárásáig. A vers Belgiumot, az európai Mekkát gazosnak láttatja, ahonnan menteni kell a menthető. A költemény egyfelől úgy hangzik, mint egy rezümé, másfelől a könyvben érintett minden bizonytalanság ellenére, ahogyan a költemény címe is jelzi, a bizonyosság tudásával zárul: „Itt állok most tehát, / és tudom, amit tudok: / fölösleges fények nincsenek, és célszerűek a romok.” (76.) Majd újra megismétli a kötet axiómáját a kétszerkettőről. Így hangulatilag a kötet egy felfele emelkedő ívet mutat, akkor is, ha nem ragyog a zárás fénye, inkább jelez a homály csendjében.

A mostani elemző jellegű bemutatásból kitetszik az *élőbeszéd* c. kötet hangulati, gondolati és motivikus koherenciája. Formailag, tartalmilag összefüggő világot tartalmaz a nagyrészt kötött, ám szabadverseket is hordozó kötet. Itt fölösleges fények nincsenek, és célszerűek a romok. Egy könyv, amely egész valójával az emlékezet szövetébe íródott. És ezen az emlékezeten „gúnyolódni tilos” (76.). A kötet jól jelzi, hogy a '80-as években indult Kemény István megkerülhetetlen, klasszikusokra emlékeztető érettséggel bír. A szerző már az előző kötetében, a *Hideg* (2001) címűben pedzegette a morális kérdéseket a balkáni háború kapcsán, azzal, hogy mindez, érintőlegesen ugyan, már az első könyvében felvetődött. Most ezek a problémák eszkalálódtak. Az *élőbeszéd* tehát ajánlott olvasmány, mindenféleképp.

Orcsik Roland

KASS JÁNOS

Fülöp Ilona rézkarcairól, a nehézségekről és a kibontakozásról

Furcsa, mélytengeri lények rajzanak lapjain aranyos derengéssel. Nagy nyomás alól felzabadult, ismeretlen mutációk. Hosszú evolúciós folyamat eredményei, új összefüggések hálójában.

A művész energiája, idegei, keze, szeme, a fizikuma közvetíti szeizmográfként a jelzéseket. Távoli elektromos viharokat, földmozgásokat, tektonikus rezgéseket.

Az ár-ápanyó lüktetése csiszolta, alakította, formálta a parti köveket, morzsolta megújuló ciklusaival a sziklákat.

Gondolatfoszlányok, félmondatok, ki nem fejezhető, múltba süllyedő, talán meg sem történt események alig érzékelhető visszfénye dereng aranyos ragyogással Fülöp Ilona lapjain.

A háttérből előgomolygó szürke köd lassan belep mindent, s végül ebben a tejfehér ismeretlen közegben felszívódnak a formák, elsüllyednek a tárgyak, kontúrok.

A művész belefúrja magát az ismeretlen, formátlan fehér anyagba, belülről lassú, és kezdetben óvatos mozgással halad előre, majd támpontokat találva, egyre határozottabban szondázza az ismeretlen területeket.

Így veszi birtokba, tágítja az előtte mástól meg nem rabolt, ki nem fosztott területet. Vízsztínesen és függőlegesen, minden irányba törekedve a megismerésre. Ez a kutatás önmagától alakítja ki rendszerét, törvényszerűségeit. Önmagából hoz létre, sajátos egyéni stílusát, mely megkülönbözteti mindenki mástól.

Mégis alapjaiban a konvencionálisan kihasznált és közhelyként ismert emberi tapasztalatokról szól: a szenvedésről, a magányról, az örökös, minden generációt veszélyeztető rettegésről, amit a génekkel együtt betáplált a sors.

Íme, az eredmény! Rézkarok sora, vonalhálóval futtatott geometrikus rendszer, látványlag geometria nélkül, mégis önmagát rendszerezve, alakítva. A széttördelt és újra öszszeszerakott valóság nem hoz meglepetést, de nézőpontváltozást hozhat. Fülöp Ilona nézőpontja felcsillant nekünk egy új összefüggést, s abból következtethetően számtalan variációt. Ez a meglepő szemlélet egyszerre kényszeríti a figyelemre, a koncentrációra, az eddig ismert dolgok újraértelmezésére, és a megszokott s a megkopott új fényt kap.

A szívós, következetes kutatás, a munka, a naponta megismétlődő erőfeszítés megismerteti a határokat és a hiányokat. A legégetőbb a kommunikáció hiánya. A kiállítás a lehetőség a kapcsolatfelvételle, a gondolatcserére. A határok ismeretében az energiákat szorosabbra lehet zárni, koncentráltabban felhasználni. Mindebben az idő mint korlát, akadály, elsődrendű tényező! Kifut a kezünk közül!

Nem marad más megoldás, csak a viaskodás a pergő idővel, készen állva a felbukkanó élmények közvetítésére, s apály idején is naponta követve a halász példáját: a hálót mindig meríteni kell, mert aki nem merít, az nem is fog semmit.

Közeledjünk e művekhez ösztönnel és értelemmel, s a nyitott lélek gazdag ajándékot kap. Megdolgozva a megértésért, nem könnyen, de lépésről-lépésre feltáru az elrejtett titok!

Fülöp Ilona fiatal művész, mégis korán megszenvedett a titok tudásáért, és képességeit – a kapottat, amiről nem tehet, mert hozta magával – kemény munkával mélyítette, s ma egyike azoknak, akinek jövőjét reménnyel és szeretettel figyeljük, bízva teljes kibontakozásában.

*

Tehetségét már a főiskolán bizonyították művei. Grafikai lapjai egy szeizmográf érzékenységgel reagáltak a lélek rezdüléseire, és nem iskolás stúdiumok, de egy rendkívüli tehetséggel megáldott-megvert művész röntgenképei, láttelelei voltak.

Átvilágították, kirajzolták a monokróm nyomatok, rajzok és kísérletek az ifjú művésznövendék lényét. Föltárták hiperérzékeny idegrendszerének megrázkódtatásait.

Aztán Orosháza, a család, gyermekeinek nevelése, s máris elrepült három évtized, és íme itt a befutott pálya hozadéka.

Rézkarcai, remek grafikai lapjai megőrizték a lemezbe maratott üzeneteket, a sóhajokat, kiáltásokat. Vonalhálói, akár a megütött húr zengenek, hol jajgatnak, hol sikoltanak. Tiltakoznak a magány, a magára hagyatottság ellen.

Fülöp Ilonáról írt korábbi szövegeimet újra olvasva, ma is érvényesnek érzem az akkor megfogalmazott gondolatokat.

S most, az elmúlt évtizedek történeteit megismerve, szembesíthetjük a múlttal, a vágyainkkal, az életről, a művészetről akkor vallott elképzeléseinkkel.

Íme a jelen!

Hol a tanulság?!

Az elementáris felismerés, hogy Kronosz, az Idő, hihetetlen gyorsasággal repül!

A földi lét kurtasága szinte semmire sem elég! Az idő némán, kíméletlenül nyomul, és bénítja tettvágyunkat, vagy, fordítva, ösztönzi, de végül is semmire sem elég.

Ez a felismerés munkál a művésznőben, aki nemcsak művészetének él, de három tehetséges gyermeket is felnevelt családanaként.

Most a fiatal művész gondterhelt arcára gondolok, a munkaasztalára könyöklő, zárkózott egykori növendékre, s ha összevetem a jelen gondjaival terhelt, napi étellel súlyosbított létével, felmerül bennem a gondolat: a művészet akarása óriási áldozatokkal, lemondásokkal jár, s vajon az eredmény megfelel-e a befektetett erőfeszítéseknek, hatalmas energiáknak.

Elhessegetem a szkeptikus gondolatmenetet, mert nincs kegyelem. Akinek a génjeibe bekódoltatott a cselekvési düh, a művészetet művelő mazochizmus, annak nincs választása. Annak cselekedni kell!

Nagy László sorait idézem: „Műveld a csodát, ne magyarázd!” Ezzel be is fejezhetném az eszme-futtatást, de mégis szólni kell Fülöp Ilona sorsáról, amit négy évtizede nyomon

* A csillag utáni rész elhangzott 2006. szeptember 15-én az orosházi városi képtárban.

követek, sajátos helyzetéről Orosházán, ahol él és alkot, azaz alkotna, ha volna mecénás, és a műveiből, a képességeiből meg tudna élni.

De József Attila sem tudott költészete áruba bocsátásából lakbért fizetni, ma mégis költészete a csúcs, a magyar irodalom büszkesége.

Ezen elgondolkozhatunk.

Ebben a városban van egy ember, aki ma e város motorjaként nemcsak a múzeumot, a képtárat mozgatja, de talán a nemzetközi vérkeringésbe is bekapcsolja jó menedzserként azt a csodát, amit az Alföld, a Tiszántúl nyújt. Talán mégis van remény.

Mi tudjuk, hogy a rohanó idő nem áll meg a kedvünkért. Az elzúgott évtizedek kemény munkája, lemondásokkal teljes életformája, a kiküzdött művészi hitvallás azonban talán változást feltételez.

Majd meglátjuk

Most térjünk vissza a művésznő műveihez, álljunk meg a kiállított képek előtt, medítáljunk, és hagyjuk, hogy a vonalak, foltok, egy szóval az alkotások megszólaljanak bennünk. Hagyjuk, hogy a művészen megpendülő hang bennünk is visszhangra találjon. Vegyük át ritmusát, szívverését és lassan lépjük át a nem létező Kaput.

Szerkesztői asztal

SÜTŐ ANDRÁS (1927–2006)

Szeptember 30-án – hosszú betegség után – elhunyt Sütő András Kossuth-díjas író, az erdélyi és az egyetemes magyar irodalom kiemelkedő képviselője. 1977-ben a Tiszatájban írta róla Illyés Gyula: „A jelenkori magyar irodalom egyik legnagyobb vigasza Sütő András. Azt lehetne hinni, hogy bizonyos lévén a karátban, most már könnyen kezeli az anyagot, az ércet.” Sütő András akkor ötvenéves volt – nagy művek után és nagy művek előtt. Lapunknak is az idő tájt lett rendszeres munkatársa: az esszék, jegyzetek mellett – többek között – *A szuzai menyegző*, az *Advent a Hargitán* és *Az uगतó madár* is nálunk jelent meg. Sütő Andrást 1992-ben az első Tiszatáj-díjasok között üdvözölhettük. Munkásságával a jövő évben több tanulmány is foglalkozik a Tiszatájban.

Új Tiszatáj-könyvek. Októberben került a boltokba Tandori Dezső *A Legjobb Nap* című verseskötete, melyet Tóth Ákos állított össze. Hamarosan megjelenik Sándor Iván *Daniellával a vonaton. A Követés naplója* című munkája, mely a nagy sikerű regény kiegészítése esszében, műhelynaplóban. Hollósi Zsolt interjúkötete (*A Tisza-parton mit keresek?*) az 1997-ben indult sorozat 2000 és 2002 között született darabjait tartalmazza. Az „Európai látóköri magyar”. *Emlékezések Németh Lászlóra* című kötet Monostori Imre válogatásában jelenik meg.

*

Kommunikációs formák címmel az SZTE BTK Tudományos Diákkörének dolgozatai jelentek meg Fried István és Vajda Zoltán szerkesztésében. A kötet a 2005-ös Országos Tudományos Diákkörön kiemelkedő teljesítményt nyújtó szegedi bölcsészhallgatók munkáit közli.

Januári számunk tartalmából

LÁSZLÓFFY ALADÁR, JÁSZ ATTILA, TORNAI JÓZSEF versei

DARVASI LÁSZLÓ regénye, GYÖRI LÁSZLÓ novellája

FERDINANDY GYÖRGY esszéje

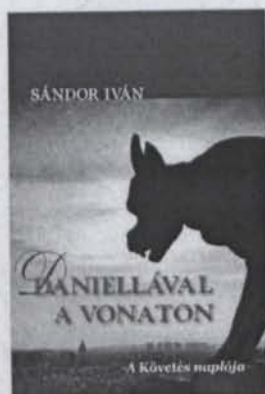
Tanulmány *Darvasi Lászlóról* és *Domonkos Istvánról*

Kritikák SÁNDOR IVÁN, SPIRÓ GYÖRGY, GRECSÓ KRISZTIÁN műveiről

Diákmelléklet: FENYŐ D. GYÖRGY *Arany Jánosról*

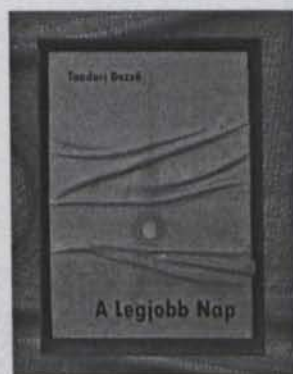
Ára: 350 Ft

Előfizetőknek: 300 Ft

SÁNDOR IVÁN:
**Daniellával
a vonaton**
167 oldal, 2100 Ft

HOLLÓSI ZSOLT:
**A Tisza-parton
mit keresek?**
352 oldal, 2400 Ft

TANDORI DEZSŐ:
A Legjobb Nap
325 oldal, 2850 Ft

9 770133 116008

0 6 0 1 2